

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA

OTTO PICK

ŠÉFREDAKTOR

ZDENĚK ZBOŘIL

ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA

ROBERT SCHUSTER

ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA

MILENA ŠTREJČKOVÁ

SEKRETÁŘKA REDAKCE

IRENA KREJČOVÁ

GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ

GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ

AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA

DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL, ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL, MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG, KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK, ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT, ALEXANDR ORT, JIŘÍ PEHE, KAREL PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL, KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC, FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 10/2002 ROČNÍK XXVI

STR.

SVĚTOZOR	2
ÚVODNÍK	3
PRAŽSKÝ SUMMIT NATO 2002	
PRAŽSKÝ SUMMIT NATO 2002: SMĚŘOVÁNÍ ALIANCE DO 21. STOLETÍ / Alexandr Vondra	4
ROZŠÍŘENÍ NATO NEJEN O NOVÉ ČLENY / Jiří Šedivý	6
OZBROJENÉ SILY SR SMERUJÍ DO NATO / Jozef Stank	9
VZTAH RUSKO-NATO A SKUTEČNOST SOUČASNÉHO SVĚTA / Andrei Spiridonov, Dmitrij Fridman	11
KAM SMĚŘUJE NATO? / Otto Pick	13
VZTAHY A PROBLÉMY	
SOUČASNÉ ROZDÍLY MEZI USA A JEJICH EVROPSKÝMI SPOJENCI / Jan Eichler	14
REFORMA HISTORICKÉHO VÝZNAMU: KLÍČ	
K TURECKO-KURDSKÉMU USMÍŘENÍ? / Emil Souleimanov	16
SMĚR EVROPSKÁ UNIE	
ROZHOVOR S HLAVNÍM VYJEDNAVAČEM ČR PAVLEM TELIČKOU	17
ZEMĚMI SVĚTA	
RAKOUSKO. NEODVRATNÝ KONEC ČERNO-MODRÉ KOALICE / Richard Seemann	19
OZBROJENÉ SILY, NÁSILÍ A DEMOKRATICKÝ PŘECHOD:	
POSTSUHARTOVSKÁ DEMOKRACIE / Eep Saefulloh Fatah	21
GIBRALTAR – POSLEDNÍ KOLONIÁLNÍ MOHYKÁN V EVROPE / Vratislav Košťál	25
EKONOMICKÝ OBZOR	
PERSPEKTIVY EVROPSKÉ ENERGETICKÉ BEZPEČNOSTI / Aleš Gryc	28
VOLNÁ TRIBUNA	
VIZE TRANSATLANTICKÉHO TÝMU A SPECIALIZACE	
V BEZPEČNOSTNÍ OBLASTI / Bořek Lizec	30
JAK POSTUPOVAT PROTI STÁTŮM PODPORUJÍCÍM TERORISMUS? / Adam Dolník	33
INFORMACE	
THAJSKÁ BEZPEČNOSTNÍ A ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
V MEZINÁRODNÍ POLITICE / Zdeněk Zbořil	35
CHARTA ZÁKLADNÍCH PRÁV	
– HODNOTOVÉ VÝCHODISKO SPOLEČNÉ EVROPY / Tomáš Sedlák	36
RECENZE	
TEXTY K POSTMODERNĚ / Zdeněk Zbořil	37
ANALÝZA NĚMECKÉHO SJEDNOCENÍ / Ivona Řezanková	38
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 30. 11. 2002)

► Jak se volilo v Evropě v roce 2002? ► Schröderovo těsné vítězství v Německu ► Slovensko po volbách: nová koalice na obzoru ► Supervolební rok na Balkáně ► Vztah Evropské unie a NATO ► Životní prostředí v Africe ► Jak rozumět pojmu politická identita

2. – americký ministr zahraničí Colin Powell prohlásil, že USA požadují jako „první krok“ k řešení irácké krize návrat zbrojních inspektorů do Bagdádu.

4. – na summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu byl schválen akční plán OSN na odstraňování chudoby bez ještě většího narušování nynějších přírodních zdrojů planety. Druhým nejdůležitějším dokumentem je deklarace o udržitelném rozvoji. Akční plán přijalo všech 191 přítomných zemí. Potvrzuje základní linie stanovené v Rio de Janeiro v roce 1992. Stanoví snížit do roku 2015 množství lidí bez přístupu k vodě a bez kanalizace ze současných 2,4 mld. na polovinu, důrazně vyzývá k ratifikaci Kjótského protokolu a k vyjádření ochoty jednat v budoucnosti o dalších krocích k očistění atmosféry. Doporučuje, aby principy obchodní praxe podle WTO byly v mezinárodním obchodu podřízeny či postaveny naroveň ekologickým hlediskům, vyzývá k závazku posílit ochranu moří a v mezích možnosti zamezit nadměrný rybolov a rovněž snížit rychlost vymírání druhů.

4. – izraelský Nejvyšší soud vydal rozsudek, kterým prakticky dovoluje úřadům deportovat ze západního břehu Jordánu do pásma Gazy osoby, jimž bylo dokázáno, že podporovaly sebevražedné atentáty.

5. – asi sto amerických a britských letounů napadlo irácké baterie protiletadlové obrany západně od Bagdádu. Nejvýznamnější operace spojeneckých vzdušných sil za poslední čtyři roky se interpretuje jako předehra případné intervence USA.

6. – Moskva a Tbilisi se dohodly o společném postupu proti čečenským povstalcům v soutěsce Pankisi. 6. – pokus o atentát na afghánského prezidenta Hamída Karzáiho v Kandaháru.

7. – americký prezident George W. Bush a britský premiér Tony Blair jednali v Camp Davidu o Iráku. Shodli se na tom, že existují dostatečné důkazy o tom, že se irácký prezident Saddám Husajn snaží vyvíjet zbraně hromadného ničení včetně jaderných, a na tom, že budou usilovat o co nejširší mezinárodní podporu s cílem čelit hrozbě, které irácké zbraně představují.

8. – předsedkyně rakouské strany Svobodných, vicekancléřka Susanne Riessová-Passerová a ministr financí z této strany Karl-Heinz Grasser oznámili, že odstoupí z rakouské koaliční vlády. Odstoupili i ze stranických funkcí. Funkce ve vládě složili ještě dva ministři za stranu Svobodných. Demise byly podány poté, co stoupenci Jorga Haidera odmítli svolaný mimořádný sjezd strany nezrušit, ale pouze odložit, a trvali na rea-

lizaci daňové reformy v roce 2003, ačkoli na to podle vládního týmu za FPÖ nejsou po povodních v rozpočtu peníze.

10. – bývalý český ministr zahraničí Jan Kavan se ujal funkce předsedy 57. VS OSN. Jeho prioritou bude potírání terorismu, prevence konfliktů a vykořeňování bíd.

10. – Švýcarsko bylo přijato za 190. člena OSN.

10. – šéf zbrojních inspektorů OSN Hans Blix po zasedání RB OSN prohlásil, že satelitní a letecké snímky nebo jiné zdroje neukazují, že Irák má zbraně hromadného ničení nebo že se je snaží vyrobit, že však kolem iráckého zbrojního programu existuje řada nevyjasněných otázek, které je třeba zodpovědět.

10. – Mezinárodní tribunál v Haagu uzavřel první část procesu se Slobodanem Miloševićem, aniž se mu podařilo jednoznačně prokázat ex-prezidentovu vinu.

11. – zasedání užšího grémia rakouské strany Svobodných dospělo k závěru, že jediným možným kandidátem na předsedu strany je Jörg Haider. Ten připustil ochotu dát se zvolit do čela strany.

12. – americký prezident George W. Bush prohlásil, že USA se rozhodly vrátit do UNESCO.

12. – do Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva nastoupil Brazilec Sérgio Vieira de Mello.

13. – Gruzie prohlásila, že je připravena k lepšímu zajištění svých hranic, a vyzvala OBSE, aby do Gruzie vyslala své pozorovatele, mezi nimiž by měli být i Rusové.

14. – Jörg Haider stál svou kandidaturu na předsedu strany.

14. – opoziční Sociálnědemokratický svaz Makedonie Branka Crvenkovského zvítězil v parlamentních volbách se ziskem více než 40 procent hlasů. Vládnoucí strana Ljubča Georgijevského získala přes 24 procent hlasů.

15. – parlamentní volby ve Švédsku vyhrála vládní sociálnědemokratická strana Görana Perssona, která získala 40 procent hlasů. Druhá je Umírněná koaliční strana, třetí liberálové.

15. – Saúdská Arábie zmírnila svůj dosavadní odmítavý postoj k využití amerických základů na svém území při případné americké invazi do Iráku, pokud RB OPSN přijme rezoluci, „která vojenskou akci podpoří“.

15. – vysocí představitelé Číny poprvé po dvou desetiletích jednali v Tibetu s činiteli tibetského duchovního vůdce dalajlámy. Předmětem rozho- vorů byl hospodářský rozvoj.

16.–17. – japonský premiér Džuničiró Koizumi a severokorejský vůdce Kim Čong-il se v Pchjongjangu dohodli, že jejich země obnoví rozhovory o normalizaci vztahů, které začnou v říjnu. Kim se omluvil za únos 16 japonských občanů v 70.

a 80. letech, Koizumi za zločiny Japonců v Koreji v letech 1910–1945.

17. – Irák vyslovil souhlas s bezpodmínečným návratem zbrojních inspektorů OSN. USA a Británie upřímnost Iráku zpochybnil.

17. – zástupci OSN, USA, Ruska a EU přijali třítapový plán na řešení izraelsko-palestinského konfliktu, který předpokládá reformu palestinského vedení, stažení izraelských vojsk z palestinských území a vyřešení konfliktu do tří let, během nichž vznikne palestinský stát. Jednání se konala na okraj VS OSN.

18. – byla symbolicky otevřena demilitarizovaná zóna oddělující skoro 50 let oba korejské státy. Představitelé obou stran symbolicky zahájili práce, jež by měly rekonstruovat železnici mezi oběma státy.

18. – odstoupil rakouský ministr dopravy Mathias Reichhold potvrdil, že přijal kandidaturu na funkci předsedy strany Svobodných.

19. – v metropoli Pobřeží slonoviny se pravděpodobně uskutečnil pokus o státní převrat, za nímž pravděpodobně stál bývalý diktátor generál Robert Guei, který byl pak nalezen mrtvý.

20. – dolní komora rakouského parlamentu schválila zákon o předčasném ukončení svého funkčního období, čímž otevřela cestu k vypsání předčasných voleb. Budou se konat 24. listopadu.

20. – izraelská armáda zničila dvě budovy patřící palestinskému bezpečnostnímu aparátu v Rámalláhu a několik mobilních buněk jako reakci na dva sebevražedné atentáty. Postupně zničila všechny budovy objektu Mukata kromě domu, v němž sídlí Jásir Arafat. Ten odmítl vydat seznam asi 200 osob, které se s ním skrývají a které Izraelci považují za teroristy.

20. – americký prezident George W. Bush zaslal Kongresu svou koncepci strategie národní bezpečnosti, která se odklání od odstraňování z let studené války a klade důraz na preventivní akce proti teroristům usilujícím o zbraně hromadného ničení.

20. – šéf Monitorovací, ověřovací a inspekční komise OSN (UNMOVIC) Hans Blix sdělil, že první skupina zbrojních inspektorů má do Iráku dorazit 15. října.

22. – parlamentní volby v Německu. Ve 603členném Spolkovém sněmu bude mít SPD 251, CDU/CSU 248, Zelení 55, FPD 47 a PDS 2 mandátů. Koaliční vládu se Zelenými začal sestavovat dosavadní premiér Gerhard Schröder.

22. – parlamentní volby na Slovensku. Nejvíce hlasů (19,5 procenta) získala HZDS, která v parlamentu obsadí 36 křesel. Čtyři pravicové strany – Slovenská demokratická a křesťanská unie (28 křesel) premiéra Dzurindy, Strana maďarské

koalice (20), Křesťanskodemokratické hnutí (15) a Aliance nového občana (15) disponují nadpoloviční většinou 78 hlasů a vytvoří koaliční vládu. Strana Směr Roberta Fica získala 25 a KSS 11 mandátů.

22. – režim Saddáma Husajna odmítl přijmout novou rezoluci OSN, která by Iráku předepisovala nové podmínky pro odzbrojení.

22. – Francie vyslala vojenské posily do Pobřeží slonoviny, zmítané krvavým povstáním, aby zajistila bezpečnost svých občanů a dalších cizinců. Zahynulo již 270 lidí.

23. – mezi Španělskem a Marokem se po dvou měsících znovu rozhořel spor o ostrůvek Perejil ve Středozemním moři.

24. – britský premiér Tony Blair předložil 55stránkový dokument o irácké snaze obstarat si zbraně hromadného ničení a připravit je k použití. Kritiky úderu fakta nepřesvědčila.

24. – zahájena dvoudenní neformální schůzka ministrů obrany 19 zemí NATO. Americký ministr obrany Donald Rumsfeld na ní předložil návrh na vytvoření sboru rychlé reakce, který by mohl zasahovat kdekoli ve světě za hranicemi členských zemí. Plán se setkal se souhlasem a bude předložen na listopadovém zasedání NATO v Praze.

24. – RB OSN schválila rezoluci o krizi na Blízkém východě, která Izraeli ukládá, aby ukončil obléhání sídla Jásira Arafata. Palestinskou samosprávu vyzvala, aby postavila před soud pachatele teroristických útoků. USA rezoluci nevetovaly, ale zdržely se hlasování a označily rezoluci za jednostrannou. Autorem byli diplomaté ze zemí EU. Izraelský ministr zahraničí Šimon Peres prohlásil, že Izrael nemůže splnit rezoluci, protože čelí trvalé hrozbě dalších atentátů.

24. – německý kancléř Gerhard Schröder jednal v Londýně s Tony Blairem o Iráku a německo-amerických vztazích, které ochladly kvůli vlašnému vztahu Německa k zásahu proti Iráku.

26. – Slobodan Milošević po zahájení druhé fáze procesu před mezinárodním tribunálem v Haagu připustil, že Jugoslávie pomáhala během vojenských konfliktů srbským silám v Bosně i v Chorvatsku.

29. – první kolo prezidentských voleb v Srbsku za velmi nízké účasti voličů. Rozhodne až druhé kolo.

29. – americký prezident George W. Bush prohlásil, že neusiluje o válku s Irákem za každou cenu a že chce dát šanci míru.

29. – izraelská armáda se stáhla od Arafatova sídla v Rámalláhu.

30. – list The Washington Post napsal, že irácký prezident Saddám Husajn již dal nejvěrnějším velitelům povolení k tomu, aby v případě invaze jednotek USA použili chemické a biologické zbraně.

From Plato to NATO

Američtí studenti politiky nebo věd o politice (u nás politologie, jinde politikologie) příliš nemilují předmět, ke kterému je nutné v tom lepším případě pročíst tlustospisy G. H. Sabina nebo neméně obsáhlé kompendium L. Strausse a J. Cropseye a ještě si vše doplnit četbou původních textů nejméně od Platónovy Ústavy nebo Zákonů. Obvykle se tomuto čtení věnují dva, tři semestry, které však umožňují hlavní spisy politické filosofie spíše zhltnout než prostudovat, a to pak svádí k tomu, že sice všichni opakujeme bez slovních zárazů jména starověkých, středověkých a moderních politických evropských filosofů, ale trochu opomíjíme to, co se jim podařilo, alespoň v době, kterou žili, pochopit a vysvětlit.

Je ovšem pravdou, že nejméně od Platóna se všichni političtí myslitelé domnívali, že jednou z dominant jejich učení je pojem spravedlnosti, jedno z hlavních témat teorie i praxe jakéhokoli politického uspořádání.

Spravedlnost byla již v kodexu Justinianově definována jako stálá, neustávající vůle dát každému, co mu patří. Nikoli tedy *konečná spravedlnost*, ale *neustávající vůle* nejen ve smyslu odměny, ale i trestu. Trest pak měl být uvalen jen na základě prokázané viny a při použití řádné soudní procedury. Rozdíl mezi tresty by měly odpovídat rozdílům mezi trestanými skutky a tresty by neměly být ani příliš kruté, ani příliš mírné. Přitom stanovení této míry závisí na tom, zda je trest míněn jako odplata nebo jako deterrent. Pokud jsou tyto základní tři podmínky překročeny, trest je možné považovat za nespravedlivý.

Od Justiniana k přípravám útoku na Irák nás dělí vzdálenost téměř dvoutisíciletá a během této doby se názorů na pojetí lidské, ale i boží spravedlnosti objevilo bezpočet. Immanuel Kant tvrdí, že *...i kdyby mělo dojít k zániku společnosti občanů... tak i ten poslední vrah, který ještě zbyl ve vězení, musí být popraven, aby bylo spravedlnosti učiněno zadost*. Ponecháme-li stranou pojem sociální spravedlnosti, který zaměstnával kritiky společenských pořádků nejméně poslední dvě století, pak z návratu ke Kantovu pojetí věčného míru v kombinaci s evropským pojetím spravedlnosti nelze neoprášit jeho názor, že pro *...ústavy, v nichž poddaný není občanem a které nejsou republikánské, je nejjednodušší věcí na světě jít do války*, ačkoli rozum, jako nejvyšší mravní síla, válku jako *zkoušku práv i právem absolutně odmítá*.

Od filosofických tezí k politické realitě není obvykle daleko. Většinou vznikají nebo jsou vyslovovány až po prožitku nějakých otřesných válečných událostí, které mají tu nevýhodu, že vždy svou brutalitou překonávají ty předcházející a že jsou téměř vždy neočekávané. Kdo si uměl představit ještě před 11. zářím nebo

válkou v Perském zálivu hořící kerosin roztékající se v mnohapatrových budovách WTC nebo hořící ropné vrty se všemi šokujícími důsledky pro chápání komplexnosti lidského života v biosféře, morálku a pojetí spravedlnosti?

Ti, co alespoň tušili, že lidé jsou něčeho podobného schopni, se odedávna snažili vytvářet mechanismy, které měly pomáhat prosazení boží vůle nebo mravních zásad lidství. Založení Severoatlantické aliance sice mohlo mít v roce 1949 nejrůznější důvody, ale jedním z nejvážnějších byl obyčejný strach malých evropských zemí (připomeňme si z nich alespoň Belgie, Dánsko, Island, Lucembursko, Nizozemí, Portugalsko, Řecko) ze svých výbojnějších sousedů, kteří se jim díky rozvoji nových vojenských technologií stále více přibližovali. Naopak přistoupení Řecka, Turecka (1952) a SRN (1955) bylo inspirováno a odůvodňováno válkou na vzdáleném Korejském poloostrově. Také jeden z původních 41 článků této smlouvy, dnes nově interpretovaný čl. 5, neříká nic jiného, než že v případě agrese vůči některému z členských států učiní ti ostatní *všechna opatření, která považují za nezbytná, včetně použití ozbrojené síly*.

V letech studené války stejně jako po jejím skončení se skutečně i záměrně šířené obavy promítly do pokusů posilovat i redukovat organizační struktury a bojeschopnost NATO a po půlstoletí, oslaveném mj. rozšířením paktu na Východ a první válkou na jihovýchodě Evropy za hranicemi členských zemí, se o vnitřním uspořádání různých institucí a o vnější suverenitě paktu stále ještě diskutuje. Nebude tomu samozřejmě jinak ani na pražském summitu, jehož přípravám a předsevzetím jsme v tomto čísle Mezinárodní politiky věnovali hned několik článků. Jejich autory jsou analytici zabývající se teoriemi mezinárodních vztahů, stejně jako politici, kteří se na činnosti struktur, vojenské strategie i uskutečňování politických cílů NATO někdy více, někdy méně přímo podílejí. Nikdo z nich se nemohl vyhnout otázce, jak reagují členské země EU nebo NATO na rozšiřování a prohlubování své integrace a jak atraktivní je pro přistupující nebo nedávno vstoupivší členské země vztah mezi oběma evropskými a euroatlantickými strukturami. Ale málokdo pochybuje o společně sdílených hodnotách, což vlastně není nic jiného než selektivní dědictví evropské politické kultury.

Během německé předvolební kampaně zazněly vážné výhrady tehdejšího a dnes již i současného kancléře k účasti na trestné výpravě proti Iráku. Ať již šlo o předvolební rétoriku, nebo ne, důležité je, že v Německu tento argument přilákal dost velkou část voličů na stranu SPD, a znovu se objevila otázka, zda dát přednost rozšiřování EU na východ nebo zda udržovat jakousi rovnováhu mezi tureckým nebo německo-francouzským modelem evropského politicko-vojenského uspořádání. V České republice bychom mohli najít vlastní interpretaci stejného problému. Je lepší postavit na jižní hranici vojsky NATO obklíčeného Rakouska nová opevnění, nebo učinit Rakousko součástí kolektivní obrany, která bude akceptovat plán předběžných opatření nebo preventivních útoků daleko za hranicemi integrovaných celků? Nebo je možné se obejít bez členství v EU (viz turecký model), když bezpečnost země, a jak se mnozí mylně domnívají, i její demokracie, budou zajištěny aktivní účastí v Severoatlantické alianci?

Snad bychom si s ohledem na dvoutisícileté dědictví evropského politického myšlení, vytváření hodnot a zaujímání postojů mohli vybrat mezi těmi nejlepšími a nejeftektivnějšími. Nevycházejí totiž z ničeho menšího než z již citovaného Kantova pojednání o válce a míru a přesvědčení, že *nastolení všeobecného a trvalého míru není pouze částí teorie práva v mezích čistého rozumu, ale jeho konečný účel*. Přeložme si to do jazyka současné politiky jako teorii spravedlnosti a důraz položme na slovo *nastolení*, protože tam se duchovní odkaz evropského politického myšlení setkává s politickou praxí, která nás už tolikrát překvapila svou benevolencí i zlovolností.

-zz-

Pražský summit 2002: směřování Aliance do 21. století

ALEXANDR
VONDRA

V listopadu se v Praze sejdou nejvyšší představitelé států Severoatlantické aliance (NATO) a Euroatlantické rady partnerství (EAPC). Jejich úkolem bude připravit Alianci na všechny klíčové výzvy nového bezpečnostního prostředí, a to jak v kontextu událostí z loňského 11. září, tak i s ohledem k celkové situaci po skončení studené války. Státníci rozhodnou o dalším rozšíření NATO, o jeho vnitřních reformách, o modernizaci jeho vojenských kapacit a posílení schopností tak, aby byla Aliance schopna účinně čelit hlavním bezpečnostním hrozbám dnešního světa – mezinárodním terorismem počínaje a zbraněmi hromadného ničení v nezodpovědných rukách konče.

V neposlední řadě budou na pořadu jednání také prohloubení vztahů mezi NATO a EU a posílení partnerství a spolupráce NATO s Ruskem, Ukrajinou, státy Středomoří, Zakavkazska a Střední Asie. Pro ČR je hostitelská role zároveň poctou i velkou výzvou.

Vrcholné schůzky NATO, které schvalují politická a strategická rozhodnutí prvořadého významu, se poslední dobou konaly zhruba jednou za dva až tři roky. Například při summitu v Bruselu (1994) byl vyhlášen program Partnerství pro mír. Madridský summit (1997) rozhodl o rozšíření NATO a přizval ke členství Českou republiku, Maďarsko a Polsko. Během schůzky ve Washingtonu (1999), na které Aliance oslavila 50. výročí své existence, byly schváleny nová strategická koncepte, iniciativa k ochraně před zbraněmi hromadného ničení a akční plán přípravy dalších kandidátů členství NATO. Tento zatím poslední velký summit se navíc konal v době vrcholící vojenské operace v Kosovu.

Severoatlantická rada (NAC) rozhodla o konání pražského summitu v roce 2002 na zasedání ministrů zahraničních věcí v prosinci 2000, a to na základě nabídky předložené prezidentem Havlem a českou vládou. Na jaře 2001 pak určila datum konání summitu na 21.–22. listopad 2002. Následně bylo rozhodnuto, že se v Praze uskuteční nejen schůzka nejvyšších představitelů států NATO, ale i Euroatlantické rady partnerství (EAPC) a Komise NATO – Ukrajina (NUC).

Agenda pražského summitu obsáhne tři základní témata: nové schopnosti, noví členové a nové vztahy.

Nové schopnosti a zdroje

Pražský summit bude první schůzkou Aliance na nejvyšší úrovni po teroristické

útoky na New York a Washington v září 2001. Do jeho závěrů se promítnou jak zkušenosti z největší vojenské operace Aliance od jejího vzniku (Kosovo), tak z boje proti mezinárodnímu terorismu. V bezprostřední reakci na útoky proti USA sice NATO aktivovalo článek 5 o společné obraně, ale tíhu samotných vojenských operací v Afghánistánu na sebe vzala Američany vedená koalice. Role NATO byla omezena na patrolování několika letounů AWACS ve vzdušném prostoru USA. Společným jmenovatelem těchto zkušeností je jedno: Aliance – jakkoli prokazuje schopnost adaptovat se na nové bezpečnostní prostředí a udržuje si výlučné postavení nejúčinnější bezpečnostní organizace všech dob – není zatím plně připravena vést nový typ vojenských operací.

Zkušenosti potvrdily pokračující zaostávání evropských spojenců za USA v oblasti disponibilních zdrojů i v technologii potřebných k vedení moderní války. Počátkem roku známý americký senátor Richard Lugar varoval, že „někteří Američané ztrácejí v Alianci důvěru. Léta snižování zbrojních výdajů a neschopnost Evropanů dostát opakovaným slibům posílit své vojenské schopnosti zasely u některých Američanů pochybnosti... Zkušenost s válkou v Kosovu u nich posílila obavy, že NATO není schopno vést moderní válku.“⁽¹⁾ Americká generalita si navíc odnesla z války o Kosovo trpké zkušenosti se složitým hledáním politického konsensu, který komplikoval vojenské vedení jednotlivých fází operace. Někteří mluvili s despektem o „válce výbořů“.⁽²⁾

Nejde však jen o překonávání politických a byrokratických obstrukcí a rozdílů ve výdajích na obranu a technologické vyspělosti. Zářijové útoky totiž ukázaly zraní-

telnost i té nejvyspělejší mocnosti a nepřipravenost všech spojenců účinně čelit tzv. asymetrickým hrozbám. Strategická koncepce NATO schválená na summitu ve Washingtonu sice definovala mezinárodní terorismus a jeho spojení se zbraněmi hromadného ničení jako jedno z největších ohrožení tohoto typu, ale tyto teoretické předpoklady se jen chabě odrazily v praktické přípravě.

K odstranění a k obraně proti asymetrickým hrozbám musí být Aliance schopna vytvářet potřebné kapacity – flexibilní, udržitelné a interoperabilní síly, schopné rychle se přemístit na velké vzdálenosti a vyvíjet okamžitě velkou bojovou sílu. Dosavadní iniciativy NATO k posílení kapacit se však měly účinkem, neboť většina evropských zemí nebyla s ohledem na nedostatek zdrojů schopna plnit všechny vyčtené cíle výstavby sil. Například Němci a Francouzi byli při vysílání svých speciálních jednotek do Afghánistánu odkázáni na ruská dopravní letadla. Ministři obrany NATO proto na svém červnovém zasedání rozhodli o vypracování nové iniciativy k obranným schopnostem, která má být schválena na pražském summitu. Bude vycházet z reálných cílů, které si členské země selektivně stanoví, a v daleko větší míře má využívat specializace, společné nákupy a financování klíčových kapacit a jejich společné vlastnictví. Parafrází z dějin ekonomie by bylo možné říci, že NATO má ambici proměnit se od zatím dominujícího merkantilismu směrem k výhodám teorie volného obchodu podle Ricarda.

Jednou z klíčových oblastí, kde chce Aliance vytvářet na bázi specializace společné kapacity, je ochrana proti jaderným, chemickým a biologickým zbraním. Na základě amerického návrhu se připravuje tzv. Pražská iniciativa, jejíž součástí budou mobilní detekční laboratoř, jednotka rychlé reakce, zásoby vakcín a dalších ochranných prostředků a školící centrum. Američané prosazují, aby se Aliance více zapojila do vývoje systémů protiraketové obrany, neboť rakety jakéhokoli doletu jsou možnými nosiči zbraní hromadného ničení.

V Praze nebude projednávána nová strategická koncepce Aliance, ale reflexe z protírání mezinárodního terorismu se promítne do reformy vojenských struktur. Předpokládá se přijetí nové vojenské koncepce obrany proti terorismu, která bude – s ohledem na geograficky rozptýlené hrozby – založena na otevřenosti vůči jiným organizacím a nečlenským státům. Snad nejlepším vyjádřením radikálních změn je nedávné jmenování nového vrchního velitele sil NATO v Evropě (SACEUR). Stal se jím, jak je zvykem, americký generál. Nové je však to, že gen. James Jones nepochází ani z pozemního vojska (Army), ani z letectva (Air Force), jak bylo dosud pravidlem, nýbrž z řad námořní pěchoty (Marines). Jeho úkolem bude připravit vojenskou odpověď Aliance na nové bezpečnostní hrozby. Mezi ně již nepatří ani masivní invaze sovětských tanků údolím řeky Fuldy, ani nálety strate-

gických bombardérů na základny v Severní Dakotě. Dnešní nepřítel je sice méně vyzbrojený, ale tím, že je rozptýlený, útočí ze zálohy, kombinuje guerillu s terorem a v zájmu dosažení svých cílů neváhá obětovat civilní obyvatelstvo, je možná nebezpečnější. K přímému boji s tímto nepřítelem je lepší flexibilní marínák než těžkopádná tanková divize.

Noví členové a nové vztahy

Reformy alianční administrativy a velkých struktur, spojené s omezením bruselské byrokracie a zjednodušením rozhodovacích procedur, jsou nezbytné také s ohledem na připravované rozšíření NATO. Konečné rozhodnutí je výsostnou pravomocí hlav států a vlád, ale z dosavadních expertních jednání a vyhodnocení Akčních plánů členství (MAPs) lze usuzovat, že do Aliance bude v Praze přizváno sedm aspirantských zemí – Slovensko, Slovinsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Rumunsko a Bulharsko. Společenství „26“ bude přeci jen jiné než společenství „19“. Platí-li předpoklad, že doba mezi pozváním a ratifikací členství je asi dva roky, nemůže Aliance nutně administrativní reformy dál odkládat.

Před 11. zářím se obecně soudilo, že rozšíření NATO bude hlavním tématem jednání v Praze. Ba dokonce volba našeho hlavního města měla být oním symbolickým rámcem pro ty, kteří se k rozšíření upínali (z řad členů i aspirantů), i jakýmsi prostředkem nepřímého nátlaku na ty, kteří koncept rozšiřování zpochybňovali (z řad některých členů NATO v západní Evropě). Události nakonec rozhodly jinak: na jedné straně se téma rozšíření v pořadí priorit posunulo až na druhé místo, ale na straně druhé bude rozšíření většího rozsahu, než si kdo ještě před pár lety odvážil domyslet. V souvislosti s nestabilním pásmem mezi severní Afrikou a Středním východem jakožto zdrojem akutních bezpečnostních rizik a hrozeb stoupl význam strategického předpolí Aliance na Balkáně a jihovýchodě obecně. Ukázalo se, že další vlna rozšíření se nemůže opírat jen o severní křídlo (baltské státy) či vyplnění střeoevropského vakua (Slovensko), ale že musí mít silnou jihovýchodní dimenzi (Bulharsko, Rumunsko).

Události z 11. září však pozměnily vnímání bezpečnostního prostředí v euroatlantickém prostředí i v širším smyslu. Hlavním výsledkem tohoto nového vnímání bylo ustavení nové Rady NATO–Rusko (NRC), ke kterému formálně došlo na zvláštním summitu v Římě v květnu tohoto roku. Zatímco původní Stálá společná rada (PJC) pro spolupráci mezi NATO a Ruskem byla ustavena v květnu 1997, tedy několik týdnů před madridským summitem, jako forma určité kompenzace Rusku za první vlnu rozšíření NATO, odráží dnešní NRC daleko víc oboustranný zájem. Pomalu se mění i postoj ruských představitelů k rozšíření. Sice je nadále kritizují, zejména s ohledem na ještě pomaleji se měnící mínění ruské veřejnosti, ale jejich rétorika je mírnější

a de facto jsou s ním smířeni. Účast prezidenta Putina v čele ruské delegace na pražském summitu by byla spíše překvapením, ale rusko-alianční spolupráce na jeho agendě určitě chybět nebude.

Určitým vyvážením této posílené spolupráce se v Praze stane schůzka Komise NATO – Ukrajina na nejvyšší úrovni. Na jaře deklarovala Ukrajina členství v Alianci svým strategickým cílem a projevila zájem o účast v Akčním plánu členství. V NATO ale převažuje mínění, že Ukrajina není na členství připravena, a proto jí teď není možné dát záruku budoucího členství. Oboustranný zájem na spolupráci zřejmě vyústí v posílené partnerství ve formě individuálního akčního plánu. Nejde však jen o Rusko nebo Ukrajinu. Pražský summit by měl přispět k celkové modernizaci spolupráce v rámci EAPC a posílení vztahů se státy Středomoří, Zakavkazska a Střední Asie.

České zájmy a možnosti

Pražský summit představuje pro nás jako hostitele velkou politickou i organizační výzvu. Celkovým rozsahem a charakterem, ale i požadavky na adekvátní zabezpečení půjde o akci, kterou Praha ani ČR nikdy nepořádaly. Celkem se má summitu zúčastnit 46 delegací, které budou většinou vedeny prezidenty nebo předsedy vlád. Kolem stolů v Kongresovém centru usedne na 2500 delegátů, jejich diskusi bude sledovat na 3000 novinářů. Rozhodnutí o konání vrcholné schůzky v Praze je nesporným oceněním naší úspěšné integrace. Je zároveň výrazem důvěry, které se těší Praha jako hostitel velkých kongresových akcí. Tato důvěra nebyla ořesena ani poté, co bylo hlavní město postiženo v létě povodněmi katastrofického rozsahu.

Je dobré, že se právě počátkem září přihlásila k významu summitu česká vláda zvláštním prohlášením. Závěry pražského summitu nepochybně posílí bezpečnost našich občanů. Rozšíření Aliance do střední a východní Evropy posune ČR z periferního postavení více do středu garantované bezpečnosti a stability. Kooperativní vztahy Aliance s Ruskem, Ukrajinou a dalšími státy posílí bezpečnost a stabilitu v celém euroatlantickém prostoru. Zlepšování aliančních schopností pomocí specializace a sdílením kapacit je pro naši zemi s omezenými zdroji jednoznačně výhodné. Unikátní kapacity, jimiž disponujeme v oblasti ochrany proti chemickým a biologickým zbraním a vojenského lékařství, posílí naše postavení platného člena Aliance, který má čím přispět do společných sil. A z druhé strany sdílení kapacit může posílit transatlantickou soudržnost a solidaritu.

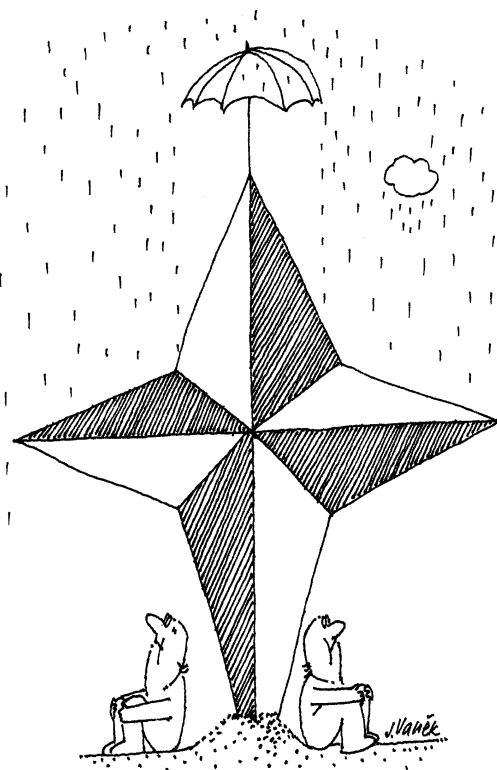
Zachování klíčové role NATO, soudržnost transatlantické vazby a pokračování americké přítomnosti v Evropě jsou s ohledem na historické zkušenosti naším klíčovým strategickým zájmem. Tváří v tvář různým transatlantickým sporům je význam pražského summitu pro budoucnost atlantické spolupráce nesporný. Zůstává otáz-

kou, zda v Praze dojde k pokroku ve sjednání dohody mezi NATO a EU o zapojení aliančních prostředků do autonomních evropských operací. Zatím dohoda vázne na řecko-tureckých sporech a parlamentní volby v Turecku, které se konají začátkem listopadu, nutí k opatrnosti.

Opravdovým testem se proto mohou stát jednání státníků v Praze o dalším postupu vůči Iráku. Je pravděpodobné, že bude-li vojenská operace proti Iráku nevyhnutelná, NATO se jí jako organizace nezúčastní. Otázka účasti, či neúčasti jejích členů v možné mezinárodní koalici vedené USA však může mít klíčový vliv na budoucnost organizace. Stále víc Američanů je přesvědčeno, že hlavní rizika a výzvy pro atlantickou bezpečnost již nepocházejí z Evropy. Zmíněný senátor Lugar pojmenoval problém jasně: „Ponechat NATO zaměřené výlučně na obranu míru v Evropě před starými hrozbami by znamenalo redukovat ho do role pouhé uklízečky.“ Jinými slovy: Základní problém, na který NATO musí najít odpověď, nespočívá jen v posílení jeho schopností, rozšíření jeho členů a posílení vazeb s okolím. V delší perspektivě musí Aliance najít odpověď na svůj základní účel a smysl. My ve střední Evropě bychom o něm neměli pochybovat. Ale i na nás záleží, zda o něm nebudou pochybovat jiní.

¹⁾ Richard G. Lugar: *NATO's Role in the War on Terrorism*. Brussels, 18. 1. 2002, www.senate.gov/~lugar/011702.html

²⁾ Wesley A. Clark: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*. Public Affairs, 2002, 512 s.

Rozšiřování NATO nejen o nové členy

Listopadový summit NATO bude bezpochyby významným milníkem ve vývoji Aliance po studené válce. Bude také prvním setkáním představitelů NATO a partnerských států na nejvyšší úrovni – do Prahy se sjede 46 hlav států, které hostí nový členský stát. Ještě před rokem se zdálo jisté, že hlavním tématem této schůzky bude rozhodování o pozvání nových členů. Předpokládali jsme, že rozšíření bude spíše omezené než rozsáhlé a že bude doplněno jistým víceméně symbolickým prohloubením vztahů s Ruskem a Ukrajinou. Agendu summitu mělo podle našich odhadů doplnit zhodnocení dosavadních výsledků Iniciativy obranných schopností (DCI) a případně zpřesnění priorit pro její pokračování. Události 11. září a následující protiteroristická kampaň však řádně zamíchaly mezinárodní politikou a bezpečnostními prioritami. Do uvažování o vývoji Aliance vstoupily nové faktory. NATO opět (a pokolikáté už?) stojí na křižovatce.

JIŘÍ ŠEDIVÝ

Politici a experti diskutují o jeho roli a relevanci v bezpečnostním prostředí dnešního světa. Je zřejmé, že v Praze tyto debaty vyvrcholí a že summit vymezí směry dalšího vývoje Aliance. Klíčové heslo, které definuje agendu summitu, dnes zní: „nové schopnosti, noví členové, nové vztahy“. Rozšíření o nové členy, jemuž se věnuje tento článek především, pak bude pouze jedním – a zdaleka ne nejdůležitějším – z několika projednávaných okruhů.

V Praze pozve NATO do svých řad pravděpodobně většinu ze současných devíti kandidátů, potvrdí novou kvalitu vztahů s Ruskem a Ukrajinou a pokusí se shodnout na nových nástrojích a metodách vhodných pro boj proti terorismu. Aliance tak pokračuje v mnohovrstevnatém rozšiřování, které charakterizuje její vývoj v posledních deseti letech. Tento proces lze sledovat ve třech vzájemně provázaných rovinách:

1. zvětšování členské základny;
2. přibírání nových rolí, resp. rozšiřování spektra vojenských schopností;
3. rozšiřování geografického záběru, v němž NATO operuje.

V první rovině se NATO rozšířilo v roce 1999 o Českou republiku, Maďarsko a Polsko a současně udržuje partnerské vztahy s více než dvaceti nečlenskými státy. V rovině druhé se Aliance transformovala z organizace kolektivní obrany – jak jsme ji znali v době studené války – do uskupení kolektivní bezpečnosti, které usiluje o získání schopností reagovat na netradiční bezpečnostní problémy a asymetrické hrozby a současně funguje jako stabilizátor demokratické transformace postkomunistické Evropy. Ve třetí rovině prokázalo NATO způsobilost zasahovat v praxi, v rámci mírových a mírotvorných operací, a to mimo své smluvně vy-

mezené území, zejména na Balkáně. Otázku rozšiřování členské základny, na niž se nyní zaměříme, však nelze pojímat odděleně od dalších okruhů agendy summitu.

Poslední rozšíření NATO bylo úspěšné

Blížící se další vlna rozšíření NATO je vhodnou příležitostí ke zhodnocení předcházejícího kola, k zamyšlení se nad tím, nakolik se naplnily obavy a případně očekávání, spojené s posledním rozšířením a následným účinkováním nových členů v Alianci, a nakolik je tato zkušenost relevantní pro kolo nadcházející. Začneme nejprve s obavami, protože ty před přijetím prvních tří postkomunistických zemí převládaly. Lze je rozdělit do tří kategorií: noví členové oslabí akceschopnost NATO, rozšíření vytvoří nové dělící čáry v Evropě včetně zhoršení vztahů s Ruskem, náklady na modernizaci armád ohrozí hospodářské reformy v nových členských státech.

Prvním testem rozšířené Aliance byla kosovská operace, která začala 24. března 1999, pouhých dvanáct dní po přijetí nových členů. Průběh operace ukázal, že noví členové nerozředili alianční soudržnost, ani neomezili rozhodovací pružnost a vojenskou výkonnost nad rámec již existující různosti pohledů a priorit mezi jednotlivými státy NATO. Noví členové též jednoznačně podpořili aktivaci článku 5 Severoatlantické smlouvy den po teroristických útocích na cíle v USA a potvrdili své odhodlání podílet se na kolektivní obraně NATO. Neprokázalo se též, že by s příchodem nových členů a jejich zapojováním do práce Aliance byla centrála NATO infikována agenty spolupracujícími s nepřátelskými státy.

Rozšíření NATO východním směrem nevyhnutelně narysovalo nové dělící čáry v Evropě; nejde však, jak se mnozí obávali, o neprostupné bariéry. Naopak, NATO paralelně se svým rozšířením posílilo spolupráci s odmítnutými kandidáty a partnery. Měřeno intenzitou kooperativních vztahů a z nich plynoucích činností, hranice mezi NATO a jeho východními sousedy nebyla nikdy předtím tak prostupná, jako je nyní. Zvláštní místo v těchto vztazích zaujímá Rusko a Ukrajina. Vztahy mezi Ruskem a Západem se v důsledku rozšíření výrazně nezhoršily a Moskva se s rozšířením v zásadě smířila. První vlna nepoškodila, jak se mnozí obávali, jednání o kontrole zbrojení a odzbrojení. V Rusku se oproti očekávání nevzdmlula vlna protizápadního nacionalismu. Nenaplnily se obavy z toho, že se noví členové budou po vstupu do NATO, takřkajíc s vědomím Aliance v zádech, chovat se zvýšenou arogancí vůči sousedům – nečlenům (např. Maďarsko vůči Rumunsku). Noví členové za sebou nezavřeli dveře Aliance – naopak, patří mezi neaktivnější zastánce dalšího rozšiřování.

V nových členských státech nenastal hospodářský kolaps v důsledku neúnosných nákladů na jejich začleňování do NATO. Odhady celkových nákladů na rozšíření se podle různých studií pohybovaly mezi 15 až 125 miliardami amerických dolarů. Skutečné náklady přímo spojené s rozšířením se však pohybují hluboko pod hranicí i těch nejnižších odhadů.

Celkově lze první vlnu hodnotit jako poměrně úspěšnou. Plnění předstupních podmínek NATO mělo blahodárný vliv na stabilizaci postkomunistického prostoru, a to jak co se týče regionální bezpečnosti, tak demokratické transformace. Vyhledky na členství v NATO kupříkladu urychlily uzavření základní smlouvy mezi Maďarskem a Rumunskem v roce 1997, v Polsku přispěly ke standardizaci civilně-vojenských vztahů a demokratické kontroly armády. Vyřazení Slovenska z první vlny se stalo důležitým argumentem protimečiarovské koalice a přispělo tak k jejímu vítězství ve volbách v roce 1998. Vyhledky na pozvání v Praze pak hrály důležitou roli ve slovenských volbách v září 2002.

Předmětem kritiky vůči novým členským státům je zejména pomalý postup reforem jejich armád. Týká se to především zaostávání v harmonizaci se standardy NATO a nízké míry investic do modernizace výzbroje. Transformace armád nových členů je nevyvážená, což vede ke vzniku dvou kvalitativně odlišných typů ozbrojených sil v rámci jedné armády. Na jedné straně se vytváří nepočetná elita dobře vycvičených, plně profesionalizovaných, materiálně a finančně dostatečně zajištěných sil, které jsou vyčleněny pro součinnost v rámci NATO, a to zejména pro mise mimo území Aliance. Na straně druhé však větší část ozbrojených sil stagnuje, či dokonce upadá, a to jak materiálně, tak z hlediska výcviku. Týká se to především vojsk územní obrany, která jsou z větší části tvořena branci. Jakkoliv jsou

tyto kritické výhrady oprávněně, bez členství v NATO by vojenské reformy v nových členských státech probíhaly mnohem pomaleji. Dokladem je plán profesionalizace české armády, který sice přichází pozdě – téměř tři roky po vstupu do NATO, nicméně lze s jistotou tvrdit, že bez členství v Alianci by se k němu ČR neodhodlala.

Z hlediska postupu modernizace armád nových členů a jejich přínosu pro NATO je nejlépe hodnoceno Polsko. Zejména v posledním roce se výrazně zlepšila pověst České republiky. České angažmá v zahraničních misích je v poměru k počtu obyvatel a výši HDP v kontextu NATO nadprůměrné. V současné době operují čeští vojáci ve třech regionech: Balkán, Střední východ a Afghánistán. Česká republika prosazuje v rámci Aliance princip specializace vojenských schopností. Samotná Armáda České republiky (AČR) nabízí Alianci unikátní kapacity ochrany proti zbráním hromadného ničení, dále zdravotní služby a třetí oblastí specializace by měla být pasivní radiolokace. S pokrokem transformace AČR v posledních letech výrazně kontrastuje zaostávání maďarské armády. Transformace zde uvázla na mrtvém bodě. V létě tohoto roku maďarská vláda oznámila, že nebude schopna splnit cíle rozvoje ozbrojených sil, ke kterým se vůči Alianci zavázala.

NATO není Varšavská smlouva

Co přinesla dosavadní zkušenost novým členským státům? Především, a to se týká zejména České republiky, kosovská operace potvrdila, že NATO není armádou všeobecné spásy. Mnozí zastánci rozšíření, vedeni snahou získat veřejnou podporu pro náš vstup, vykreslovali budoucí členství v Alianci jako záruku národní bezpečnosti, pojistku demokracie, či nástroj k přilákání zahraničních investic. Ve snaze neodradit občany od podpory vstupu zamlčeli, že NATO je také vojenská organizace, která bude dříve či později zasahovat mimo své území. Operace Allied Force zastihla české politiky nepřipravené. Alibismus a vyhýbavé chování velké části z nich vyústily v dezorientaci občanů a pokles veřejné podpory operace na hranici dvaceti procent. V rámci NATO byla veřejná podpora nižší pouze v Řecku.

Dále si mohli všichni noví členové ověřit, že Severoatlantická aliance není Varšavská smlouva a Brusel není Moskva. Aliance nedává svým členům podrobné instrukce, jak mají formulovat své strategické cíle a priority výstavby armády. Paradoxně se zdá, že mnozí politici a vojenští plánovači v nových členských státech by to uvítali. Svědčí o tom jisté koncepční tápání a hledání specifické role a přínosu nových členů pro NATO. Aliance nechává konečně rozhodnutí o tom, jaké vojenské jednotky nabídneme pro síly NATO a kdy je budeme mít připraveny, na nás. Je věcí našeho svrchovaného rozhodnutí, nakoupíme-li nadzvukové stíhačky, nebo zda napřeme úsilí na vybudování kvalitních a dobře vyzbrojených sil rychlé reakce. Požaduje však, abychom plnili to, k čemu jsme se jednou zavázali,

a aby naše priority zapadaly do aliančního rámce strategické koncepce.

A konečně, potvrdil se názor těch, kteří tvrdili, že do NATO nevstupuje pouze armáda, ale celá společnost. V tomto smyslu je zkušenost členství a příprav na ně převážně pozitivní. V ČR, kde byla podpora NATO nejnižší z nových členů, dnes více než dvě třetiny občanů členství podporují. Všeobecně roste prestiž vojáků ve společnosti. Kultivuje se bezpečnostní debata mezi politiky, experty a zainteresovanou veřejností. Přijímáme skutečnost, že členství v NATO znamená nejen výhody, ale též povinnosti. Krátce řečeno, příprava na členství v NATO a samotné členství mají zásadní vliv na rozvoj obranného sektoru a veřejného povědomí v oblasti bezpečnosti. Lze je chápat jako socializační proces, který probíhá prostřednictvím importu bezpečnostní kultury, plánovacích a organizačních procedur, jež se v Alianci osvědčily a etablovaly.

Velice konkrétním příkladem přínosu našeho členství v NATO pak je skutečnost, že během letošních povodní relativně dobře, a zcela jistě mnohem lépe než v obdobné krizové situaci roku 1997, u nás fungoval záchranný systém. Ustavení centralizovaného informačního a záchranného systému byl jeden z významných organizačních kroků, které NATO od svých budoucích členů požadovalo. Vzpomeňme si přitom na nevoli, kterou zde tento požadavek v polovině 90. let vyvolal. Odpor představitelů tehdejší vlády byl založen na odmítání centralizace obecné a civilní ochrany zvláště jako atributu minulého režimu.

Ve zkušenostech z první vlny rozšiřování tedy převažují pozitivita nad negativy. Co lze očekávat od pražského summitu? Ve studii Dilema rozšiřování NATO, která vyšla koncem minulého roku, jsem poukazoval na výraznou heterogenitu současné kandidátské skupiny. Na rozdíl od první skupiny postkomunistických států, přijatých do NATO v roce 1999, je současná skupina čekatelů celkově politicky méně stabilní, hospodářsky méně rozvinutá/transformovaná a chudší, vojensky méně přínosná a mnohem členitější z hlediska geografického rozložení kandidátů. Předpokládám jsem proto, že jediným nepochybnitelným kandidátem, který má pozvání téměř jisté, je prosperující a politicky stabilní Slovinsko, a to i navzdory jeho minimálnímu vojenskému přínosu pro Alianci. Nad vyhlídkami Slovenska, jež může vojensky nabídnout nejvíce, jsem vyslovil jisté pochybnosti, které byly založeny na nejistotě ohledně politické situace Slovenska po volbách na podzim 2002. Nedoporučil jsem pozvání Bulharska a Rumunska, a to na základě pomalého postupu vojenské modernizace, politické nestability a hospodářských potíží těchto států. Další dva balkánské kandidáty – Albánie a Makedonie – jsou momentálně zcela mimo hru. Usoudil jsem, že hlavní debata před summitem se bude týkat baltických států, jejichž přijetí jsem doporučil. Studie však byla dokončena před zářijovými teroristickými útoky na území USA. Vý-

voj po 11. září výrazně ovlivnil celkovou mezinárodní situaci a bezpečnostní priority, a to včetně otázky rozšiřování NATO. Významné jsou v tomto smyslu dva faktory: relativní marginalizace vojenského významu NATO a sblížení USA s Ruskem.

Spojené státy změnily názor na funkci Aliance

Na zasedání Severoatlantické rady den po teroristických útocích se členské státy NATO rozhodly na vzniklou situaci aplikovat (doslova „vyvolat“) článek 5 Severoatlantické smlouvy o kolektivní obraně. Stalo se tak poprvé v historii Aliance. Článek říká, že „ozbrojený útok proti jedné [smluvní straně] nebo více z nich v Evropě nebo v Severní Americe, bude považován za útok proti všem ...“. Jeho vyvoláním vyslovily státy NATO ochotu „neprodleně podniknout“ ... takovou akci, jakou budou považovat za nutnou, „včetně použití ozbrojené síly ...“. Vyvolání závazku kolektivní obrany však zůstalo v symbolické rovině. V afghánské operaci Enduring Freedom, zahájené o necelý měsíc později, postupovaly USA samostatně, tedy mimo rozhodovací, plánovací a vojenské struktury NATO a pouze s okrajovým využitím spojeneckých sil. Konzultace v rámci NATO se týkaly především širší strategie boje s terorismem a spolupráce se spojenci v jeho nevojových fázích. Tato skutečnost odráží zkušenost z kosovské operace, kdy Američané s nelibostí nesli nutnost konzultovat strategii operace a výběr cílů s ostatními osmnácti členy NATO. Dalším problémem, který vede Američany k jednostrannosti, je vojensko-technická propast mezi USA a spojenci, znesnadňující vojenskou součinnost.

Samostatnou akcí v Afghánistánu Washington fakticky potvrdil proměnu svého pohledu na funkci Aliance: USA dnes vnímají NATO více jako politickou organizaci kolektivní bezpečnosti než vojenskou organizaci kolektivní obrany. Nasvědčuje tomu změna přístupu USA k rozšiřování. Až do konce roku 2001 jsme ohledně této věci slyšeli z Washingtonu jen obecná vyjádření potvrzující závazek tzv. otevřených dveří. Americká pozice se vyjasnila počátkem tohoto roku a prezident Bush dnes hovoří o rozšiřování v záběru od Baltského po Černé moře. Rozšiřovací štedrost prezidenta Bushe lze interpretovat jako ztrátu zájmu USA na udržení vojenské výkonnosti NATO.

V jistém smyslu opačný pohyb pozorujeme v rovině, kterou v pracovní agendě pražského summitu označujeme položkou „nové vztahy“, a to ve vztazích NATO s Ruskem. Bezprostředně po teroristických útocích nabídl ruský prezident Putin Spojeným státům spolupráci a podporu v širokém spektru činností: od poskytování zpravodajských informací, přes povolení vzdušného tranzitu nad ruským územím, až po souhlas s budováním amerických vojenských základů ve Střední Asii. Moskva zároveň podstatně zmírnila svůj odpor proti rozšiřování NATO a možnosti přijetí bývalých sovětských republik – Estonska, Litvy a Lotyšska.

Kromě symbolického rozměru přihlášení se k Západu a prestiže z toho plynoucí má Putina politika podstatný pragmatický rozměr. Za svou spolupráci očekávají Rusové odměnu. Ta může nabýt podoby pomoci Rusku vstoupit do Světové obchodní organizace (WTO), účasti Ruska při dělení středoasijského ropného koláče, nebo přijetí pro Rusko příznivého režimu splátek jeho dluhů. Prozatím je předčasné vyslovovat předpovědi dalšího vývoje vztahů Ruska a NATO, jehož současná fáze je institucionálně zářmována v novém orgánu, v rámci Rady NATO–Rusko, která byla inaugurována na římském summitu v červnu tohoto roku. Praxe ukáže, zda jde ze strany Moskvy o pouhý taktický útok, či zda jsme skutečně svědky zásadního kvalitativního přerodu vztahů Ruska a Západu.

Paralelně s vývojem spolupráce s Ruskem hledá NATO způsob, jak toto sblížení vyvážit posílením vztahu s Ukrajinou. Ukrajina až donedávna udržovala politiku „aktivní neutrality“ mezi Východem a Západem. Ukrajinci intenzivně – a mnohem aktivněji než Rusové – kooperovali v programu Partnerství pro mír (PfP). Zřejmě v reakci na posílení vztahu Ruska a NATO a na základě obav, že zvýšená intenzita této spolupráce vytěsni zájem Aliance o Ukrajinu na okraj pozornosti, oznámila na jaře tohoto roku ukrajinská vláda přání zapojit se do Akčního plánu členství (MAP) a dlouhodobě usilovat o členství v NATO.

Na pražském summitu zřejmě obdrží nové impulsy dva další směry vnějších vztahů NATO: jihovýchodní Evropa a Střední Asie. S výjimkou Svazové republiky Jugoslávie (SRJ) jsou dnes všechny postkomunistické balkánské státy zapojeny do MAP. Zatím poslední se k němu připojilo Chorvatsko. Necelé tři roky po faktické válce s NATO začíná Bělehrad sondovat možnosti vstupu do PfP. Prostor postsovětské Střední Asie nabyt nového geostrategického významu v souvislosti s tzv. válkou proti terorismu. V afghánské operaci USA využívají bývalých sovětských základů v Kyrgyzstánu a Uzbekistánu a zároveň zde budují zájem pro svou stálou vojenskou přítomnost.

Nová iniciativa k obranným schopnostem

Nejvýznamnějším a zřejmě též nekontroverznějším tematickým okruhem bude v agendě pražského summitu nová iniciativa NATO k obranným schopnostem. Ta by měla navázat na, resp. nahradit DCI, kterou Aliance přijala na washingtonském summitu v roce 1999. Důvodem washingtonské iniciativy byla nedostatečná interoperabilita mezi armádami NATO (stálý problém, provázející Alianci po celou dobu její existence) a rostoucí technologická propast mezi USA a evropskými spojenci. Cílem DCI bylo zvýšit výkonnost a vzájemnou součinnost vojenských prostředků členských států NATO prostřednictvím zaostře- ní obranného plánování na jejich vojenské schopnosti v pěti oblastech: schopnost ry-

chlého přemístění vojenských sil na velké vzdálenosti; logistická udržitelnost těchto sil v operační oblasti po nezbytnou dobu; operační a bojová efektivita těchto sil, což zahrnuje větší důraz na inteligentní munici, prostředky elektronické války, atp.; schopnost vojenských sil přežít v operační oblasti, tedy ochrana lidí a vojenských zařízení; prostředky pro sběr a vyhodnocování informací, včetně infrastruktur velení, řízení a komunikace (C3I). Těchto pět okruhů bylo rozpracováno do 58 dílčích cílů. Naplňování většiny z nich se však ukázalo nereálné, důležitost některých z nich ustoupila po 11. září do pozadí.

Nová iniciativa bude zaměřena na čtyři prioritní oblasti: obrana proti zbraním hromadného ničení (ZHN); zajištění alianční převahy ve velení, komunikačních a informačních systémech; zlepšení interoperability a efektivnosti bojových sil; zajištění schopností rychlého rozmístění vojenských sil. Ty budou rozpracovány do časově vymezeného a harmonizovaného plánu rozvoje menšího množství dílčích klíčových kapacit, které by měly Alianci umožnit akceschopnost v širším spektru vojenských misí, včetně boje proti terorismu. Větší důraz bude kladen na dělbu činností a specializaci částí ozbrojených sil jednotlivých spojenců v rámci mnohonárodní, bi- a multilaterální spolupráce. Ve větší míře by měly být využívány možnosti společných nákupů a financování vojenských systémů. Měly by se také rozšířit společně vlastněné vojenské kapacity. V současnosti je jedinou kapacitou ve společném vlastnictví NATO letecký systém včasné výstrahy a kontroly (AWACS). Cílem nové iniciativy je racionalizace vynakládání prostředků na obranu členskými státy a postupné odstraňování duplikací v jejich vojenských schopnostech.

Jakkoliv je tento přístup racionální, dojednání konečné podoby nové iniciativy se neobejde bez kontroverzí. Podmínkou rozšíření vojenských prostředků společně vlastněných Aliancí je zvýšení národních příspěvků do společných rozpočtů. Princip specializace znamená v konečném důsledku prohloubení vzájemné obranné závislosti mezi členy Aliance. Větší vzájemná závislost zároveň omezuje manévrovací prostor při zvažování účasti v operacích mimo článek 5. S rostoucí dělbu činností lze předpokládat zvýšení tlaku ze strany spojenců na účast nositele unikátní specializace v případě operace, pro niž bude tato specializace nepostradatelná. Jinak řečeno, vojenská specializace a hlubší vzájemná obranná provázanost omezují rozhodovací autonomii států takto propojených. Nabourává se tak další fikce – státní suverenity.

Nové NATO bude muset být flexibilnější

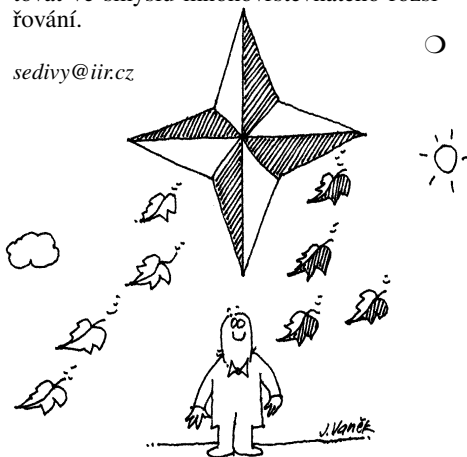
Jaká tedy bude podoba Aliance po pražském summitu? Zásadním a nevyhnutelným důsledkem mnohovrstevnatého rozšiřování NATO, které spočívá v nabírání nových funkcí a vytváření nových vojenských kapa-

cit, rozšiřování teritoriálního záběru aliančních operací a integraci nových členů, bude další rozředění soudržnosti Aliance. Již nyní je NATO vícerychlostní nebo víceúrovňovou organizací. Aliance je heterogenní z hlediska politického – ve smyslu rozptýlu národních zájmů členských států, kvalitativního – ve smyslu různé výkonnosti a vojenského příspěvku armád, a teritoriálního – ve smyslu rozšiřování členství na východ.

Po pražském summitu se heterogenita NATO ve všech jmenovaných rovinách ještě dále zvýší. Stane se tak zejména v důsledku přijetí značně nesourodé skupiny nových členů. Dále se tím prohloubí problém organizačního managementu Aliance, její říditelnosti. Jak uvedl ve své pražské přednášce v květnu tohoto roku Christoph Bertram, NATO na rozdíl od Evropské unie nemůže – a vyplývá to z podstaty Aliance jako mezivládní organizace – vyvažovat rozšiřování prohlubováním své integrace, které se v rámci EU děje prostřednictvím přesouvání národních kompetencí a části suverenity na komunitární rovinu. Dílčím řešením problému napětí mezi mnohovrstevnatým rozšiřováním NATO a požadavkem udržení jeho soudržnosti a akceschopnosti může být právě zmíněná koncepce specializace a prohlubování vzájemné obranné závislosti. Zároveň se NATO nevyhne zavedení obdoby principu flexibility či posílení spolupráce do své praxe. Znamená to, že politické a případně strategické rozhodování v NATO bude i nadále probíhat v rámci procesu dosahování konsensu všech členských států, nicméně konkrétní operace – zdůrazňuji mimo článek 5 – budou provádět ad hoc „koalice ochotných a schopných“ (jak zní formule používaná v rámci druhého pilíře EU).

Závěrem nezbyvá než říci: Zapomeňme na staré NATO. Tradicionalistické sentimenty a truchlení za starou Aliancí, která byla, v důsledku existence jasného obrazu nepřítele, relativně homogenní, organizačně a funkčně poměrně jednoduchá, nejsou na místě. Naopak: konzervování studenovělečné podoby Aliance by pro NATO bylo pozvánkou do záhuby. Důvodem, proč NATO funguje i po studené válce, je právě jeho schopnost adaptace na vývoj povahy strategického prostředí, kterou lze interpretovat ve smyslu mnohovrstevnatého rozšiřování.

sedivy@iir.cz

Ozbrojené sily Slovenskej republiky smerujú do NATO

JOZEF STANK

V roku 2001 po etape náročných príprav Slovenská republika úspešne zavŕšila proces schvaľovania nových strategických dokumentov. Tento úspech sa podarilo dosiahnuť na základe otvoreného efektívneho vzťahu medzi Ministerstvom obrany Slovenskej republiky, vládou Slovenskej republiky, poslancami Národnej rady Slovenskej republiky a občanmi.

Viac ako kedykoľvek v minulosti sa poslanci zaoberali dokumentmi rezortu obrany, stratégiami, koncepciami, zákonmi, ale aj vysielaním príslušníkov ozbrojených síl do mierových operácií. Vytvorila sa jedinečná atmosféra spolupráce v otázkach zaručenia bezpečnosti a obranyschopnosti štátu, prehĺbili sa procesy civilného demokratického riadenia ozbrojených síl. Ozbrojené sily si dlhodobou udržiavajú kredit medzi naj dôveryhodnejšími inštitúciami v spoločnosti. Narástla celospoločenská podpora vstupu Slovenska a jeho ozbrojených síl do Severoatlantickej aliance na viac ako 60 percent.

Úsilie riešiť zásadné otázky bezpečnosti a obranyschopnosti štátu bolo častokrát silnejšie ako parciálne straníckopolitické záujmy a prejavilo sa v skutočne konsenzuálnom prijímaní dokumentov z uvedených oblastí. Slovenská republika tak vyslala do zahraničia veľmi silný signál, ktorý presvedčivo hovorí o kontinuite jej základnej bezpečnostno-politickej orientácie.

Prvýkrát vo svojej histórii má Slovenská republika jasne definované svoje životné záujmy, cesty, prostriedky a nástroje ich realizácie v bezpečnostnej stratégii, definovanú obrannú politiku v obrannej stratégii, ale aj spôsobilosti svojich ozbrojených síl vo vzťahu k možným vojenským a nevojenským ohrozeniam, ako aj akceptovateľnú mieru rizika vo vojenskej stratégii. Tieto stratégie sa stali podkladom pre spracovanie základného dokumentu reformy ozbrojených síl pod názvom Ozbrojené sily Slovenskej republiky – model 2010, ktorý spolu s Dlhodobým plánom štruktúry a rozvoja ozbrojených síl Slovenskej republiky – plánom rozvoja a rozvojových programov vrátane ich finančnej náročnosti vzala Národná rada Slovenskej republiky na vedomie a zároveň schválila zámer budovať plne profesionálne ozbrojené sily spolu so zásadou vyčleňovať minimálne 2 percentá hrubého domáceho produktu pre rozpočtovú kapitolu ministerstva obrany od roku 2003.

Za veľký úspech považujeme tiež prijatie celého balíka zákonov vrátane novely Ústavy Slovenskej republiky. Ide predovšetkým

o Ústavný zákon o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, ale aj zákon o obrane Slovenskej republiky, zákon o Ozbrojených silách Slovenskej republiky, zákon o brannej povinnosti, zákon o hospodárskej mobilizácii, zákon o krízovom riadení v čase mieru. Podmienky pre reformu ozbrojených síl sa vytvorili aj prijatím zákona o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov, ale aj rozsiahlymi novelami zákonov o vojenskej službe a peňažných náležitostiach vojakov. Reforma ozbrojených síl sa tak stala reálnou a nezvratnou.

Z tohto stručného náčrtu vyplýva, že Slovensko aj napriek rozhodnutiu madridského summitu nepoľavilo vo svojom úsilí stať sa členom Aliancie. V procese približovania sa k NATO Slovenská republika výrazne využila MAP. Už v septembri 1999 bol prijatý Národný akčný plán členstva Slovenskej republiky, ktorý zakotvil hlavné úlohy v procese približovania sa k NATO a stal sa nosným pilierom činnosti rezortu obrany. Jeho finančné zabezpečenie sa stalo rozhodujúcou prioritou. Každoročné hodnotenie tohto plánu a jeho aktualizácia udržiava vnútornú dynamiku reformných procesov. V roku 2001 sa podarilo dosiahnuť unikátny súlad medzi plánovanými cieľmi a dostupnými zdrojmi. V tomto období sa začalo plniť 64 partnerských cieľov. Na ich realizáciu bolo vyčlenených 2,35 miliardy Sk.

V súčasnom období Slovenská republika plní 55 partnerských cieľov. Na ich realizáciu je vyčlenených 2,67 miliardy Sk. V porovnaní s predchádzajúcou etapou prípravy Slovenskej republiky na vstup do NATO, keď pozornosť bola sústredená predovšetkým na rozvoj interoperability ozbrojených síl vyčleňovaných na spoločnú účasť v mierových operáciách, partnerské ciele usmerňujú Ozbrojené sily Slovenskej republiky ako celok na postupné dosahovanie vojenských a obranných spôsobilostí pre zvládnutie povinností, ktoré vyplývajú z medzinárodných záväzkov. Realizácia partnerských cieľov okrem rozvoja národného obranného potenciálu harmonizuje právny poriadok štátu v súlade s požiadav-

kami kolektívnej obrany, prispieva na realizáciu opatrení v oblasti ochrany a bezpečnosti informácií, prehľbuje interoperabilitu organizačných a personálnych štruktúr ozbrojených síl, systémom velenia, riadenia a spojenia, skvalitňuje prípravu ozbrojených síl v procese ich začleňovania do systému spoločných veliteľstiev a systémov protivzdušnej obrany, prispôsobuje obrannú infraštruktúru v súlade s požiadavkami hostiteľskej podpory na vlastnom území. Analýza partnerských cieľov na roky 2001 až 2006 jednoznačne potvrdzuje ich úzku spojenosť s prebiehajúcou reformou ozbrojených síl. Partnerské ciele sú osou našich aktivít, osou kreatívneho prístupu pri realizácii našich zámerov, zohľadňujú strategický zámer urýchlenia procesu prípravy na začlenenie Slovenskej republiky a jej ozbrojených síl do systému kolektívnej obrany v rozhodujúcich oblastiach vojenských a obranných činností.

Plnenie partnerských cieľov rezortu ministerstva obrany podporil aj účasťou na aktivitách Individuálneho partnerského programu, zameraných na prispôbenie národnej legislatívy, politiky a štruktúr potrebám budúceho členstva v NATO, interoperability v oblastiach C3I, logistiky a infraštruktúry, jazykového vzdelávania a výcviku, obranného plánovania a manažmentu zdrojov, v oblasti modernizácie výzbroje a výstroje.

Najmä v období po washingtonskom summite vo svojej príprave na vstup do NATO ani raz Slovensko nezakolísalo, potvrdilo svoju bezpečnostnú orientáciu celým radom krokov a opatrení, fakticky sa správalo ako člen Aliancie, o čom svedčí aj jeho prístup k vývoju v Kosove, a predovšetkým k udalostiam z 11. septembra 2001 a nadvážnej protiteroristickej akcii v Afganistane. Príslušníci Ozbrojených síl Slovenskej republiky v súčasnosti pôsobia v dvoch operáciách na podporu mieru pod vedením NATO, v desiatich mierových misiách, pozorovateľských a monitorovacích misiách pod vedením OSN, OBSE a EÚ a aktívne sa zúčastňujú na operácii Trvalá sloboda. Naši vojaci tak majú jedinečnú príležitosť získavať nové spôsobilosti a schopnosti, medzinárodne sa porovnať s príslušníkmi ozbrojených síl iných krajín. Z týchto porovnaní často vychádzajú veľmi úspešne, sú žiadani do mierových misií, pretože sú profesionálne odborne dobre pripravení, lojálni vo vzťahu k úlohám, ktoré misia plní, charakterovo ľudskí. Vzhľadom na prínos mierových misií k osobnostnému a odbornému rozvoju príslušníkov našich ozbrojených síl sa účasť v mierových misiách stala súčasťou ich kariérneho rozvoja.

Obzvlášť by som chcel vyzdvihnúť spoločnú účasť Armády Českej republiky a Ozbrojených síl Slovenskej republiky v operácii KFOR, kde spoločne plnia dôležité úlohy postkonfrontačnej, stabilizačnej fázy. Činnosť tohto práporu je potvrdením exkluzivity vzťahov medzi našimi štátmi. Táto misia hovorí tiež o tom, ako môžu dva štáty, ktoré vznikli na základe rozdelenia

PRAŽSKÝ SUMMIT NATO 2002

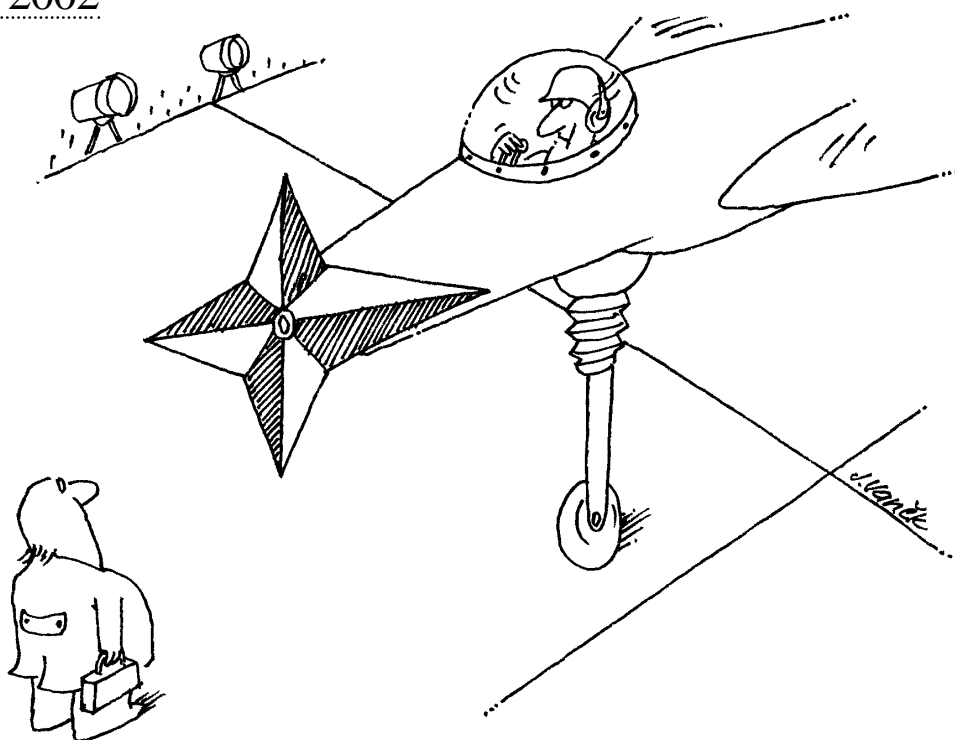
spoločnej štátnosti, spolupracovať na medzinárodnom poli v krízových situáciách. Ide o nový moment tvorby európskej politickej kultúry a jej zodpovedajúcej bezpečnostnej architektúry. V súčasnosti v mierových operáciách pôsobí takmer 800 príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky, čo Slovensko v rámci krajín Vĩňuskej desiatky v pomere účastníkov mierových misií a vlastného obyvateľstva, umiestňuje na prvé miesto. Slovenská republika tak presvedčivo dokazuje, že odmieta byť iba pasívnym konzumentom výhod kolektívnej obrany.

Za významnú aktivitu, ktorá svedčí o spôsobilosti Slovenskej republiky participovať na kolektívnej obrane, považujeme skutočnosť, že 30. mája 2002 začala činnosť veliteľstva a štábu mnohonárodnej brigády v Topoľčanoch. Brigáda je tvorená príslušníkmi elitných práporov ozbrojených síl Česka, Poľska a Slovenska. Je predurčená na mierové operácie pod vedením Severoatlantickej aliancie alebo Európskej únie. V roku 2003 je plánované vyčlenenie konkrétnych jednotiek pre túto brigádu. Úplná pohotovosť na plnenie úloh sa predpokladá v roku 2005.

Ak hovoríme o zahraničných aktivitách Ozbrojených síl Slovenskej republiky, je vhodné pripomenúť aj spoločný projekt Vyšehradskej štvorky, ktorý sa zaoberá problematikou modernizácie a opráv vrtuľníka Mi-24.

Praktickým uplatnením cieľov a zásad definovaných v základných strategických dokumentoch a požiadaviach, ktoré vyplývajú z integračných procesov, bola príprava zásadnej reformy Armády Slovenskej republiky, jej systémová zmena do podoby moderných ozbrojených síl. Spolu s transformáciou Vojsk ministerstva vnútra Slovenskej republiky a Železničného vojska Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií Slovenskej republiky do štruktúr príslušných rezortov.

Vychádzajúc predovšetkým z Vojenskej stratégie Slovenskej republiky s využitím špičkových odborníkov rezortu obrany, za aktívnej participácie expertov z členských krajín Severoatlantickej aliancie bol spracovaný a vládou Slovenskej republiky schválený dokument Ozbrojené sily Slovenskej republiky – model 2010. Strategickým cieľom reformy vyjadrenej v tomto dokumente je vybudovanie relatívne malých, vysokokvalitných, primerane vyzbrojených a veľmi dobre vycvičených prestížnych ozbrojených síl, schopných integrovať sa do kolektívnych obranných mechanizmov NATO. Dôraz sa pritom kladie na mobilitu, flexibilitu, využívanie nových technológií vo výzbroji, v komunikácii, v informačnom manažmente, v spravodajstve, v prieskume a zameriavacích systémoch tak, aby mohli aktívne pôsobiť a víťaziť na bojisku budúcnosti. Ozbrojené sily – model 2010 sú projektované tak, aby cvičili a bojovali ako viaczložkové, mnohonárodné sily. Tieto sily budú spôsobilé vykonávať bojové aktivity v celom spektre poslania ozbrojených síl členských štátov Severoatlantickej aliancie. Navrhované

štruktúry a poslanie ozbrojených síl sú pre Slovenskú republiku dostupné.

Tomuto zámeru zodpovedajú aj priority financovania obrany do roku 2010, ktoré je zamerané na tri kategórie: personálnu pripravenosť a vycvičenosť, pripravenosť v materiálnej oblasti, modernizáciu výzbroje a infraštruktúry. Strednodobým cieľom je predovšetkým finančne zabezpečiť nevyhnutné aktivity spojené s profesionalizáciou ozbrojených síl a zvýšenie ich bojovej pripravenosti. Ozbrojené sily sú postupne redukované. Táto redukcia predpokladá dosiahnutie úrovne 24 000 osôb už v roku 2006, vrátane civilných zamestnancov. Nové zloženie ozbrojených síl zabezpečí zníženie veľkosti štruktúr veliteľstiev a súčasného pomeru podporných a bojových jednotiek v prospech bojových. Plnú profesionalizáciu ozbrojených síl predpokladáme dosiahnuť v roku 2006, ak však bude udržaná vnútorná dynamika reformy, je možné uvažovať o plnej profesionalizácii ozbrojených síl už v roku 2005. Spolu s tým sa zásadným spôsobom zmení aj hodnota štruktúra ozbrojených síl.

Zásadné zmeny sa vykonávajú v oblasti logistiky, ktorá v minulosti vykazovala nízku mieru flexibility a efektívnosti. Celý systém logistickej podpory je postupne modifikovaný na doktríny a štruktúry podľa štandardov NATO. V súčasnosti tranzitívne programy predstavujú 1/4 rozpočtu rezortu obrany. Prioritné modernizačné programy zahŕňajú nákup výzbroje interoperabilnej s ozbrojenými silami členských štátov NATO. Avšak väčšina akvizíčných aktivít sa realizuje až po horizonte roku 2010. Priority modernizácie výzbroje a techniky sú usporiadané v poradí: komunikačné a informačné systémy, vzdušná suverénita, sily vysokej pripravenosti, sily nižšej priprave-

nosti a dlhodobu rozvíjané sily. Sú zamerané na zvýšenie efektívnosti procesov velenia a riadenia, na zvýšenie mobility a palebnej sily ozbrojených síl, zefektívnenie materiálových tokov, skvalitnenie prehľadu o vzdušnej situácii, rýchlejšie spracovanie a prenos dát medzi palebnými prostriedkami vzdušných a pozemných síl.

Dokument Ozbrojené sily Slovenskej republiky – model 2010 je ďalej rozpracovaný v Dlhodobom pláne štruktúry a rozvoja ozbrojených síl Slovenskej republiky. Tento plán stanovuje komplexnú víziu rozvoja ozbrojených síl, vyváženú v štruktúrach, v počtoch, vo výcviku, vo vzdelávaní a vyzbrojovaní. To znamená vyváženosť vo všetkých aspektoch modernej vojenskej organizácie, ktorá prihliada na potreby obrany štátu a jeho ekonomické možnosti.

Celá reforma Ozbrojených síl Slovenskej republiky je realizovaná na zásadách obranného plánovania, ktoré umožňuje efektívne využitie dostupných finančných, materiálnych a ľudských zdrojov, a transparentnosť tvorby obranného rozpočtu, čím tiež prispieva na zdokonaľovanie mechanizmov civilného demokratického riadenia a kontroly ozbrojených síl.

Model 2010 teda Slovensku dáva kredit štátu, ktorý jasne vie, čo chce, a vie, ako to dosiahnuť. V krátkej histórii Slovenska tak dochádza k transparentnému súladu medzi jeho bezpečnostnou orientáciou a reformou jeho ozbrojených síl.

Na pražský summit Slovenská republika pozerá s presvedčením, že urobila všetko pre to, aby bola prizvaná stať sa členom NATO. Slovensko si je vedomé toho, že na pražskom summite ho čaká náročný reparár. Takúto šancu dejiny neponúkajú dvakrát.

Vztah Rusko–NATO a skutečnost současného světa

ANDREI SPIRIDONOV,
DMITRIJ FRIDMAN

Novým vztahům mezi Ruskem a NATO je v poslední době věnována zvláštní pozornost. Vzhledem k prudkým změnám politické situace ve světě a otázkám bezpečnosti to není náhoda. Jejich prioritou už není konfrontace, nýbrž společné úsilí v boji proti mezinárodnímu terorismu. Nabízí se proto otázka, v jakém stavu jsou tyto vztahy dva měsíce před historickým pražským summitem?

Pokusme se přitom o krátkou analýzu hlavních událostí několika posledních let, a více se soustředit na to, co se událo po 11. září 2001. Rusko reagovalo jako jeden z prvních států na teroristický útok na Spojené státy. Stálo za tím nejenom politicky motivované rozhodnutí vedení státu, ale i vůle převážné většiny obyvatelstva. Nikdo neměl v tu chvíli pomýšlení na nějaké vlastní výhody. Pak přišla chvíle rozhodující zkoušky pro síly NATO – vojenský úder proti Afghánistánu. Ať už se to někomu líbilo, či nikoliv, realita byla taková, že Spojené státy zvládly všechny operace samy. Pomoc členských států NATO byla symbolická a minimální. Tato skutečnost vyvolala celou řadu diskusí a kritiku Washingtonu, že vojenské výdaje Spojených států jsou nesrovnatelně vyšší než ostatních členů Aliance. O slovo se začali hlásit analytici, kteří tvrdili, že „současný systém bezpečnosti v čele s NATO už není aktuální“.

Rusko přestalo vnímat proces rozšiřování NATO již od druhé poloviny 90. let minulého století jako hrozbu pro vlastní bezpečnost. Vytvoření Stálé rady Rusko–NATO v roce 1997 představovalo konečně jakési smíření s další existencí vojenské organizace. Situaci sice zkomplikovaly operace Severoatlantické aliance v Jugoslávii v roce 1999, ale i tenkrát Rusko fakticky společně s NATO vstoupilo na teritorium svého tradičního spo-

jence a rozdělilo si se Západem odpovědnost za mírový vývoj na Balkáně.

Důležitou událostí, pokud jde o další vývoj vztahů mezi Aliancí a Ruskem, se stalo otevření informačního střediska NATO v Moskvě 18. prosince 2001, jehož cílem je zvyšování úrovně informovanosti obou stran, stejně tak jako i efektivitu jejich spolupráce. Dne 18. února 2002 zde vystoupil generální tajemník NATO George Robertson s projevem, který byl pro mnohé senzací. Robertson sdělil, že NATO je připraveno spolupracovat s Ruskem už nikoli podle vzorce „19+1“, nýbrž „20“. Tento důležitý krok, kdy se z varianty devatenácti členů a Ruska stala varianta organizace s dvaceti členy, byl důležitý už jen z toho důvodu, že Aliance přestala považovat Rusko napůl za přítele, napůl za nepřítele. Čili spolupráce se posunula o velký krok dopředu a opustila charakter běžných konzultací. Nový rámec, ve kterém měla nová spolupráce probíhat, však nebyl během několika dalších měsíců definovaný, a stal se proto předmětem diskusí a spekulací. Nejdříve se předpokládalo, že základní otázka, za jakých podmínek by Rusko mělo vstoupit do Severoatlantické aliance, se bude řešit na listopadovém summitu v Praze. Řešení přišlo ale ještě dříve, a to v květnu v Římě. Zmíněná schůzka přinesla Putinovi další politické body, když dosáhl toho, že Rusko už nebude pouze sezna-

mováno s rozhodnutími Aliance, ale bude přímo zapojeno do procesu jednání, tak jako každý jiný člen, s faktickým právem veta.

Pokud jde o ruského prezidenta, je zřejmě jeho hlavní zásluhou, že dokázal v otázce Rusko–NATO za tak krátkou dobu (během několika měsíců po 11. září) změnit v tak citlivé záležitosti názory ruské veřejnosti. Když se podíváme na průzkumy veřejného mínění za posledních pár let, zjistíme, že ještě minulý rok drtivá většina obyvatel odmítala nejenom rozšiřování NATO, ale i užší spolupráci s Aliancí. Nyní většina Rusů kooperaci v boji proti mezinárodnímu terorismu podporuje, a dokonce se mezi odborníky diskutuje o tom, kdy a za jakých podmínek by mohla Ruská federace rozšířit strukturu Severoatlantické aliance!

Mechanismus spolupráce Rusko–NATO

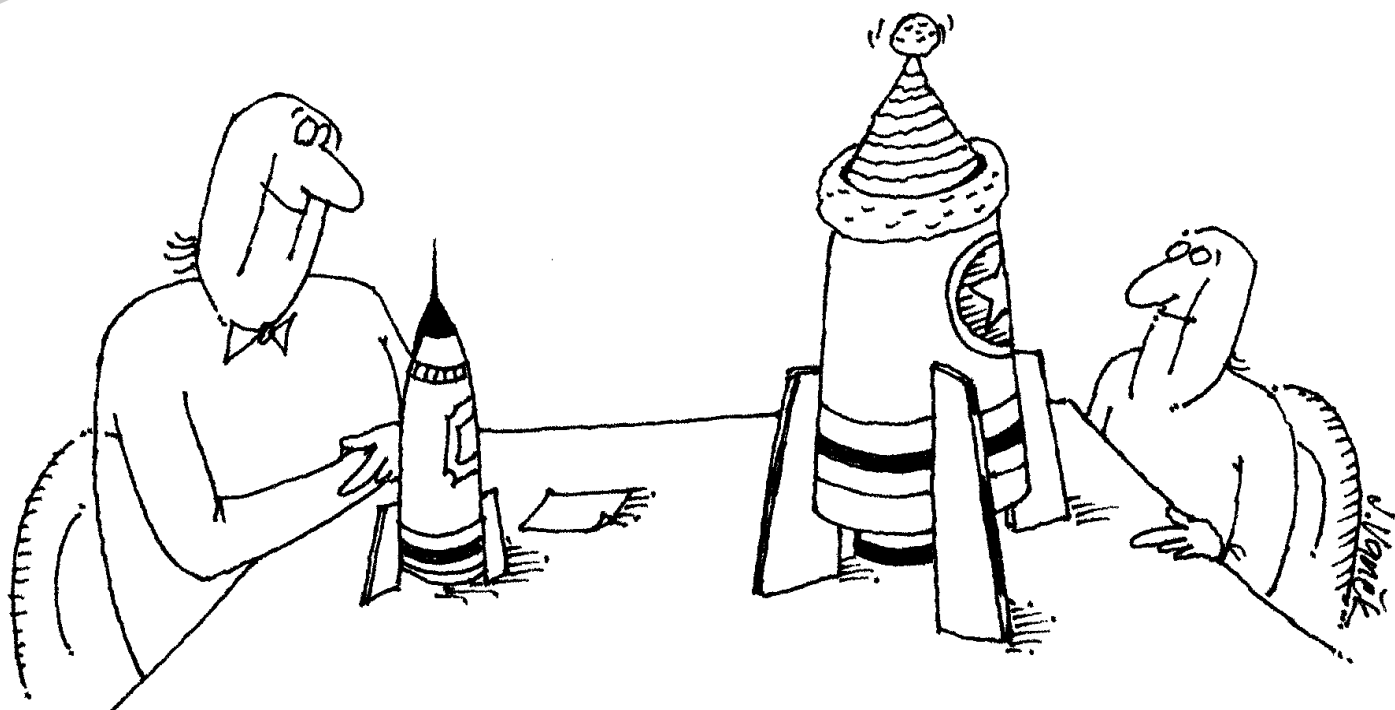
Diskuse o „nové spolupráci“ probíhaly od zahájení antiteroristické operace proti Afghánistánu do poloviny dubna. Nakonec se prezidenti Vladimir Putin a George W. Bush dohodli na schůzce v Římě, na níž byl v květnu 2002 vypracován nový způsob spolupráce. Novou formu vztahů je možné rozdělit na tři okruhy:

První se týká vnitřních záležitostí NATO (rozpočet, administrativa), do čehož nebude Rusko vůbec zasahovat.

Druhá oblast se týká problémů, které se Ruska sice týkají a u nichž budou mezi NATO a Ruskem probíhat konzultace, ale konečné rozhodnutí bude plně v rukách Aliance. Sem patří například rozšiřování NATO.

Třetí okruh představuje oblasti společného zájmu, kde je možné přicházet se společnými řešeními. Sem patří zejména vojenská opatření na zajištění míru a stability, stejně tak jako široké spektrum spolupráce ve vojenské sféře.

Založení nové Rady Rusko–NATO v roce 2002 už nebylo diktováno vůlí Moskvy. Rusko už původně příliš nezájímaly probíhající změny v NATO, protože mělo dost vlastních starostí. Ale pak přišly události z 11. září roku 2001. A jak se říká v Rusku, nebylo by „šťěstí, aby neštěstí nepomohlo“. Západ najednou pochopil, že bez Ruska hrozbu terorismu nezvládne. Jeden z tehdy nejangažovanějších politiků, britský premiér Tony Blair, nabídl prezidentu Putinovi nový mechanismus vzájemného působení, již citovanou Radu Rusko–NATO. Jak nedávno přiznal sám Vladimir Putin, tato nabídka byla pro něj překvapením, a ze začátku nebylo jasné, jak s ní naložit. Rada byla založena

plnomocně, kompetence jeho členů byly určeny a její orgány začaly fungovat. Ale co bude následovat potom? Je NATO schopno čelit účinně hrozbě terorismu? Ofenziva USA v Afghánistánu ukázala, že nikoliv. Evropské státy nabídky symbolickou pomoc, jinou ani neměly. Mnohem serióznější se ukázala být podpora Ruska. Ta nebyla vyjádřena pouze otevřením vzdušného prostoru, podporou při rozmisťování amerických vojenských základů na teritoriu Střední Asie, ale především výměnou informací, což bývá ve válce mnohem důležitější než nasazení obrovské vojenské mašinérie.

Po vstupu nových členů do NATO se tato organizace může stát „ozbrojeným kolchozem“, tzn. neobratnou strukturou se složitými mechanismy potřebnými pro přijímání rozhodnutí. Asi něčím podobným jako OBSE, na jejíž existenci už všichni pomalu zapomněli. Nové evropské demokracie směřují do NATO ze setrvačnosti, utíkají před mystickými hrozbami, a nechtějí pochopit, že dnes žádné vojenské bloky nemohou garantovat jejich bezpečnost.

Může se proto stát, že Rusko, USA a jiní klíčoví hráči na mezinárodní scéně postupně nebudou NATO potřebovat a nahradí je mechanismem vzájemných konzultací v nejdůležitějších mezinárodních otázkách. Bývalí ideologičtí soupeři by tak mohli převzít odpovědnost za svobodu a demokracii ve světě. To ale neznamená, že NATO musí zmizet, a „malé“ státy, které jsou jeho členy, nic neznamenají. Severoatlantická

aliance se může stát pevnou základnou pro výměnu zkušeností a vypracování ověřených způsobů v oblasti boje s novými hrozbami. Ale pro rychlé a efektivní působení už se nehodí. Západní civilizace zavedla sama sebe do slepé uličky tím, že zdokonalila principy legitimní demokracie. Otázky legitimacy těch či jiných kroků v boji s terorismem se mohou stát hlavním problémem při přijetí řešení a jakákoliv ztráta času se může ukázat být příliš drahou. Pro likvidaci teroristů ovšem nemůže být podle mého názoru hledána žádná „demokratická legitimnost“. Má na to Aliance sílu a je morálně připravena převzít na sebe takovou odpovědnost? Jsou členské státy NATO (jak ty staré, tak i nové) schopny pochopit skutečnost a změny probíhající ve světě, nebo dají přednost tomu, aby zůstaly v zajetí starých stereotypů?

Rozpory mezi USA a Evropou vyšly najevo v souvislosti s děním kolem Iráku. Amerika chce udusit zlo v samém počátku, zatímco starý kontinent potřebuje ještě důkazy. Je jasné, že i když Irák momentálně nemá jadernou zbraň, dříve či později ji mít bude. Ignorovat agresora kvůli ekonomickým zájmům není možné. Proto by měl Putin podpořit prezidenta Bushe v jeho operaci proti Iráku stejně, jako Gorbačov podpořil Bushe (otce) během vojenské operace „Pouštní bouře“ v roce 1991. Rusko by se mělo stát stejně spolehlivým spojencem Spojených států, jako jím je třeba Velká Británie, ne-li ještě větším. Stejně tak bude mít Rusko naději, že světo-

vé společenství pochopí jeho politiku vůči Gruzii. Nelze pochopitelně srovnávat hrozbu několika skupin teroristů s režimem Saddáma Husajna, ale nebudou-li podniknuty účinné kroky, může se Gruzie stát druhým Afghánistánem. Toto musí jasně pochopit i státy Severoatlantické aliance, mezi něž by chtěla v budoucnu patřit i Gruzie. Západ by měl přestat rozdělovat teroristy na „zlé“ a „hodné“. V opačném případě bude obtížné hovořit o pochopení a nových vztazích mezi Ruskem a NATO.

Jako kterákoliv jiná byrokratická struktura má i Severoatlantická aliance předpoklady k rozrůstání a imunitu ke všemu novému. Existují velice vážné pochybnosti ohledně schopnosti Severoatlantické aliance stát se jediným garantem bezpečnosti evropského kontinentu. Třeba nový proud v čele s Ruskem oživí působení tohoto kolosu, ale je to v zájmu Ruska?

Evropané nechtějí pouštět Rusko do svého domova. Od vlastního území se ho snaží odříznout přísnými hraničními kontrolami a zaváděním víz. Tak proč by se mělo starat Rusko o bezpečnost Evropy? Na tyto a podobné otázky budou nyní muset odpovídat politici a diplomaté. Ale existují obavy, že stejné hrozby, o kterých se dnes tolik hovoří, přinutí dát odpověď mnohem dřív, než všichni očekáváme.

○

Izvestija, Trud, Rossijskaja gazeta, Nezavisimaja gazeta, Kommersant-daily, www.mzv.cz, www.mid.ru, www.nato.com, lenta.ru

Kam směřuje NATO?

OTTO PICK

Letošní listopadový summit Severoatlantické aliance v Praze má složitou agendu – je to snad poslední šance přizpůsobit NATO současnému bezprostřednímu prostředí. Jde opravdu o transformační summit.

Aliance, která vznikla jako nástroj kolektivní obrany namířené proti viditelnému a přesně vymezenému ohrožení, se svého úkolu zhostila s nebývalým úspěchem. Po pádu berlínské zdi a rozchodu Varšavské smlouvy se zdálo, že úkol je splněn a že NATO ztratilo existenční oprávnění.

Aliance se ale rozhodla, že bude hledat nové úkoly a že se nadále uplatní jako jediný věrohodný garant evropské bezpečnosti. Rozšíření směrem na východ se stalo součástí této přeměny, kterou washingtonský summit v dubnu 1999 posvětil.

NATO svou metamorfózou ale stále ještě prochází. Zatím nikdo neví, jak to dopadne a jaké detailní koncepční a organizační změny spojenci v Praze odsouhlasí. Pojetí kolektivní obrany ustupuje konceptu kolektivní bezpečnosti.

Je to diametrálně jiná představa o významu a činnosti bezpečnostních struktur. Americký prezident Woodrow Wilson, který tento koncept po první světové válce usilovně doporučoval, ho definoval jako *alianci všech proti agresorům*. V roce 1919 USA od toho konceptu pod tlakem Senátu ustoupily, dnes se ho snaží znova naleštit pro účely tzv. války proti terorismu.

Škála rizik a ohrožení se od konce studené války rozšířila o úplně jiné rozměry. Teroristický útok na Spojené státy tuto situaci jen přišťřel a definoval. Z Ruska se stal jeden z hlavních spojenců USA v boji proti terorismu. I když terorismus dnes ovládá mediální obraz ohrožení, existují jiná rizika, kde čistě tradiční vojenská reakce by byla nepoužitelná. Obrysy nových přístupů ke všem těmto otázkám by právě pražský summit měl upřesnit.

Před 11. zářím 2001 se čekalo, že hlavní téma summitu bude další rozšiřování

Aliance směrem na východ. Pochybovalo se ovšem, zda americký Senát přijetí nových spojenců schválí vzhledem ke zkušenostem s první vlnou rozšiřování.

Teroristický útok na New York a Washington tento problém vyřešil. Spojené státy se bez spojenců obejdou. Americká vláda se ale nadále zajímá o vytvoření variant mezinárodní koalice, a proto přivítá každé rozšíření Aliance. Nové uspořádání vztahů NATO–Rusko na základě dohody dojednané v Římě v květnu 2002 odpovídá také těmto požadavkům.

V Praze půjde v zásadě o mnohem víc. Fundamentální problém se netýká počtu spojenců, ale jde o vnitřní uspořádání v Alianci a o budoucnost transatlantických vztahů. V americkém rozhodování v boji proti terorismu hraje Severoatlantická aliance relativně malou úlohu. Řada evropských členů Aliance podpořila vojenskou akci proti Tálibánu v Afghánistánu, ale bylo jasné, že po vojenské stránce Spojené státy nepotřebovaly aktivní účast svých aliančních spojenců.

Prezident Bush je pevně odhodlán prosazovat národní zájmy USA i proti Iráku a interpretuje je bez ohledu na skeptickou nejistotu a pochyby svých evropských spojenců.

Unilaterální přístup už vyvolal určitou rozmrzelost v Evropě během války v Kosovu. Tento nesoulad vyvrcholil debatou kolem Iráku. Washington odráží kritické výpady ze strany Evropanů poukazem na vojenskou zaostalost evropských členů Aliance, která pramení z neochoty uvolnit dostatečné prostředky na vojenské účely. Technologická asymetrie je závažná – Evropa zatím nemůže anebo nechce vynaložit prostředky, aby tuto mezeru přehradila. Závažnější je politicko-kulturní asymetrie. Spojené státy nelze posuzovat jako nějakou transatlan-

tickou pobočku staré Evropy. Kritéria, podle kterých americký občan posuzuje politickou situaci a činnost své vlády, jsou jiná než normální a běžné evropské pohledy. Rozdíl je daný historickou zkušeností a odlišným vývojem společenských vazeb. Ovšemže mezi demokratickou Amerikou a demokratickou Evropou existuje soulad v oceňování společných hodnot, ale pořadí priorit není identické. Právě to vyžaduje přesnou kalibraci národních zájmů prostřednictvím spojenec-
kých styků.

Harmonizace vnímání rizik a z toho vyplývajících opatření patří mezi hlavní priority pražského summitu NATO. Současná situace obsahuje velké riziko: dojde-li v Alianci k rozchodu zájmů USA na jedné straně a Evropy na druhé – ohrozilo by to nejen evropskou, ale i globální bezpečnostní stabilitu. Evropa a Severní Amerika jsou v bezpečnostní politice spojené nádoby přes veškeré rozdíly ve vnímání politických a strategických priorit. Tmel, který spojoval Alianci během dlouhých let studené války, se vytratil. Globální pojem teroristického ohrožení zatím nenahradil v Evropě lokalizovaný strach před Sovětským svazem.

Jde o klíčovou otázku. Rozproudila se debata o relevanci NATO a nelze popřít, že v současném stavu Aliance jsou na místě pochybnosti o její vojenské užitečnosti. Situace je vážná, i když snad ještě není kritická. Globalizace zasáhla především do bezpečnostních aspektů mezinárodních vztahů.

Aliance se tvořila jako záruka euroatlantické bezpečnosti a stability, ale to dnes nestačí. I to je výzva, s níž se NATO musí vyrovnat. Aliance by též měla zastřešit nové a pokud možno rovnoměrné uspořádání transatlantických vztahů. Evropská část si musí uvědomit, že bezpečnost není zadarmo. Nová úprava vztahu Ruská federace–NATO a případné rozšiřování Aliance by se mělo odehrávat v rámci těchto úvah. Agenda pražského summitu NATO je vpravdě náročná.

○

Současné rozdíly mezi USA a jejich evropskými spojenci

JAN EICHLER

Pražský summit NATO bude příležitostí k bilanci řady nesporných úspěchů za období od skončení studené války. Doba, ve které se schází, se však vyznačuje i některými vnitřními problémy tohoto bezpečnostního společenství. Operace Trvalá svoboda dále zvýraznila rozdíly mezi USA a evropskými členy NATO. Potvrdila technologické zaostávání evropských států NATO za USA. Technologická propast mezi USA a Evropou je natolik velká, že v dalších operacích by již mohla být zpochybněna věrohodnost většiny evropských spojenců USA.

Zvýrazňování rozdílů ve výši vojenských rozpočtů

Jednou ze základních příčin narůstajícího zaostávání Evropy za USA jsou obrovské rozdíly ve výši vojenských rozpočtů. Spojené státy pro rok 2003 vyčleňují 379 mld. USD, což je ve srovnání s rokem 2002 nárůst o 15 procent. Francis Fukuyama to výstižně hodnotí jako důsledek politické volby – EU, která je silnější než USA jak co do počtu obyvatel (375 ku 280 milionům), tak co do výše ročního HDP (10 ku 7 bilionům USD), vynakládá na obranné účely méně než polovinu toho, co vyčleňují USA (130 mld. USD ku téměř 300 mld. USD).¹⁾ Rozdíly narůstají i v relativních hodnotách – USA vyčleňují na obranu 2,8 procenta svého celkového HDP, zatímco průměr jejich evropských spojenců činí pouze 1,41 procenta. Ve výdajích na hlavu je rozdíl ještě výraznější: 1029 ku 323 euro. Mezi evropskými státy přitom jsou výrazné rozdíly: nejvíce vynakládá Velká Británie – 589 USD, za ní následuje Francie s hodnotou 505 USD na hlavu, nejméně pak vydávají Španělsko a Portugalsko (152, resp. 160 USD na hlavu).²⁾ V případě dalšího zaostávání by význam a vliv Evropy mohl poklesnout i v politické oblasti a pro USA by pak vytváření krátkodobých, účelových koalic podle měnících se potřeb mohlo být stále výhodnější než trvalá aliance s evropskými spojenci.

Bezpečnostní strategie USA

K dalšímu zvýraznění rozdílů mezi vojenským potenciálem USA a jejich evropských spojenců došlo poté, co Bushova administrativa (ještě před 11. zářím 2001) vyhlásila orientaci na šest dlouhodobých transformačních cílů:³⁾

- obrana národního území – Homeland Defence – a ostraha základny v zámoří,
- projekce ozbrojené síly na vzdálená válčiště,
- schopnost úspěšně ničit cíle, které mají strategický nebo symbolický význam pro nepřátele USA, a zejména pak jeho útočiště, a dát jim najevo, že žádný kout světa není dost daleko, žádná hora dost vysoká, žádný bunkr dost hluboký na to, aby mohli uniknout náležitému trestu,
- zajištění bezpečnosti informačních a komunikačních systémů,
- vývoj a užívání nejmodernějších technologií nezbytných pro vedení kombinovaných pozemních operací,
- ochrana kosmického prostoru, a zejména na potenciálu USA, který tam je umístěn.

Po teroristických útocích z loňského září zůstaly tyto priority zachovány, ale bylo rozhodnuto, že v dalších pěti letech budou náklady na tyto priority podle výše uváděného pořadí o 47 procent, 157 procent, 21 procento, 125 procent, 28 procent a 145 procent vyšší. Největšího procentuálního nárůstu se tak dočkají priority uváděné na sudých místech.⁴⁾ Velkou prioritou USA nadále zůstávají vzdušné síly a bezpilotní prostředky.⁵⁾ Navýšením jejich počtu a dalším zdokonalením jejich schopností USA dále zvýrazní svůj náskok ve využívání nejnovějších technologických poznatků pro vojenské účely, zejména pak v přesnosti úderů zasazovaných ze vzduchu a v dalším omezování ztrát na vlastní straně.

Strategická kontrola a její vojenské nástroje

Další vnitřní problém současného NATO by mohl vyplynout ze změny dlouhodobého cíle USA – již jím není vedení dlouhých vá-

lek a obsazování dobytých území. Je jím strategická kontrola oblastí, které by se mohly stát útočištěm teroristů, a tím ohrozit životní či strategické zájmy USA. Tváří v tvář novým hrozbám budou Spojené státy někdy jednat otevřeně, jindy zase tajně. Svobodu rozhodování si ponechají také pro přístup k pojetí koaličního partnerství – budou vytvářet přechodné a proměnlivé koalice, v nichž budou jejich spojenci plnit různé úlohy. D. Rumsfeld to vyjadřuje slovy: „Poslání musí předurčovat koalici, koalice nesmí předurčovat poslání.“⁶⁾ Ve srovnání s minulostí se USA budou méně spoléhat na stálé vojenské základny v zámoří, a tedy i v Evropě. V důsledku toho se ve strategii USA může dále snížit význam evropských spojenců, a to tím spíše, že USA mají jako jediný stát na světě k dispozici všech pět klíčových nástrojů nezbytných pro vedení bojové činnosti na velkou vzdálenost – moderní letouny, letadlové a vrtulníkové lodě, přesně naváděné bomby a řízené střely, početné týmy speciálních sil a dokonale zajištěné systémy utajeného spojení.

Kaganova studie o transatlantických vztazích

Na vážnost vnitroatlantických rozdílů upozornil v letních měsících letošního roku Robert Kagan, bývalý vysoce postavený funkcionář amerického ministerstva zahraničí, dnes vědecký pracovník Carnegie Endowment for International Peace. Zveřejnil studii, v níž shrnul své již dříve publikované závěry do několika pronikavých tezí.⁷⁾ V roce 2002 to podle něho vypadá, jako by Američané žili na Marsu a Evropané na Venuši. Touto symbolikou autor vystihl, že Evropané americkým politikům vytýkají časté sklonky k jednostrannému používání síly. Naproti tomu evropští politikové upřednostňují jemnější metody, zakládají především na snaze přesvědčovat, ovlivňovat a postupně získávat na vlastní stranu. Hlavní důraz kladou na jednání, na diplomatické postupy, na obchodní vazby, upřednostňují metodu příkladu před donucováním a multilateralismus před unilateralismem. Dominique Moisi z pařížského Ústavu mezinárodních vztahů (IFRI) to s trochou zjednodušení vysvětluje slovy, že „Američané pojmají bezpečnost ve vojenském smyslu slova a bojují proti příznakům zla. Evropané zase trvají na tom, aby se k tomuto přístupu připojoval i politický rozměr, odmítají bojovat proti příznakům zla, aniž by se přitom usilovalo o postižení jeho kořenů.“⁸⁾

Kagan namítá, že přístupy a metody jednání USA jsou dány jejich postavením a úlohou v současném světě a z toho plynoucí odpovědností globálního charakteru. USA dnes jsou nejsilnějším státem světa, a proto se chovají tak, jak se vždycky chovaly velmocí. Dochází k závěru, že základ současného přístupu Evropy ve skutečnosti vyplývá z její vojenské slabosti a z její neschopnosti účinně jednat. Připomíná, že již šest desetiletí Američané zajišťují bezpečnost Evropy, a tak se současný evropský přístup k mezinárodní bezpečnosti opírá především o americké bez-

pečnostní záruky. Vyvozuje, že „světová bezpečnost, liberální řád a celý evropský postmoderní ráj by nakonec nemohly dlouho přežít, pokud by ve světě, který je mimo Evropu nadále nebezpečně hobbessovský, USA nepoužívaly svoji sílu.“⁹⁾

Kaganova studie vyvolala neobyčejný zájem v USA i v Evropě. Javier Solana ji dokonce rozeslal všem členům evropské strategické komunity s označením, že jde o dílo, které si zaslouhuje mimořádnou pozornost. Kaganovy myšlenky ovlivní vnítrioatlantickou diskusi v nejbližších měsících. V návaznosti na Solanův podnět by se Kaganovy náměty měly dostat také na pořad diskuse v rámci bezpečnostní komunity ČR, aby se podrobněji uvažovalo o přístupech ČR k probíhající vnítrioatlantické debatě.

Rozdíly v názorech na příčiny terorismu a na boj proti němu

Francouzský prezident Chirac využil Bushovy návštěvy, aby ho ujistil o pevném spojeneckém poutu mezi Francií a USA.¹⁰⁾ Zároveň se však vyslovil pro zcela jiný postup – řekl, že hlavními nepřáteli Západu jsou také bída, útlak a přetrvávající ozbrojené konflikty, jež vytvářejí podhoubí pro nenávist a války. V jasné narážce na patnáctiprocentní nárůst vojenského rozpočtu USA pak zdůraznil, že zbraněmi v boji proti terorismu by měly být také ekonomický pokrok a mezinárodní solidarita, zlepšování zdravotní péče a vzdělávacích systémů, dodržování mezinárodního práva a dialog.

Kritické výhrady však zaznívají i v samotných USA. Michael O'Hanlon¹¹⁾ hodnotí bezpečnostněpolitickou strategii současné americké administrativy jako problematickou, a to z několika důvodů.¹²⁾ Prvním z nich je černobílé vidění světa vyjádřené známým Bushovým sloganem: Buď jste s námi, nebo s nimi. To naráží na skutečnost, že „je řada zemí, které nejsou ani smluvními spojenci, ale ani nepřáteli“. Druhá výhrada směřuje k nadměrné nákladnosti, k tomu, že „i napříč neexistenci nepřátelské velmocí administrativní cestou změny struktury ozbrojených sil prosazuje, aby mnoho stávajících zbraňových systémů bylo nahrazeno novými systémy, které jsou dvojnásob dražší“. A konečně třetí výhrada se týká toho, že Bushova administrativní dává americké armádě vše, o co si řekne, a zdroje na nákup nové vojenské techniky by se do roku 2007 měly oproti současnému stavu zvýšit ze 60 mld. USD na 99 mld. USD.¹³⁾

John Ikenberry, profesor Georgetownské univerzity, hodnotí současnou bezpečnostní strategii jako unilaterální velkou strategii a nazývá ji výrazem imperiální. Vytýká jí, že omezila význam a úlohu kooperativní bezpečnosti, kontroly zbrojení a mnohostranné mezinárodní spolupráce a že se vyhýbá angažovanosti USA v takových regionálních a multilaterálních strukturách a akcích, které jsou z hlediska amerických bezpečnostních potřeb považovány za okrajové.¹⁴⁾ Vedle již všeobecně známých projevů současného amerického unilateralismu¹⁵⁾ upozorňuje

především na to, že USA se díky schopnosti projekce síly z vlastního území cítí „náležitě velké, silné a odlehle, aby podnikaly samostatné akce“.¹⁶⁾

Bezpečnostní diferenciál mezi USA a EU

Operace Trvalá svoboda potvrdila, že technologická propast mezi USA a Evropou je natolik velká, že v dalších operacích by již mohla být zpochybněna věrohodnost států EU jakožto spojenců USA. Stejně tak by mohla být ještě více než dosud zpochybněna možnost vzájemné interoperability. Vystavují dokonce obavy, že USA by z tohoto důvodu mohly přestat brát své spojence vážně a respektovat je. Proto nepřekvapuje, že generál Richard Myers, předseda sboru náčelníků štábů USA, připomíná svým evropským partnerům dlouhodobou platnost úkolů nazývaných souhrnně jako DCI. Kritizuje téměř celou Evropu za to, že dává málo peněz na obranu, a výslovně volá po tom, aby „evropští vojáci požadovali další zdroje pro vojenské rozpočty“.¹⁷⁾ Dodává, že dodatečné investice by měly směřovat především na nákup nových systémů C4ISTAR, a přímo doporučuje, aby si Evropané namísto několika letounů Eurofighter nebo Tornado nakoupili několik stovek přesně naváděných munice (PGM).¹⁸⁾ Jde tedy o jasné varování, že v případě dalšího zaostávání by mohl dále poklesnout význam a vliv Evropy a pro USA by pak vytváření krátkodobých, účelových koalic podle měnících se potřeb mohlo být stále výhodnější než trvalá aliance.

V důsledku stále většího rozdílu mezi vojenskými schopnostmi Spojených států na jedné straně a většinou evropských států na straně druhé by se mohl zásadně změnit charakter a smysl jejich spojení. André Dumoulin z Univerzity v Lutychu upozorňuje, že dělba vojenských úkolů mezi USA a západní Evropou by nakonec mohla dále zvýraznit tzv. bezpečnostní diferenciál mezi spojenci.¹⁹⁾ Ten by se odvíjel od americké převahy v oblasti nejmodernějších zbraňových systémů, které USA dosáhly díky RMA a kterou potvrdily zejména při operacích Spojenecká síla a Trvalá svoboda. Díky svému náskoku v oblasti vojenských technologií by USA mohly téměř zcela vylučovat rizika na vlastní straně. Již dnes mají možnost, aby i válku na odlehlých válčistištích řídily z vlastního území, aby cíle zasahovaly z velkých výšek (z bombardérů) nebo vzdáleností (pomocí řízených střel s plochou dráhou letu odpalovaných z ponorek), a tím téměř vylučovaly riziko obětí na životech vlast-

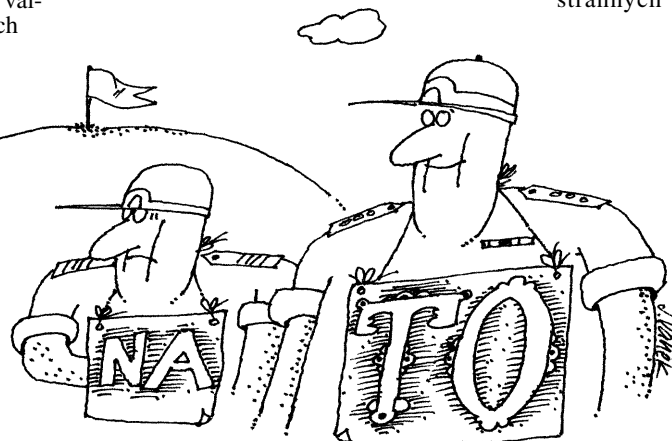
ních vojáků. Jedinou výjimku představuje nasazování příslušníků speciálních sil k vyhledávání cílů, upřesňování údajů o jejich přesné poloze a k ničení posledních ohnísek odporu nebo velitelských stanovišť nepřítelů.

Naproti tomu na evropské spojence stále častěji připadají úkoly vyžadující dlouhodobý pobyt jejich vojáků na územích, nad nimiž USA dokončily vzdušné operace. Z nich také vyplývají větší rizika pro příslušníky pozemního vojska, kteří jsou nasazováni k oddělování znesvářených stran a k plnění úkolů v rámci civilně-vojenské spolupráce. Při všech těchto akcích jsou mnohem zranitelnější než pilot ve výšce nad 20 km nebo obsluha ponorky na jaderný pohon. Diferenciál mezi Spojenými státy a jejich evropskými spojenci se tedy projevuje v tom, že na straně Evropanů jsou podstatně větší rizika než na straně Američanů, přestože na obou stranách Atlantiku je srovnatelná cena lidského života a stejně srovnatelná je i výše nákladů na vzdělání a přípravu vojenského profesionála.²⁰⁾

Závěrem

Rozdíly mezi USA a západní Evropou nejsou ničím novým, období dostředivých a odstředivých tendencí se střídala po celou dobu studené války. Ale ve zlomových chvílích a při řešení nejdůležitějších otázek vždy jednoznačně převládly společné zájmy, přístupy a opatření. Bylo to dáno především shodným názorem na existenci společné hrozby. Po jejím rychlém zhroucení zeslábl základní sjednocující prvek, a tak se začaly zvýrazňovat rozdíly v přístupu k řešení důležitých mezinárodních problémů. Na jedné straně je upřednostňování dialogu před nasazováním vojenské síly, na druhé zase oprávněná námitka, že v kritických chvílích si Evropa neví rady a žádá USA, aby zasáhly.

Při zvažování rozdílů mezi USA a jejich spojenci klade Francis Fukuyama otázku, zda ještě existuje Západ a zda se v době globalizace nevytvorí nová dělicí čára, která oddělí USA od zbytku světa.²¹⁾ Jako méně dramatický a realističtější se jeví náhled Stanleyho Hoffmana, podle něhož USA i jejich spojenci musí proplouvat mezi dvěma novodobými úskalími. Za současnou Charybdu považuje globální intervencionismus na základě jednostranných

rozhodnutí USA, zatímco Scyllou by byla nečinnost.²²⁾ Jako optimální by se pak jevílo řešení, v jehož rámci by USA uznaly, že ne vše lze řešit jenom vojenskými prostředky, a Evropané by uznali, že v některých situacích neexistuje jiné řešení než vojenská síla.²³⁾ Další týdny a měsíce nám ukáží, do jaké míry se obě strany Atlantiku v tomto směru dokáží sblížit a v jakém rozsahu budou naopak přetrvávat jejich vzájemné rozdíly.

eichler@iir.cz

¹⁾ Francis Fukuyama: The West may be cracking. Internationale Herald Tribune, 9. 8. 2002.

²⁾ L'Année stratégique 2001, IRIS, Paris, Éditions Michalon, 2001.

³⁾ Blíže viz: Donald H. Rumsfeld: Transforming the Military. In: Foreign Affairs May/ June 2002, s. 26.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Bezpilotní prostředky mají několik předností. Jejich cena se pohybuje okolo 3 milionů USD za jeden kus, což je 15–20krát méně než u pilotovaných letadel. Na rozdíl od letadel jsou tišší a hůře zachytitelné stávajícími systémy protivzdušné obrany. Navíc mohou operovat dlouhodobě, zatímco použití letadla je omezeno únavou pilota a náročností doplňování paliva za letu. Bezpilotní prostředky mají mnohem kratší lhůtu mezi zjištěním hrozby a případnou odpovědí. Velmi cenné pro americké politiky i strategy je to, že operátor sedí na zemi a není ohrožen jeho život.

⁶⁾ Tamtéž, s. 31.

⁷⁾ Blíže viz např.: R. Kagan: Different philosophies of power. In: International Herald Tribune, 24. 5. 2002.

⁸⁾ Dominique Moisi: Why the US needs Europe. Financial Times, 5. 6. 2002.

⁹⁾ Puissance américaine, faiblesse européenne. Le Monde, 27. 7. 2002.

¹⁰⁾ Blíže viz: Claire Tréan: Les recommandations de M. Chirac a M. Bush. Le Monde, 29. 5. 2002.

¹¹⁾ Michael O'Hanlon je vedoucím vědeckým pracovníkem na Brookings Institution.

¹²⁾ Blíže viz: Michael O'Hanlon: Rumsfeld's Defence Vision. Survival, Vol. 43, No. 4, Winter 2001–02, s. 103–117.

¹³⁾ Michael O'Hanlon: A Flawed Masterpiece. Foreign Affairs, May/ June 2002, s. 62.

¹⁴⁾ Ikenberry: American Grand Strategy in the Age of Terror. Survival, Winter 2001–02, s. 26.

¹⁵⁾ Jde zejména o odmítnutí podepsat Kjótský protokol, odstoupení od smlouvy ABM z roku 1972, vyhýbání se podpisu pod závazky Mezinárodního soudního dvora, zamítavý vztah k mezinárodní smlouvě proti šíření osobních zbraní a další.

¹⁶⁾ Ikenberry: cit. dílo, s. 27.

¹⁷⁾ General Richard B. Myers: Six Month After: The Imperatives of Operation Enduring Freedom. In: Rusi Journal, April 2002, s. 10.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 13.

¹⁹⁾ André Dumoulin: Le „zéro – mort“: entre le slogan et le concept. La revue internationale et stratégique.

²⁰⁾ V tomto směru se projevuje prolínání psychologických a demografických faktorů – na obou stranách Atlantiku obyvatelstvo rychle stárne, v mnoha zemích je dokonce nižší porodnost nežli úmrtnost.

²¹⁾ Francis Fukuyama: The West may be cracking. Internationale Herald Tribune, 9. 8. 2002.

²²⁾ Stanley Hoffman: Clash of Globalizations. Foreign Affairs, July/August 2002, s. 114.

²³⁾ Nicole Gnesotto and Philip H. Gordon: It's time for a trans-Atlantic summit. International Herald Tribune, 13. 3. 2002.

Reforma historického významu:

klíč

EMIL SOULEIMANOV

k turecko-kurdskému usmíření?

Reforma, o jejíž nutnosti bylo v moderním Turecku neslušné až nežádoucí mluvit nahlas, se uskutečnila. Velké národní shromáždění (parlament) Turecké republiky totiž v důsledku ožehavých diskusí v noci ze 3. na 4. srpna přijalo většinovým hlasováním balík zákonů, které kurdské menšině i jiným etnickým menšinám umožní přístup ke vzdělání, ale i rozhlasové a televizní vysílání v rodném jazyce (spolu se zrušením trestu smrti a řadou dalších významných legislativních opatření).

Tato reforma má pro vývoj turecké společnosti vsuknout historický význam. Jak známo, íránskými jazyky mluvící Kurdové, souvisle osidlující řadu zaostalých jihovýchodních oblastí Turecka, čítají v takřka 70milionovém Turecku podle různých odhadů 12 až 20 milionů lidí. „Nekonečná“ populační exploze na kurdském jihovýchodě, stejně jako viditelný růst národního sebevědomí mezi tureckými Kurdy jsou od 70. let noční můrou pro generace ankarských vládních garnitur. Iredentistické snahy kurdské populace zvláště zesílily v 80. letech: od roku 1984 až do zajetí Abdüllaha Öcalana (1999) kurdské bojůvky sdružené v národně-marxistické organizaci PKK (Straně kurdských pracujících), usilující o vznik nezávislého Kurdistanu, vedly mnohdy prudké boje s tureckou armádou v příhraničních jihovýchodních oblastech země. Následkem přišlo o život na 30 000 lidí.

Svérazným specifickým „kurdské otázky“ v Turecku – na rozdíl od situace v sousední Sýrii, Iráku a Íránu, jejichž severní oblasti rovněž kompaktně obývají Kurdové – je skutečnost, že zde podle oficiální ideologie nebyla po dlouhá léta uznávána samotná existence kurdského etnika. Až do konce 80. let se tak etnonymu „Kurd“ turecká média, školy a instituce buď důsledně vyhýbaly, nebo se toto etnonymum elegantně zaměňovalo na bezzubou definici „horský Turek“. Pro označení bojůvek PKK a jejich sympatizantů se do tureckého politického slovníku vžil termín „terorista“. Podle tzv. francouzské koncepce státního národa, přizpůsobené k tureckým reáliím nesmírně uznávaným zakladatelem republiky (1923) M. K. Atatürkem, se veškerí občané státu měli bez ohledu na etnickou či náboženskou příslušnost považovat za Turky. S postupným upevňováním kurdské národnostní identity také rostla nespokojenost Kurdů, kteří se těžce vyrovnávali s faktickým porušováním svých základních práv ze strany tureckého státu. Nicméně stojí za zmínku, že

rasismus či omezování individuálních práv a svobod netureckých obyvatel podle národnostního kritéria zde nikdy neexistoval, předminulý prezident Turecké republiky Turgut Özal byl například kurdského původu.

Mnozí turečtí politologové a vojenští činitelé však v posledním desetiletí, mluvíce o nepřítomnosti adekvátní vnější hrozby, která by byla s to potenciálně ohrožit teritoriální integritu či státnost republiky, považovali „kurdskou otázku“ spolu s islamismem za načasovanou pumu, ohrožující pilíře turecké společnosti „zevnitř“.

Pokud jde o islamismus, je nutné zdůraznit, že turečtí Kurdové, jejichž převážná většina obdluje zaostalý zemědělský venkov bez výrazných perspektiv, patří mezi přesvědčené voliče islamistických stran s výrazně levicovými agendami. Statistice Kurdů, kteří se ve snaze vydělat peníze na živobytí přestěhovávají do velkoměst, se poměrně snadno adaptují v novém urbanistickém prostředí a obtížně asimilují se zdejší většinouvě tureckým obyvatelstvem. První kontakty s „evropským“ tureckým nacionalismem pak zpravidla vyvolávají u Kurdů přísun vlastní identity: náboženský radikalismus se tak přemítá do radikalismu národnostního. Přijetí nového zákona by tak mohlo perspektivně redukovat turecko-kurdský antagonismus a zajistit si přízeň kurdských obyvatel pro ideu turecké státnosti. Svědčí rovněž o ústupu Ankary od neosvědčené asimilační politiky ve vztahu ke Kurdům.

Je jasné, že snaha „přiblížit se Evropě“, tedy Evropské unii, jejímž nekompromisním požadavkem vůči Turecku je uznání práv (a samozřejmě i existence) etnických menšin – v prvé řadě početných Kurdů – byla jedním z vůdčích myšlenek, které nakonec přiměly turecké zákonodárce přijmout tak závazný právní akt. Ten byl také prosazen do agendy parlamentu mocnou proevropskou lobby. Ankara tak dala jasně najevo své odhodlání stát se v předvídatelné budoucnosti součástí

rozšiřující se Evropu. Nasvědčují tomu i sobotní titulky tureckých novin hemžící se příznačnými optimistickými výroky typu „Evropo, už jdeme!“, „Řada je na Bruselu“, atd. Řada vlivných tureckých politiků (premiér B. Ecevit, M. Yılmaz, I. Cem, T. Çillerová aj.) neváhala veřejně podpořit usnesení parlamentu, ale rovněž okamžitě zdůraznila, že výměnou za tak razantní krok očekává „důstojnou“ odpověď ze strany Evropy. Ta by měla na prosincovém summitu EU označit Turecko za kandidátskou zemi a následně zahájit vstupní jednání. Komise EU již sice ocenila snahu Ankary za „podstatný krok směrem k lepšímu hájení lidských práv a práv menšin v Turecku“, zároveň ale upozornila, že by měla „pozorně analyzovat (právní akt), aby plně zhodnotila její dopad“.

Euforii základních (prozápadních) stran v Turecku však zdaleka nesdílejí představitelé nacionalistické Strany národní akce (MHP), kteří byli jedinou politickou silou, jež se otevřeně postavila proti počínání proevropské parlamentní většiny. Nacionalisté jsou totiž přesvědčeni, že umožnění vzdělání a mediálního vysílání v kurdštině (s přihlédnutím k postupu oficiální Ankary lze podle jejich dosti logického názoru též v brzké době očekávat zřízení autonomie v kurdských oblastech země) povede k upevnění kurdského nacionalismu, což přirozeně posílí jejich separatistické aspirace, a jednota v zemi bude narušena. Šéf MHP Devlet Bahçeli proto záhy označil sobotní usnesení za protiústavní a deklaroval snahu podat na něj žalobu do Ústavního soudu. Po celé zemi se pod záštitou MHP konaly masové protestní demonstrace. Yaşar Öztürk, vlivný poslanec za MHP, například uvedl: „Nedovolíme teroristům ukrývajícím se v horách sestoupit do měst a účastnit se (jazykových) kursů (v kurdštině).“

I když by bylo nepřipustné považovat materiální stimul za podstatnou součást strategického uvažování Ankary v tak citlivé pro zemi národnostní otázce, velké peníze zřejmě sehrály svou úlohu. Turecká ekonomika zažívá již třetím rokem snad největší krizi od roku 1945. Od roku 1999 bylo propuštěno na milion zaměstnanců, což vyostřilo beztak kritickou sociálně-ekonomickou situaci, řada významných podniků zkrachovala. Zdá se, že nově přijatý balík zákonů, věhlasně podpořený nejdůležitějším spojencem Ankary Washingtonem, posílí její vyhlídky na získání životně důležitého šestnáctimiliardového úvěru MMF. Bývalý viceprezident Světové banky Turek Kemal Derviş, jenž nedávno rezignoval na funkci ministra ekonomiky Turecké republiky, v souvislosti s nově přijatými zákony prohlásil: „My všichni jsme dnes šťastní. Tyto zákony otevřely důležité dveře a já si myslím, že se skrze tyto dveře přiblížíme k šťastnějšímu životu.“

Listopad bude v Turecku měsícem voleb. Že by tradičně konzervativní turecké špičky poskytl trumfovou kartu nacionalistům tři měsíce před volbami, aniž by si předem zajistily věcnou podporu Západu? Uvidíme.

Směr

Evropská unie

Rozhovor s hlavním vyjednavcem ČR Pavlem Teličkou

Když jsme spolu naposledy hovořili v květnu, neměla ještě Evropská unie společnou pozici u kapitoly zemědělská politika. To, co krátce poté zveřejnila jako společnou pozici, vyvolalo na straně zemí Visegrádské čtyřky značný odpor. Jak se od té doby diskuse na toto téma vyvíjely dál?

Je třeba připomenout, že Evropská unie přijala společnou pozici v kapitole zemědělství po těžkých debatách, při nichž docházelo k ostrým střetům uvnitř Unie samotné. Promítala se do toho zcela zásadní debata o budoucí podobě Společné zemědělské politiky EU. S tím souvisí minimálně otázka přímých plateb a právě zde nebyla Unie schopna dosáhnout konsensu, protože jedna nebo druhá strana to možná chápala jako určité předjímání v diskusi o další reformě Společné zemědělské politiky. Otázka přímých plateb zůstává v zásadě otevřená. Z formulace, která je v pozičním dokumentu obsažena, vyplývá, že přímé platby budou kandidátským zemím poskytnuty, ale otázkou je, kdy bude rozhodnuto o jejich konkrétní výši.

V těch ostatních otázkách byly pozice dány a výrazným způsobem se nelišily od výchozího dokumentu Evropské komise. Od té doby se konalo jakési zahřívací kolo a bylo dohodnuto, že nyní budou probíhat expertní jednání. Pro nás, pokud jde o kapitolu zemědělství, z toho vykristalizovaly

jednoznačné priority v otázce zemědělství – teď mluvíme o všech oblastech s výjimkou přímých plateb. EU nyní diskutuje o své společné pozici k přímým platbám. K dohodě ohledně této otázky dospěje nejdříve v říjnu letošního roku po německých volbách. Je možné, že se společná vyjednávací pozice bude na konci října měnit, ale nikoli, pokud jde o přímé platby. Otázka přímých plateb zůstane pravděpodobně otevřená až do úplného závěru jednání. Pro nás z toho plyne, že musíme mít vlastní negociační mandát, protože kapitola zemědělství je jedinou, kde ho zatím nemáme.

Jaké jsou priority České republiky v kapitole zemědělství?

Nikdo nepochybuje o tom, že jednou z priorit jsou přímé platby, ale zdůrazňují, že to je jedna z našich priorit. Dále bych uvedl produkční kvóty, které jsou velmi důležité pro definování prostoru pro naše zemědělství, jeho rozměru i charakteru. Pokud bychom v této oblasti vyjednali velmi nízké kvóty, tak bychom tím předurčili charakter tohoto pododvětví na velmi dlouhá léta. To je možná svým způsobem ještě podstatnější, než jestli ten zemědělec dostane 25 procent anebo x procent přímých plateb. Třetí prioritou jsou prostředky plynoucí do rozvoje venkova, čtvrtou prioritou ochranná opatření, protože pokud budeme v takové situaci, kdy bude postupný náběh

plné aplikace některých norem na nové členské státy, tak potom bude legitimní bránit se případné újmě na našem trhu. Je jasné, že to, co je důležité pro samotné přímé platby, je celková plocha orné půdy a je to historický výnos. O tom teď jednáme a myslím si, že nejsme příliš od sebe daleko. Pokud jde o produkční kvóty, resp. konkrétní položky, potom to je mléko, cukr, krávy bez tržní produkce mléka, bramborový škrob, vinařství. Neříkám, že ty ostatní jsou nepodstatné, ale v těch, které jsem jmenoval, se jedná o skutečné priority – buď se totiž jedná o tradiční pododvětví anebo o oblasti, kde jsou ty pozice relativně daleko od sebe, a pokud bychom dojednali něco, co by bylo blíž stávající pozici Unie, mohlo by to mít výrazný dopad na naše zemědělství.

Bude ve zmíněných oblastech Praha koordinovat své pozice například s ostatními zeměmi Visegrádské čtyřky?

Je třeba realisticky říct, že otázka koordinace má určité limity. Myslím si, že se shodneme na základních axiomech, tam je myslím si značná míra shody, a budeme-li umět táhnout za jeden provaz, budeme mít větší šanci na konečný úspěch jednání. U výše kvót můžeme třeba vyvíjet společný tlak, aby byly celkově vyšší a aby tam byla nějaká rezerva. Ale právě z této rezervy se potom bude ukrajovat a tam už budeme konkurenty. Potom půjde o to přesvědčit, že právě český argument je silnější než stanoviska ostatních kandidátů. Takže společný postup má prostě své objektivní limity, zároveň ale dodávám, že málokterá kandidátská země vnímá tak silně potřebu součinnosti jako my. Ale určitě platí, že u zemědělství a rozpočtu máme hodně společné zájmy.

Jednání o přistoupení kandidátských zemí k Evropské unii se ocitla v závěrečné fázi, kdy se jedná o nejkomplicovanějších a politicky nejcitlivějších otázkách. Jak je v této situaci zajištěno „politické krytí“ českého vyjednávacího týmu?

Musím říci, a toho si velmi vážím, že ať už za předchozí vlády, nebo i té současné jsme nepocítovali nějaký politický tlak anebo zájem prosadit do vyjednávacího týmu určitý politický subjekt, který by tam hrál nějakou roli. Věřím, že tento tým si postupně získal nějakou důvěru, nějaký respekt a základ úspěchu byl v komunikaci s vládou, jednotlivými resorty, ale i s hospodářskými a sociálními subjekty a nepochybne i s parlamentem. Je jasné, že v závěrečné fázi budeme muset mít to zastřešení tím, že budeme v neustálé komunikaci s nějakou vyšší politickou vyjednávací úrovní, musí tam být důvěra a velmi intenzivní komunikace. Už jsem o tom mluvil s panem premiérem, že mohou nastat situace, kdy budeme jeden den sedět pozdě do večera v Brusele a pak se rozejdeme a nedohodneme se

a Unie řekne, pokračujeme zítra v devět hodin ráno, zvažte svou pozici. Mezi desátou hodinou večerní a devátou hodinou ranní potom bude muset na naší straně proběhnout celá řada velmi intenzivních jednání, kdy se budeme muset spojit s ministrem zahraničních věcí, s premiérem a už nebude čas svolávat vládu – v tom případě bude muset být mandát udělen kabinetem pravděpodobně premiérovi, aby v určitých limitech dolaďoval politické zadání.

Mohl byste přiblížit, jak pracuje český vyjednávací tým, kolik lidí ho tvoří, jaká je jeho vnitřní struktura?

Musím zcela upřímně říct, že původní pojetí vyjednávacího týmu jsme opustili. Měli jsme 11- až 12členný tým složený ze zástupců jednotlivých resortů, tří zástupců ministerstva zahraničních věcí a dalších. Pak ale docházelo k různým personálním obměnám v důsledku voleb atd., a hrozilo nebezpečí, že nebude dána potřebná kontinuita za daný resort. Přistoupili jsme proto ke změně v tom smyslu, že takový tým existuje nyní v rámci struktur MZV a podle potřeby nebo podle zrovna projednávané kapitoly je rozšířen o odpovídající odborníky z resortů – často potřebujeme někoho téměř na referentské úrovni, kdo se ale v dané problematice skutečně vyzná. Jádro ale tvoří 6 až 7 lidí na ministerstvu zahraničí, popřípadě odborné týmy na ostatních ministerstvech, ale nějakou rigidní strukturu to nemá. Myslím si, že právě zmíněná flexibilita byla často naší výhodou.

V srpnu se sešli prezidenti Visegrádské skupiny ve východních Čechách a přišli s návrhem, aby se přístupová referenda v Polsku, Maďarsku, na Slovensku a v České republice konala postupně – nejprve v zemích s dlouhodobě nejvyšší podporou pro vstup, a teprve potom v těch zbývajících. Co si o tom návrhu myslíte?

Myslím si, že to je celkem rozumný návrh, protože tyto země mají zájem, aby to dopadlo dobře, a má to určitou logiku, když se začne v zemi s nejvyšší podporou pro vstup. Možná si potom občan země X řekne, že když se voliči v zemi Y rozhodli pro Unii, tak potom to pro něj bude další důležitá informace pro jeho vlastní rozhodování, že by třeba unijní hranice mohla ležet mezi státem X a Y. Z toho důvodu to je velmi rozumný přístup.

Existuje už nějaký strategický plán, první úvahy, o tom, kdy by se mohlo konat přístupové referendum v České republice?

To je otázka, která začíná být v současné době diskutována. Začalo se o tom teprve diskutovat na politické úrovni a žádné závěry ještě neexistují.

(psáno 26. srpna 2002)

Spolkový kabinet ustavený 4. února 2000 vládl 31 měsíců, když předtím si spolkový prezident Klestil vymínil, aby předsedové vládních stran – ÖVP Schüssel a FPÖ Haider – podepsali tzv. „Deklaraci odpovědnosti pro Rakousko – budoucnost srdce Evropy“. Ta zavazovala spolkovou vládu, aby byla neodvolatelně spojena s duchovními i mravními zásadami národů Evropy, které jsou založeny na osobní a politické svobodě a vládě práva, na nichž stojí demokracie. Šlo o ultimatum hlavy státu, kterému byla vláda černo-modré koalice vnučena v rozporu s dosavadní ústavní praxí.

Předtím vždy spolkový prezident nejdříve pověřil sestavením vlády kancléře, kterého sám jmenoval. Tak tomu bylo i v případě sociálnědemokratického předsedy Viktora Klimy, který oznámil po čtyřech měsících jednání s lidovci, že není schopen sestavit vládu. Na základě voleb dne 3. října 1999 došlo k rozdělení 183 mandátů tak, že sociální demokraté (SPÖ) získali 65, lidovci (ÖVP) a Svobodní (FPÖ) po 52 a Zelení 17. Za této situace Schüssel, který již po léta usiloval stát se spolkovým kancléřem, přijal nabídku na tuto funkci nikoliv z rukou hlavy státu, jak tomu bylo dosud zvykem, ale od předsedy krajně pravicových Svobodných Jörga Haidera. S ním se pak bez jakéhokoli pověření z Hofburgu nejen dohodl na společném vládním programu, ale i na sestavení kabinetu, a prezidenta postavili před hotovou věc.

Ve večerních hodinách, kdy Vídní otřásaly protivládní demonstrace, vystoupil Klestil v televizi, kde vyjádřil svou skepsi nad dalším vývojem Rakouska. Příští vývoj mu dal za pravdu. Schüssel se stal Faustem, jenž vložil svůj osud do rukou nevypočitatelného Mefista – populisty Haidera, jehož hlavním životním cílem bylo stát v čele jím ustavené kancléřské třetí republiky.

Tři roky vedoucí k rozpadu

Od samého začátku nestála černo-modrá koalice, jak bylo trefně řečeno, „pod šťastnou hvězdou“. Následná léta to jen dokazují:

Rok 2000

4. února došlo při nástupní ceremonii vlády před spolkovým kancléřstvím ke srážce policie s demonstranty. Téhož dne vstupují v platnost sankce čtrnácti zemí Evropské unie proti Rakousku, které přerušují bilaterální kontakty k členům spolkové vlády. K sankcím se připojila i Česká republika.

19. února dochází v prostorách Hradu k 300tisícové protivládní demonstraci protestující proti přítomnosti Svobodných ve spolkové vládě.

-sch-

Neodvratný konec černo-modré koalice

28. února za neutuchajících demonstrací, aby byla uklidněna veřejnost, oznamuje předseda FPÖ Haider, že odchází ze stranické špičky, protože nechce stát v cestě vládní práci. „Jsem nyní obyčejný člen FPÖ a stojím svým přátelům připraven jak radou, tak činy.“

29. února oznamuje ministr spravedlnosti z řad FPÖ Michael Krüger, že odstupuje pro „přepřacovanost“ ze své funkce. Na jeho místo nastupuje stranický právník Dieter Böhmendorfer, který později proslul svým zamítavým postojem k odškodnění dezertérů wehrmachtu rakouské národnosti.

1. května vicekancléřka za FPÖ Susanne Riessová-Passerová se stává místo Haidera předsedkyní strany. Haider tuto funkci po 14 letech opouští a prohlašuje: „Je to stále strana Jörga Haidera, protože by nebyla tím, čím je, kdyby nebyl.“ Ve funkci korutanského hejtmána oznamuje, že od této chvíle je „prostým členem strany“.

28. června odbory ÖGB zahájily protestní akce proti úsporným sociálním plánům vlády. Dochází k velkým shromážděním a k varovné stávce železničářů.

12. září po zveřejnění zprávy Evropské unie o situaci v Rakousku ruší sice EU sankce, ale upozorňuje, že „nejistý vývoj FPÖ vzbuzuje oprávněné obavy“.

15. září po prohraných volbách FPÖ v zemských štyrských volbách Haider poprvé otevřeně vyhrožuje novými volbami

v Rakousku. Stalo se tak poté, co

vítězem se stala ÖVP s 47,2 procenta hlasů před SPÖ s 32,3 procenta. FPÖ získala pouhých 12,4 procenta hlasů při téměř pětiprocentní ztrátě.

22. října opouští vládu další představitel FPÖ – ministryně sociálních věcí Elisabeth Sicklová, kterou nahrazuje její straník Herbert Haupt.

4. listopadu odchází další člen vlády za FPÖ – ministr dopravy a infrastruktury Michael Schmid, jehož nahrazuje jeho kolegyně Monika Forstingerová.

3. prosince dochází k další porážce FPÖ, kdy získala v zemských volbách v Burgenladu 12,6 procenta hlasů a spolu se svým koaličním partnerem ÖVP, která získala 35,3 procenta, ztrácí nadpoloviční většinu na úkor SPÖ s 46,5 procenta a Zelených s 5,5 procenta hlasů.

Rok 2001

28. února Haider útočí antisemitskými výroky na předvolebním shromáždění k vídeňským komunálním volbám proti předsedovi Izraelské náboženské obce Arielu Muzicantovi. Je napomenut kancléřem Schüsslem, že antisemitské, rasistické a vůči cizincům nepřátelské projevy se nemohou v Rakousku pronášet.

25. března po těžké porážce FPÖ ve vídeňských komunálních volbách Haider

obvinil z tohoto neúspěchu spolkovou vládu. Svobodní ztratili téměř 8 procent hlasů a získali jenom pětinu odevzdaných hlasů. Jednoznačným vítězem se stala opoziční SPÖ s nadpoloviční většinou mandátů a spolu se Zelenými s 12,5 procenta ovládla zcela vídeňský magistrát. ÖVP si svými 16,4 procenta hlasů zachovala své pozice.

28. března Riessová-Passerová poprvé hrozí odstoupením ze své funkce, pokud bude pokračovat veřejná kritika uvnitř její strany za volební výsledky ve Vídni.

25. dubna Haider kritizuje vlastní stranu za neschopnost převzít vedení v zemi. Nevylučuje přitom možnost odložit daňovou reformu, kterou FPÖ prosazuje ve vládní koalici.

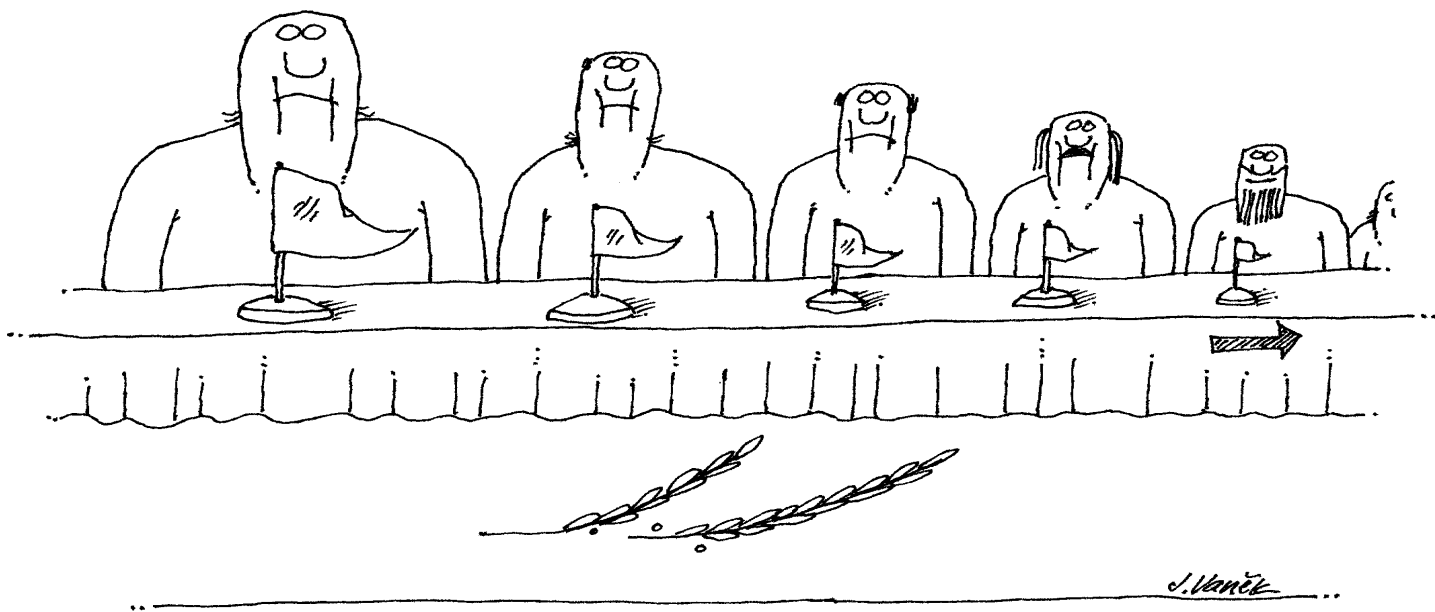
17. října vzhledem k prohlubujícím se sporům s koaliční ÖVP vicekancléřka Riessová-Passerová hrozí předčasným vypsáním nových voleb. Důvodem mají být otevřené útoky lidovců proti Svobodným.

19. října odbory odmítají protisociální politiku vlády. Uspořádají hlasování, ve kterém z 800 tisíc členů 90 procent schvaluje v případě nutnosti generální stávkou.

29. listopadu se nezávisle na svém koaličním partnerovi spolkový kancléř Schüssel dohodl v Bruselu s českým premiérem Zemanem na kompromisu v případě jaderné elektrárny Temelín. Svobodní, kteří o jednání nebyli ani informováni, kritizovali jeho výsledek a vyslovili se pro lidové hlasování proti Temelínu.

4. prosince Haider pohrozil ÖVP kvůli Temelínu vyhlášením nových voleb, pokud v koalici nedojde v této otázce k dohodě.

13. prosince Haider jako korutanský hejtmán napadl ostře rozhodnutí spolkové-

ho Ústavního soudu, který odmítl pětadvacetiprocentní klauzuli pro uplatnění práv menšin jako nepřiměřeně vysokou. Cílem jeho nevybíravých útoků se stal především jeho prezident Ludwig Adamovich, protože se Haiderovi nepodařilo prosadit diskriminační tažení proti slovinským Korutancům.

Rok 2002

21. ledna antitemelínskou podpisovou lidovou akci podepsalo 915 220 Rakušanů. Její cíl, aby Česká republika byla přijata do EU až poté, co odstaví tuto jadernou elektrárnu, jednoznačně odmítl politici ÖVP.

22. ledna spolkový kancléř Schüssel vyvolal těžkou vládní krizi, když prohlásil, že kdyby bylo ztraceno toto srdce Evropy, pak by nebylo možno v otázce rozšiřování EU dále pokračovat. FPÖ kontrovala prohlášením, že když „Schüssel chce konec koalice, tak jej může mít“.

23. ledna Schüssel, aby zabránil konci své vlády, prohlásil, že nikdo nechce nové volby, načež předseda poslanecké frakce FPÖ Peter Westenthaler konstatoval, že byla vybudována nová báze pro spolupráci. Haider však prohlašuje, že ještě na jaře budou vyhlášeny nové volby.

24. ledna představitelé vládní koalice prohlašují, že krize byla definitivně zažehnána. Opozice označuje vzájemné ubezpečování představitelů ÖVP a FPÖ za amatérské divadlo.

25. ledna Haider znovu považuje za reálné vyhlášení předčasných voleb. Zpochybňuje přitom dohodu ve vládní koalici.

12. února Haider navštěvuje Saddáma Husajna v Bagdádu ve stejné době, kdy vicekancléřka Riessová-Passerová jednala v USA.

13. února Westenthaler prohlašuje, že rozumí kritice Haidera za návštěvu u iráckého diktátora.

15. února Haider oznamuje, že „s konečnou platností“ vystupuje ze spolkové politiky. Za neopodstatněné označuje informace, že uvnitř FPÖ dochází k roztržce.

17. února Riessová-Passerová obdržela „generální plně moci“ a Westenthaler zůstal nadále šéfem poslaneckého klubu. Haider jako zemský hejtman oznamuje, že vystupuje z koaličního výboru vládních stran, ale bude dále při volbách podporovat FPÖ.

3. března vicekancléřka hovoří o svých vztazích k Haiderovi, že „často jsou různého názoru vzhledem k osobnostním rozdílnostem, ale to je tajemstvím jejich společného úspěchu“.

13. dubna došlo ve Vídni k těžkým srážkám mezi pravicovými extremisty a neonacisty na straně jedné, a sociálními demokraty, Zelenými a antifašisty při příležitosti výstavy o zločinech wehrmachtu. Policie brutálně zasáhla proti protestujícím antifašistům a vládní koalice obvinila

představitel sociálních demokratů a Zelených z porušení pořádku.

9. června Riessová-Passerová znovu zvolena do funkce předsedkyně FPÖ na sjezdu ve Vídeňském Novém Městě. Haider sice ocenil její práci, ale prohlásil, že musí i v budoucnosti počítat se stanovisky z jihu (míněno z Korutan). Stalo se tak poté, co se Haiderovi nepodařilo obdržet zpět svou předsednickou funkci. To mělo za následek vyvolání řady provokací vůči šéfe strany, které nakonec vyvrcholily otevřeným mocenským bojem. Sjezd podporil provedení daňové reformy ještě v roce 2003.

2. července se vláda rozhodla pro nákup stíhacích letadel Eurofighter Typhoon za švédské Drakeny, kterým končí životnost. Haider byl nejprve pro, pak proti a nakonec opět pro nákup.

5. srpna poslanec za FPÖ Reinhart Gaugg odstupuje ze všech funkcí a skládá svůj mandát, když policie zjistila, že řídil vozidlo pod vlivem alkoholu.

14. srpna spolková vláda odložila v důsledku katastrofálních záplav a z toho plynoucích škod daňovou reformu o jeden rok – na rok 2004. Haider to odmítá a organizuje podpisovou akci na svolání mimořádného sjezdu na 20. října.

18. srpna Riessová-Passerová obhajuje odsunutí daňové reformy a upozorňuje na svou vládní odpovědnost. Odmítá i Haiderův požadavek, aby tzv. Benešovy dekrety zamezily Česku vstup do EU. Dva dny poté varuje, že v případě svolání mimořádného sjezdu odstoupí ze svých funkcí.

26. srpna žádá Haider v daňové otázce vyhlášení lidového hlasování. Vicekancléřka to považuje za bezdůvodné.

30. srpna po setkání vedoucí špičky FPÖ ve Vídni prohlašuje Haider, že nyní se stahuje definitivně ze všech aktivit strany, protože nastoupila falešnou cestu.

5. září Haider tvrdí, že se dohodl se spolkovým kancléřem na daňovém odtížení nemajetných vrstev. Vicekancléřka prohlašuje, že o takové dohodě nic neví, a vzápětí kancléř celou záležitost dementuje.

6. září Riessová-Passerová navštěvuje spolkového prezidenta Thomase Klestila.

7. září Haider svolává své stoupence do Knittenfeldu. Za jeho vedení 400 funkcionářů FPÖ odmítá přistoupit na žádost Riessová-Passerové odvolat mimořádný sjezd.

8. září v důsledku ostrých vnitrostranických střetů jak o odsunutí daňové reformy, tak o svolání mimořádného sjezdu FPÖ, oznámili Riessová-Passerová, ministr financí Grasser a předseda poslanecké frakce FPÖ Westenthaler, že odstupují ze svých funkcí.

9. září spolkový kancléř Schüssel oznamuje, že podává demisi svého kabinetu, a navrhuje, aby Národní rada vypsala během září nové parlamentní volby. Ty by se měly konat nejpozději v listopadu.

Předčasné volby žádnou novinkou

V dějinách druhé Rakouské republiky, které začínají rokem 1945, bylo ze 17 parlamentních voleb osm předčasných. Pět z nich spadalo do doby vládnutí velké koalice sociálních demokratů a lidovců v letech 1953, 1956, 1959, 1962 a 1966. Příčinou byly vždy ekonomické otázky a z toho plynoucí patová situace uvnitř černo-rudé koalice. V roce 1971 byla příčinou předčasných voleb opět otázka rozpočtu, když kancléř Bruno Kreisky se svou rok předtím ustavenou menšinovou vládou SPÖ nemohl dosáhnout většiny. V roce 1986 vyvolal mimořádné volby poprvé Jörg Haider, a sice poté, co převzal vedení FPÖ, která byla ve vládní koalici s SPÖ. Tehdejší kancléř Vranitzky pak uzavřel s lidovci opět velkou koalici.

Poslední krizi vyvolali v roce 1995 lidovci, když nebyli schopni se dohodnout se svým sociálně demokratickým partnerem v otázkách rozpočtu. Po prohraných volbách uzavřeli opět velkou koalici, která trvala až do řádných voleb v roce 1999. Lidovci uzavřeli pak koalici s krajně pravicovou FPÖ za to, že umožnila ÖVP, která skončila na třetím místě, obsadit místo spolkového kancléře. Po celou dobu taktovkou třímal Jörg Haider, který přitom nebyl vůbec členem kabinetu, avšak z pozadí řídil FPÖ, kdy 861 dnů byla formální šéfkou strany Susanne Riessová-Passerová. Když chtěla provádět vlastní politiku se svými stoupenci, dostala se do bezvýhodné situace a musela odstoupit. Opakovala se obdobná situace z 4. února 1993, kdy v důsledku sporu s Jörgem Haiderem odešlo pět poslanců v čele s Heide Schmidtovou, kteří poté založili Liberální fórum.

Ke krizi FPÖ, jíž prudce klesly volební preference, došlo patrně proto, že se ukázalo, že není reprezentantem drobného člověka, jak Haider neustále prohlašoval. Naopak, její snahy nahradit „neodpovědnou ekonomickou politiku“ předchozí rudo-černé koalice úspornými balíčky těžce doléhají na všechny vrstvy obyvatelstva. Viditelný reprezentant těchto úspor – ministr financí za FPÖ Karl-Heinz Grasser – se snažil dosáhnout nulového zadlužení státního rozpočtu za cenu snížení životní úrovně všech vrstev obyvatelstva. Po zničujících povodních však ustoupil od toho, aby daňová reforma, která je součástí této snahy, byla zavedena již od roku 2003. S tím Haider a jeho stoupenci nesouhlasili. Jak se bude dále vyvíjet situace u Svobodných, bude zejména záviset na tom, jak obstojí v nastávajících listopadových volbách. Schüssel, jehož spojení s Haiderem skončilo krachem, přesto překvapivě prohlásil, že by mohl s FPÖ uzavřít opět koaliční dohodu. Aby se Faust znovu upsal Mefistovi, to nenapadlo ani tajného radu Goetha.

○

Ozbrojené síly, násilí a demokratický přechod: Postsuhartovská demokracie

EEP
SAEFULLOH FATAH

*Demokratizace vlády ve společnosti, v níž násilí je klíčovou součástí vládnutí,
také znamená demokratizaci násilí.*

(Huntington 1962:39)

*Tak jak se blíží nové tisíciletí, nově se rodící demokracie
s dávno existujícími vojenskými silami navyklými dalekosáhlé autonomii
stojí před problémem dosažení stadia, kdy mohou s přesvědčením říci,
že mají občanskou kontrolu nad vojenskými silami.*

(Kohn 1997:153)

Dne 21. května 1998 indonéský prezident Suharto, který byl u moci po více než 30 let, odstoupil ze svého úřadu. V červnu 1999 vláda vedená jeho viceprezidentem a určeným nástupcem Baharuddinem Jusufem Habibiem uspořádala zdářílé demokratické volby. Od té doby byla Indonésie na cestě přechodu od autoritářského systému ke stabilní demokracii. Tento přechod nebyl ani snadný, ani jednoduchý.

I.

Po všeobecných volbách byl v říjnu 1999 Lidovým poradním shromážděním (MPR – Majelis Permusyawaratan Rakyat) v nepřímé volbě zvolen prezidentem Abdurrahman Wahid podle ustanovení ústavy z roku 1945 – základního zákona Indonésie. Wahid byl prvním demokraticky zvoleným prezidentem Indonésie od vyhlášení nezávislosti v roce 1945. Bohužel pro jeho neschopnost udržet si politickou podporu hlavních politických stran byl v červenci 2001 Politickým poradním shromážděním odvolán a nahrazen tehdejší jeho viceprezidentkou Megawati Sukarnoputri, dcerou prvního prezidenta Indonésie Sukarna (1945–1967). Nyní, kdy země je na cestě přechodu již po více než čtyři roky, je většina pozorovatelů pevně přesvědčena, že indonéská demokracie má stále ještě daleko ke konsolidaci.¹⁾

Podobně jako některé jiné asijské, africké a latinskoamerické země, Indonésie procházela obtížným a složitým obdobím

přechodu od centralizovaného, autoritářského politického systému, jemuž dominovaly vojenské síly, k systému demokratickému (viz Emerson, ed., Budiman, Halley, and Kingsbury, eds., 1999). Tento proces byl ještě více ztížen některými faktory specifickými pro případ Indonésie, včetně současně probíhající ekonomické i politické krize, nečekaného rozpadu participace a hluboce rušivého zasahování moci vojenských sil.

Těžkosti, s nimiž se potýkala občanská demokratická vláda při řešení a překonávání ekonomické krize po roce 1997, která postihla Indonésii tvrději a která zde trvala déle než ve většině jiných východoasijských zemí, činily její přechod složitějším, než tomu typicky bylo v jiných zemích.²⁾ Pozůstatky Suhartova období, nejenom ekonomická katastrofa, ale také rozklad a necivilizovanost společnosti, situaci jen zhoršovaly.

Rozpad politické participace typicky poznával formu násilných konfliktů jak mezi horizontálními (etnickými, náboženskými), tak i vertikálními (ekonomicky rozvrstvenými) skupinami. Tyto konflikty představovaly velký problém pro nové demokratické vedení a neustále ohrožují politickou stabilitu. Mnozí Indonésané stále více dospívali k přesvědčení, že sama existence demokracie plodí tolik konfliktů. To ovšem vede k delegitimizaci demokratické ideje.

Demokratizace vyžadovala eliminaci dlouholeté tendence indonéských vojenských sil k pretoriánskému politickému zasahování, kdykoli a jakkoli se jim zardá. Zde mají demokraté co činit s těžkostmi při budování základů občanské suverenity,

kteřá je v demokracii nezbytná. Vojenské síly na konci devadesátých let byly velmi mocné. Budovaly si své politické i ekonomické základy již nejméně od počátku Suhartovy éry (takzvaný Nový pořádek) v šedesátých letech. Dokonce ještě dříve začaly navyšovat svůj politický i ekonomický vliv během ochabování ústavní demokracie koncem padesátých let. Občanští politikové, kteří vytvářeli politické strany od začátku demokratického přechodu, si náležitě neuvědomovali hluboké kořeny zpolitizovaných vojenských sil. To zvyšuje hrozbu návratu vojenských sil k moci.

A tak čtyři roky po Suhartově pádu proces demokratického přechodu nastoluje dvě velké otázky. Za prvé, může demokratizační proces pokračovat a vyústit v konsolidovanou demokracii, kde demokracie je „jedinou hrou ve městě“? Za druhé, u vědomí toho, že intenzivní mocenský boj, který se v Indonésii rozpoutal po Suhartově rezignaci, hrozí nyní roztrháním země, může se Indonésie jako stát udržet v životaschopném stavu?

Tato stať je pokusem o zkoumání jednoho z neklíčovějších problémů úspěšnosti demokratického přechodu v Indonésii, jímž je vztah mezi demokratickým přechodem, vzednutím násilí a depolitizací ozbrojených sil. Jejím hlavním zaměřením je ujasnění toho, jak zvládnout přechod způsobem slučitelným s potřebou nastolení občanské svrchovanosti a zároveň úspěšně vymýtit konflikty a násilí.

II.

Globální vlna demokratizace, která se zvedla od počátku sedmdesátých let, učinila mnoho částí světa demokratičtějšími (Huntington 1991). Zároveň lze těžko popřít, řečeno slovy Balla a Knighta (1999: 18–19), že „svět je v nepořádku“. To jest, že demokracie probíhala souběžně s občanskými válkami uvnitř států, typicky nabývajícími podoby komunitního násilí mezi etnickými skupinami. To lze vysvětlovat obecným tvrzením: čím více lidí začíná hrát větší roli v politice, tím pravděpodobnější se stávají etnické i jiné konflikty v té které zemi (Snyder 2000:27).

Nové demokracie se tedy obvykle potýkají se zdánlivým paradoxem mezi demokracií a politickým násilím.³⁾ Indonésie je toho typickým modelem. Na jedné straně může být Suhartova rezignace považována za otevření příležitosti k budování demokratičtější Indonésie. Lze ji ovšem také považovat za vytvoření podmínek pro eskalaci násilných konfliktů v celé zemi. Od roku 1997 se Indonésie potýkala s několika největšími případy násilných konfliktů: s konflikty vyrůstajícími z mikronacionalistických hnutí v provinciích Aceh, Irian Jaya (nyní přejmenovaná na Papuu) a na Východním Timoru, s náboženským konfliktem na Mo-

Tabulka: Hlavní případy násilných konfliktů od roku 1997

Případ	Problém
Revolta za opětné oživení Acehu	Ekonomická spravedlnost, násilí ze strany státu, vyvlastnění přírodních zdrojů, autonomie/nezávislost
Separatistické hnutí v Papue	Sociální spravedlnost, násilí ze strany státu, vyvlastnění přírodních zdrojů, autonomie/nezávislost
Nezávislost Východního Timoru	Násilí ze strany státu, nezávislost
Křesťansko-muslimské střety na Molukách	Náboženský konflikt, dominance byrokracie opírající se o ideologii, separatismus
Dajacko-madurský konflikt v Západním Kalimantanu	Etnický konflikt, ekonomická nerovnováha
Různé konflikty s protičínskými požadavky	Ekonomická spravedlnost, kulturní difference

Pramen: Malley 2002: 177–185; Munir 2001: 19–20; van Dijk 2001: 323 a n.

lukách, s etnickým konfliktem na Západním Kalimantanu a s různými konflikty s protičínskými zaměřením v několika měsících (viz tabulka na str. 22).

Bez ohledu na rozdílné charakteristiky těchto různých konfliktů tvrdím, že vzestup násilí je v zásadě zapříčiněn neschopností státu zajistit ekonomickou rovnováhu a sociální spravedlnost mezi územními a sociálními skupinami. Tyto faktory lze vystopovat z celých desetiletí Suhartova špatného politického i ekonomického vládnutí, a dokonce jsou ještě hlouběji zakořeněny v dlouhé historii autoritářství (Anderson 2001). Například Hnutí svobodného Acehu, jež se stalo nejvýznamnějším mikronacionálním hnutím vzpírajícím se indonéské centrální vládě, lze chápat jako politické vyjádření proti špatné a přecentralizované vládě, která zapříčinila sociální a ekonomickou nespravedlnost a masivní politický i vojenský útlak.

Počínaje rokem 1997 je přínosem demokratizačního procesu stimulování protestů, konfliktů i násilí dramatickým posilování lidových nadějí v lepší ekonomické a sociální uspořádání, a zároveň zvyšování jejich povědomí o neschopnosti vlády uspokojit tyto naděje. To nutně neznamená, jak famózně tvrdil Huntington (1968), že demokratické systémy jsou mimořádně zranitelné převratem. Já naopak tvrdím, že takové situace jsou typické při počátečních krocích demokratického přechodu a budou se utlumovat s konsolidováním

demokracie. Tudíž tou správnou cestou ke zvládnutí situace není (při vši úctě k Huntingtonovi) akceptování návratu k autoritářství, nýbrž spíše konsolidování samotné demokracie.⁴⁾ Jiným způsobem vyjádření téhož je, že takový násilný konflikt může pravděpodobně propuknout při počátečních nejistých krocích přechodu k demokracii; ale demokratická konsolidace je nejlepší cestou k jeho utlumení (Schmitter 1995; Diamandouros a Puhle 1995; Linz a Stepan 1996; Snyder 2000).

Tvrdím tedy, že eskalace násilí je způsobena nedokonalým charakterem demokratizace. Ten je zas charakterizován:

1. neochotou či neschopností občanské vlády náležitě řešit ekonomické krize, konsistentně zajišťovat a udržovat ekonomický dostatek a pečlivě dbát na *diverzitu*;

2. nedůsledností nebo i zanedbáváním institucionální výstavby (ústavní reformy, místní autonomie, politické strany a stranický systém, vynucování práva, reformy správního aparátu);

3. nedostatkem občanské suverenity (např. depolitizace vojenských sil, eliminace vojenských sil z podnikatelské oblasti);

4. špatným řízením společenských organizací/sdružení a hnutí za demokracii;

5. absencí vhodných strategií pro urovnávání konfliktů.

Zde je důležitý vojenský faktor. V indonéském případě vojenské síly využívaly této situace k vlastnímu prospěchu v zájmu zachování svých pozic na politickém

i podnikatelském kolbišti. Jinými slovy, rozšířenost a vysoká intenzita násilí může být taktéž využívána zastánci tvrdé linie, ať přímo, či nepřímo, k posilování jejich postavení v opozici proti demokratickému režimu.

III.

V počátečních údobích přechodu využívaly vojenské síly občanského násilí k potlačování politických protivníků. Doposud vojenské síly skutečně dosáhly některých ze svých politických cílů. K těm patří udržování zvláštního stanoveného zastoupení v Radě lidových zástupců (DPR – Dewan Perwakilan Rakyat) a v Lidovém poradním shromáždění (MPR – Majelis Permusyawaratan Rakyat), rozšíření jejich teritoriálního systému o nová velitelství v Aceh a Maluku, udržování jejich podniků s nezávislým financováním jejich aktivit a uchovávání významné role při řešení konfliktů a zvládání násilí.

Nadto pak neschopnost občanské demokratické vlády čelit konfliktům a násilí, což se stalo překážkou demokratického přechodu a konsolidace, byla využívána vojenskými silami jako argument pro zachování jejich vlivu v politickém systému. V budoucnu by se to mohlo stát pro vojenské síly silným důvodem k zásahu zaměřenému ke zničení nezralé indonéské demokracie.

Případ Indonésie nabízí zajímavé srovnání s případy demokratizace a občansko-vojenských vztahů jinde v Asii i v Latín-

ské Americe a v Africe. Aguero (1995; 1992: 179–180) ve své studii jihoamerických zemích poukazuje na řadu faktorů ovlivňujících schopnost vojenských sil postavit se do cesty demokratizaci. Mnohé z nich se vztahují i k Indonésii. Za prvé, počáteční podmínky přechodu měly často dlouhotrvající vliv na následný proces demokratizace v občanských zvolených režimech, v nichž občanské síly nadále zaujímaly vedoucí pozice. V Indonésii nebyly ozbrojené síly na počátku přechodu zatlačeny zpět do kasáren. Dalším faktorem je pokračující vitalita doktrín přisuzujících vojenským silám roli bdělosti ve všech vnitropolitických sférách se zřetelem k obraně proti vnitřní subverzi. V Indonésii, stejně jako v Latinské Americe, mají ozbrojené síly dlouhou historii rozvíjení doktrín ospravedlňujících jejich politickou roli.

Třetím faktorem je relativní dostupnost mezinárodních možností pro zvýšení demokratizačního úsilí a posílení volených občanských činitelů proti vojenským. Bohužel vojenský mezinárodní kontext se dnes zdá potvrzovat takové vnitřní trendy, které jsou nejvíce na překážku vojenské podpoře demokracii. A čtvrtým faktorem je selhávání na občanské straně, v politických orientacích a vedení, často připomínajícím počáteční období občanské správy. Vytvrzalý odpor vojenských sil proti další politické demokratizaci je zintenzivňován nízkou úrovní občanského politického sjednocování, neschopností občanských činitelů zajišťovat vedení obrany a vojenských záležitostí, a rozpolceností různých levicových a pravicových skupin ve vztahu k uplatňování násilí.

V Indonésii skutečně existuje široký konsenzus mezi elitou o potřebě hlavních reforem zaměřených k vytvoření efektivních politických institucí a nastolení občanské kontroly nad vojenskými silami. Také se uznává, že politická reforma je podstatná a musí být doprovázena vojenskou reformou. Ale vzhledem ke složitosti přechodu, jak již jsem uvedl dříve, a k nedostatku pevné oddanosti elity demokratickým hodnotám není snadné udržet tento konsenzus a uznávání v popředí debaty. Kromě toho existují difference, zejména pokud jde o obsah, rozsah a tempo reformy (Singh 1999).

Navíc pak vlastní výhrady ozbrojených sil vůči občanské správě také přispívají ke zhoršování občansko-vojenských vztahů. Vojenští vedoucí činitelé často říkají, že by ochotněji akceptovali občanskou kontrolu, kdyby občanská vláda byla schopná udržet národní jednotu. To znamená zabezpečit územní integritu, účinně využívat vojenských i policejních sil a znovu posílit ekonomický život Indonésie. Tyto výhrady pramení z těchto zdrojů: 1. z historické představy vojenských sil o vlastní odpovědnosti za národ samotnému národu spíše než státu; 2. z obav o nezávisle sta-

novovaný rozpočet ozbrojených sil (Montaperto aj. 2000).

S vědomím těchto problémů je třeba v krátké době učinit následující kroky. Za prvé musí být reformována ústava, aby bylo umožněno efektivnější zvládání konfliktů. Ústavní reforma může také pomoci zajistit lepší fungování všech nejdůležitějších institucí politického systému. Za druhé je nezbytně nutné, aby všechny násilné konflikty byly utlumeny nebo urovnány jakmile k nim dojde, neboť ohrožují stabilitu země. Za třetí, vojenské síly by měly být nahrazeny silnou národní policií coby národní silou vnitřní bezpečnosti. To bude vyžadovat významnou reformu ozbrojených sil zaměřenou k omezení odpovědnosti vojenských sil na odpovědnost za vnější obranu.

IV.

V případě ekonomicky se rozvíjejících zemí, jako je Indonésie, je nesnadné rozhodnout – zčásti z teoretických důvodů – zda demokracie již je, či ještě není zkonolidována. Konsolidace není jen čistě politický proces, ale přesněji řečeno proces, který také vyžaduje sociální a ekonomické změny. Napravovat obrovské nerovnosti v takových společnostech beze změn může mít za následek pokles politické podpory pro demokraticky zvolené představitele a rozvinutí „spirály delegitimace“ demokratického režimu (Nun 1991:23). Definovat, zda demokracie je, či není zkonolidována, je vždycky nesnadné a diskutabilní. Dokud zde existují významné mocné skupiny a instituce, jako jsou ozbrojené síly nebo dřívější elity, které se mohou pokusit obejít nebo vetoovat demokraticky učiněná rozhodnutí, demokracie není plně zkonolidována (Linz 1990:158). V tomto smyslu lze dokonce tvrdit, že téměř žádný demokratický režim nemůže být považován za zcela zkonolidovaný (Sorensen 1998:44).

V indonéském případě existuje kritický vztah mezi občanským násilím, vojenskými silami a demokratickou konsolidací. V této stati jsem již zdůraznil, že hlavním důvodem současného občanského násilí v Indonésii je nekomplexnost demokratické. Jak bylo již řečeno, jde o komplex, a jen zčásti závislý na vojenských silách jako takových. Problémy mohou třeba vzházet nejen z vojenské, ale i z občanské strany rovnice, jako je neúspěšnost demokratické vlády v prosazování ekonomického rozvoje a dodržování zákona a pořádku i slabost demokratických institucí (Huntington 1996:11).

Abychom se vrátili k oblasti, již jsem se zabýval v této studii, dovolte mi zamyslet nad následujícími problémy. Za prvé, vojenské síly se teprve nyní stávají nezávislou potenciálně profesionalizovanou korporací zbavenou Suhartovy patrimoniální kontroly. Paradoxně to zname-

ná, že se mohou stát více než autonomním aktérem v politice, působícím za scénou k maření iniciativ, kterým odporuje. Nyní mohou působit jako nezávislý činitel proti jim nevyhovujícím politikům; předtím byly podřízeny Suhartovi.

Indonéské vojsko je také fragmentovanou politickou silou, která má spoustu podtvarů, jednajících ve svém vlastním zájmu proti centrálnímu vojenskému velení i proti politikům. To povzbuzuje násilí ze strany odpadlických vojenských jednotek, místní policie, banditů atd. Vytváření centralizovaných a profesionalizovaných vojenských sil je naléhavou nutností, má-li se demokracie udržet. Bude ještě spousta chaotických a centrálně nekontrolovaných událostí, než toto bude uskutečněno, ale je zcela jasné, že musí dojít k nejdůležitějším vojenským reformám, včetně zrušení garantovaných armádních křesel v legislatuře – zákonodárných orgánech. Řekl bych, že dalším dobrým startovacím bodem by bylo zrušení nezávislých obchodních podniků a vytvoření centrálně kontrolovaného systému financování ozbrojených sil.

Za druhé, téměř žádný z hlavních politických vůdců, kteří jsou u moci, se nezdá být plně oddán solidní verzi ústavní demokracie. Nejsem si tak jistý, že změnou metody volby prezidenta (z nepřímé na přímou, jako v nedávném pozměňovacím dodatku k ústavě) a vyčištěním legislatury se něco podstatného bezprostředně změní. Důležité ale bude dlouhodobé posilování stranického systému, rozvíjení demokratických kvalit voleb, zřetelné rozlišení mezi prezidentským a parlamentním systémem, zrušení jmenováním obsazovaných křesel (nevojenských i vojenských) v legislatuře a náležitě důsledné vynucování práva. Přinejmenším to pomůže vytvořit pevnou veřejnou autoritu a politický kapitál pro ovládání vojenských sil, které budou nadále autonomní tak dlouho, dokud občanští vůdci budou veřejně považováni za korupční a protidemokratické.

U vědomí všech těchto složitostí a překážek musím na závěr zdůraznit, že Indonésie má před sebou ještě dlouhou cestu ke zkonolidování své demokracie, ale také, že Indonésané nemají nijaký důvod k přílišnému pesimismu. Nabízejí se dobré možnosti, a my jsme schopni jich využít.

Autor děkuje prof. J. Craigu Jenkinsovi, prof. R. Williamu Liddleovi a Saifulu Mujanimu za zasvěcené připomínky a náměty.

Použitá literatura:

Aguero, Felipe. 1992. *Scoty Mainwaring*. „The Military and the Limits to Democratization in South America“ in Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell and J. Samuel Valenzuela, eds. *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Compa-*

native Perspective. University of Notre Dame Press.

Aguero, Felipe. 1995. *Soldiers, Civilians and Democracy: Post-Franco Spain in Comparative Perspective*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Anderson, Benedict R.O.G. 2001. in Benedict R.O.G. Anderson, ed. *Violence and the State in Suharto's Indonesia*. Ithaca: Southeast Asia Program Publications.

Ball, Colin, and Barry Knight. 1999. „Why We Must Listen to Citizens“ in Marcus Akuhata-Brown et al., *Civil Society at the Millennium*. West Hartford, Connecticut: Kumarian Press.

Budiman, Arief, Barbara Hatley, and Damien Kingsbury (eds). 1999. *Reformasi: Crisis and Change in Indonesia*. Clayton, Australia: Monash Asia Institute.

Emmerson, Donald K. (ed). 1999. *Indonesia Beyond Suharto: Polity, Economy, Society, Transition*. New York: M.E. Sharpe.

Diamandouros, Puhle, and Gunther. 1995. „Conclusion“, in Gunther, Richard, P. Nikiforos Diamandouros, and Hans-Jürgen Puhle, eds. *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Van Dijk, Kees. 2001. *A Country in Despair: Indonesia Between 1997 and 2000*. Leiden: KITLV Press.

Godement, Francois. 1999. *The Downsizing of Asia*. London and New York: Routledge.

Goldstein, Morris. 1998. *The Asian Financial Crisis: Causes, Cures and Systematic Implication*. Washington DC: Institute for International Economic.

Gunther, Richard, P. Nikiforos Diamandouros, and Hans-Jürgen Puhle, eds. 1995. *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Higley, John, and Richard Gunther, eds. 1992. *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huntington, Samuel P. ed., 1962, *Changing Patterns of Military Politics*, New York: Free Press.

Huntington, Samuel P. 1968, *Political Order in Changing Societies*, New Haven and London: Yale University Press.

Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century*, Norman: The University of Oklahoma Press.

Huntington, Samuel P. 1996. „Reforming Civil-Military Relations“, in Diamond, Larry, and Marc F. Plattner, eds., *Civil-Military Relations and Democracy*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Lee, Khoon Choy. 1999. *A Fragile Nation: The Indonesian Crisis*. Singapore: World Scientific.

Lee, Khoon Choy and Alfred Stepan. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Kohn, Richard H., 1997, „How Democracies Control the Military“, *Journal of Democracy*, Vol. 8, No. 4.

Malley, Michael. 2002. „Political Centralization and Social Conflict in Indonesia“, in S. A. Giannakos, ed., *Ethnic Conflict: Religion, Identity, and Politics*. Athens: Ohio University Press.

McLeod, Ross H., 1998. „Indonesia“. In Ross H. McLeod and Ross Garnaut, eds., *East Asia in Crisis: From Being a Miracle to Needing One*. London and New York: Routledge.

Montaperto, Ronald N., James J. Przystup, Gerald W. Faber, and Adam Schwarz, 2000. „Indonesian Democratic Transition: Implications for United States Policy“, in *Strategic Forum* 171, April.

Munir. 2001. „Indonesia, Violence, and the Integration Problem“, in Ingrid Wessel and Georgie Wimhofer, eds., *Violence in Indonesia*. Hamburg: ABERA.

Schmitter, Philippe C. 1995. „Organized Interests and Democratic Consolidation in Southern Europe“, in Gunther, Richard, P. Nikiforos Diamandouros, and Hans-Jürgen Puhle, eds. *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Singh, Bilveer. 1999. *Civil-Military Relations Revisited: The Future of the Indonesian Armed Forces (ABRI) in Indonesian Politics*. Singapore: Crescent Design Associates.

Sorensen, George. 1998. *Democracy and Democratization: Processes and Prospects in a Changing World*. Boulder: Westview Press.

Snyder, Jack. 2000. *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. New York: W.W. Norton & Company.

Tuft, Eva Irene. 1997. *Democracy and Violence: The Colombian Paradox*. Bergen: The Chr. Michelsen Institute.

Wiewiorka, Michel. 1996. „Violence, Culture and Democracy: A European Perspective“, *Public Culture*, Vol. 8, No. 2.

¹⁾ Co mímín demokratickou konsolidací, je finální fáze přechodu k demokracii (Sorensen 1998; Linz a Stepan 1996; Gunther, Diamandouros a Puhle 1995; Linz 1990; Higley a Gunther 1992). „Demokracie“ je zde definována procedurálně, včetně svobodných voleb, široké lidové účasti, soupeřících politických stran a ochrany občanských svobod. „Konsolidovaná demokracie“ je systém, ve kterém se nejen uplatňují tato kritéria, ale kde také všechny relevantní politické skupiny hrají podle pravidel hry, zatímco „nekon-solidovaná demokracie“ je taková, v níž neexistuje konsenzus o takových pravidlech. (viz např. Higley a Gunther 1992). Tudíž, převzeme-li Linzovu užitečnou definici, demokratická konsolidace „je taková, v níž nikdo z hlavních politických aktérů, stran, či organizovaných zájmů, sil nebo institucí se nedomnívá, že existuje nějaká alternativa demokratických procesů získávání moci, a že žádná politická instituce nebo skupina nemá právo veta vůči konání demokraticky zvolených rozhodovacích činitelů. To znamená, že zde neexistují žádné menšiny uchystané k napadání a zpochybňování legitimacy demokratického procesu nedemokratickými prostředky. Znamená to však, že hlavní aktéři se k nim nepřidají a ony zůstanou izolovány. Tedy prostě řečeno, demokracie musí být nahrazena jako „jediná hra ve městě“. (Linz 1990:158).

²⁾ Indonéská ekonomická krize propukla nečekaně, bez varování, v červenci 1997 a dodnes nebyla náležitě vyřešena. Tato krize byla součástí velice vážné finanční krize, která se přehnala od poloviny roku 1997 velkou částí jižní a východní Asie. Rozumí se, že indonéská krize byla mnohem horší než krize v jiných asijských zemích, jako je Thajsko nebo Jižní Korea (viz McLeod 1998; Godement 1999; Goldstein 1998).

³⁾ V tomto ohledu zpracovala Eva Irene Tuftová (1997) užitečnou studii, v níž uvádí, že v Kolumbii je paradox mezi formální demokracií a endemickým politickým konfliktem přímým důsledkem úzkoprsé politiky založené na paktu elit. Její studie se tudíž zaměřuje na omezování paktů elit jako mechanismu pro demokratický přechod a konsolidaci.

⁴⁾ Například Wiewiorka (1996) v pečlivé studii zaměřené na evropské země dovozuje, že je imperativem rozvíjet demokratický systém v zájmu dosažení a udržení míru.

Evropský kontinent prochází rekonstrukcí. Jeho jednotlivé části se od nejstarších dob stále více přibližují jedna ke druhé, což lze v politické rovině vnímat zejména v probíhajícím integračním procesu, který se snaží překlenout ekonomickou a politickou partikularizaci a nahradit ji do jisté míry jednotou. Tento koncept integrace však není beze zbytku naplňován na jihozápadní výspě, v oblasti antických Héraklových sloupů. Zde leží jediné reziduum koloniální minulosti v Evropě – Gibraltar.

Geograficko-ekonomický exkurz

City of Gibraltar, jak je tato britská korunní kolonie oficiálně nazývána ve svém ústavním pořádku, zaujímá unikátní strategické postavení na dopravní trase mezi severním Atlantikem a Středozemním mořem. Vybíhá v délce 4,8 km severojižně do Gibraltarského průlivu, který zčásti přirozeně zahrazuje na celkovou šířku pouhých 32 kilometrů. Po překonání této vzdálenosti lze již dosáhnout afrických břehů – konkrétně španělského města Ceuta. Miniaturní poloostrov Gibraltar má rozlohu nepatrných 6,5 kilometrů čtverečních a v nejširším místě je široký jen 1200 metrů. Jeho povrch je z větší části vyplněn vápencovým blokem proslulé gibraltarské skály, která se vypíná nad hladinou moře do výše 426 metrů a již propustují mnohé jeskyně obydlené již v hlubokém pravěku. Vlastní skálu spojuje s pevninou písčná kosa. Na jejím konci se nalézá jediná suchozemská hranice tohoto závislého území, a sice se Španělskem. Bezprostředně za touto hranicí vyrůstá španělské město La Línea de la Concepción.

Populace země se koncentruje na západním pobřežním pásu do stejnojmenného správního střediska Gibraltaru. Jeho území se rozrůstá díky neustálému rozšiřování přístavních zařízení včetně mol do vod Algecirského zálivu. Tak bylo do dnešních dnů získáno téměř 30 000 metrů čtverečních území. Část těchto ploch je určena k sanaci pro rozšíření obytných čtvrtí. Na východním pobřeží leží již jen malá obec Catalan Bay čítající zhruba 350 stálých obyvatel. Celou zemi pak obývá necelých 28 000 lidí – Gibraltářů, jejichž etnické složení je poměrně složité. Tvoří je především potomci Španělů, Italů (zejména Janovanů), Angličanů, Maltanů a Portugalců. V zemi žijí však i Arabové (zejména marockého původu) a Židé. Více než dvě třetiny obyvatelstva se hlásí k římskokatolickému vyznání, naproti tomu anglickou formu protestantismu vy-

Gibraltar: poslední koloniální mohykán v Evropě

VRATISLAV KOŠTÁL

znává jen 7 procent populace. Úředním jazykem je angličtina, ale v soukromí se hovoří velmi často i španělsky.

Hospodářství země je v současnosti založeno zejména na námořním obchodě v rámci rozlehlého přístavu se suchými doky a loděnicemi a obchodní flotilou se 49 plavidly, na rostoucím turistickém ruchu – zemi navštívilo k roku 1998 téměř šest milionů turistů, a v neposlední řadě na podpoře bankovního sektoru a mezinárodních finančních služeb. Britská vojenská základna přispívá příjmové stránce lokálního rozpočtu již jen zhruba jedenáctí procenty proti někdejšímu polovičnímu podílu na příjmech kolonie. Gibraltar je soběstačný ve výrobě elektrické energie, což se ovšem nedá říci při pokrývání spotřeby pitné vody, která se musí dovážet zejména ze sousedního Španělska. Obdobně se dovážejí potraviny, neboť gibraltarské území postrádá jakoukoli zemědělsky využitelnou půdu. Z průmyslových podniků zde pracuje jen konzervárna ryb, pivovar a sodovkárna. V důsledku absence většiny průmyslových odvětví je tak Gibraltar závislý i na dovozu spotřebního zboží. Mezi nejvýznamnější obchodní partnery patří kromě Velké Británie Španělsko, Maroko, Portugalsko a Japonsko.

Historické kořeny britsko-španělského sporu a gibraltarská emancipace

Poprvé si strategického významu gibraltarské skály všiml Arabové, a to již na začátku 8. století, kdy odtud začali dobývat celý Pyrenejský poloostrov. Překvapení Evropané je začali nazývat Maury. Na skále brzy vyrostla jejich pevnost, která obdržela své jméno po al-Tarikovi. Ve zkomo-lenině jeho jména lze dnes hledat původ názvu města i kolonie. V roce 1462 připadl Gibraltar v rámci reconquisty španělské koruně, která z něj vybudovala nedobytnou pevnost, již spolu s osadou povýšila roku 1502 na město. Teprve válka o dědictví španělské po vymření španělské větve Habsburků na prahu 18. století při-

nesla změnu suveréna. Spojená vojska anglicko-nizozemské koalice v srpnu roku 1704 dobyla Gibraltar a okupovala jej až do července 1713, kdy došlo k uzavření utrechtské mírové smlouvy, již bylo toto území přiřknuto Velké Británii. V roce 1774 se sice Španělsko pokusilo dobýt Gibraltar při využití přechodné slabosti Velké Británie, která byla vázána v bojích o zachování svého vlivu na severoamerickém kontinentu proti povstalým koloniím. Teprve versailleskou mírovou smlouvou z roku 1783 se Španělsko zřeklo svého nároku na území Gibraltar. Mezitím po celé osmnácté století pokračovala kolonizace Gibraltar nově příchozími Janovany, Malťany, Portugalci, Židy a Brity, kteří zředo-vali etnický substrát nově nabytého strategického pásu území. Za gubernátoru generála George Dona (1814–1831) došlo roku 1830 ke změně statutu tohoto území na britskou korunní kolonii, v čemž se odrážel především ekonomický význam Gibraltar a související emancipace civilního obyvatelstva, jež bylo až do té doby odsuzováno do podřadné role vedle dominantního vlivu přítomných vojenských sil a posádky pevnosti, hlídající lodě proplouvající přílehlou úžinou. Byly ustaveny základy místního soudního systému a vytvořena policie.

V roce 1865 Gibraltar postihla mohutná epidemie cholery. Byl vyhlášen sanitární řád a svolána dvanáctičlenná sanitární komise pečující o zdraví a dodávky pitné vody. Tato komise se stala prvotním institucionálním základem pozdější samosprávy. Přestože byl počet civilistů v roce 1891 omezen na úkor vojenských přidělců na pouhou čtvrtinu, nebylo již možno přehlížet zájmy nevojenských obyvatel země. Odměnou za služby shromaždiště vojenských námořních konvojů a pomoc obyvatel v první světové válce bylo ustavení samosprávné městské rady (City Council) roku 1921. Jen o rok později došlo k vytvoření konzultativního orgánu guvernéra – tzv. Výkonné rady (Executive Council). Městská rada měla však jen omezenou

kompetenci v pečování o dopravní infrastrukturu, kanalizaci a dodávku vody. V jejím čele stál pouhý předseda, nikoli však starosta, a většina jejích členů byla jmenována. Vojenský význam kolonie tedy stále převažoval nad zájmy jejího obyvatelstva žijícího mimo hradby pevnosti.

Nejhorší období pro kolonii však nastalo v roce 1939. Vypukla druhá světová válka a Velká Británie v obavě před napadením Gibraltar stran frankovského Španělska a jiných zemí Osy, zejména Mussoliniho Itálie či Hitlerova Německa, přistoupila k restrikcím. V roce 1941 byla odebrána veškerá pravomoc Městské radě a suspendována Výkonná rada. Příprava na případné napadení Gibraltar zahrnu-la i urychlenou evakuaci téměř 17 000 civilistů na Jamajku, Madeiru či do Severního Irsku. Bezmocné civilní obyvatelstvo v roce 1942 založilo v důsledku evakuace Sdružení za podporu občanských práv na Gibraltar (Association for the Advancement of Civil Rights in Gibraltar).

Mezi zakládající členy tohoto sdružení patřil mj. i Josshua Hassan bojující za ústavu pro toto koloniální území. Cílem hnutí bylo především přiznat větší váhu samotným Gibraltáranům při rozhodování o osudu jejich domova. Sdružení se později přeměnilo na politickou stranu GLSP – Gibraltarskou socialistickou labouristickou stranu. Důsledkem tohoto vývoje bylo po vleklé repatriaci původních obyvatel v letech 1944–1951 prolo-mení zákonodárného monopolu guvernéra dosazovaného králem. Městská rada byla v roce 1945 nejen obnovena, ale byly jí přiznány další kompetence a většina jejích členů se již volila. V roce 1950 došlo k ustavení Zákonodárné rady (Legislative Council), jejíž většina však opět nebyla volena. Zejména jejím ustavením ztratil guvernér své dosavadní výsostné postavení. V této době se také postavilo napříč písečnou kosou vojenské letiště, které však v současnosti využívají především civilní operátoři a letecké společnosti jako významnou tranzitní křižovatku.

Šedesátá léta – autonomizace kolonie a španělská blokáda

Šedesátá léta minulého století znamenala pro další osud kolonie významné změny a podněty. Britsko-španělský spor o Gibraltar se znovu v plné intenzitě otevřel. V září 1963 Zvláštní výbor OSN pro dekolonizaci doporučil, aby o budoucnosti kolonie vedly jednání Velká Británie a Španělsko. Tehdejší předseda Legislativní rady Gibraltar Josshua Hassan při této příležitosti odletěl do New Yorku lobbovat za obyvatele kolonie, jejichž mínění obsahovala jím doručená petice. Deklaroval, že již bylo dosaženo značné míry autonomie a že konečným přáním obyvatel Gibraltar je plná vnitřní samospráva a volný svazek s Velkou Británií.

Španělský územně-historický požadavek na navrácení Gibraltaru pod španělskou suverenitu tento představitel samosprávy odmítl. Španělský požadavek byl však s konečnou platností zohledněn v doporučení Zvláštního výboru OSN pro dekolonizaci v tom smyslu, že se mělo pokračovat v mezinárodních rozhovorech mezi oběma zeměmi, a to i přes nesouhlas tisíců demonstrujících obyvatel kolonie. Toto doporučení považoval generál Franco za blanketový souhlas k restriktivním opatřením prováděným od tohoto okamžiku na hranicích s Gibraltarem. Nejprve Španělsko zakázalo přelety svého území letadly britských vzdušných sil. Následně byl zakázán rovněž veškerý export směřující do Gibraltaru, omezen přístup pracovní síly migrující každodenně do Gibraltaru za prací ze Španělska a zakázán přechod silničních vozidel přes pevninskou hranici. Rozhovory mezi oběma zeměmi, vedené během roku 1966 v Londýně, však nepřinesly žádné hmatatelné výsledky. Španělsko odmítlo britský návrh na předložení sporu Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu.

OSN svou rezolucí z prosince 1966 rozhodla o konání referenda obyvatel Gibraltaru, zda chtějí setrvat v dobrovolném svazku s Velkou Británií, anebo dají přednost druhé variantě – převzetí suverenity nad tímto územím Španělskem. Referendum se konalo v září roku 1967 a přineslo naprosto jednoznačný výsledek. Přes 12 tisíc hlasujících se coby drtivá většina vyjádřilo pro první z obou zmíněných variant, zatímco pro druhou hlasovalo pouhých 44 lidí. Velká Británie oznámila, že vedení rozhovorů o dekolonizaci mezi oběma zeměmi nemá vyústit proti vůli obyvatel Gibraltaru v předání tohoto území pod španělskou suverenitu. Španělská vláda uzavřela vzdušný prostor pro přístup letadel třetích stran do Gibraltaru a rozmístila válečné lodě v britských vodách kolem skály.

Britové odpověděli nejprve několika půjčkami Gibraltaru na výstavbu nových bytů a rekonstrukci elektrických sítí. Napětí se vystupňovalo v roce 1969, kdy byla pod vedením lorda Shepherdá vydána Ústava Gibraltaru. V její preambuli se pravitilo, že Velká Británie nepředá Gibraltar proti demokraticky vyjádřené vůli jeho obyvatel jinému státu. Zároveň Městskou radu nahradila místní vláda a Legislativní radu Parlament. Španělsko odpovědělo završením izolační blokády poloostrova – odštěpením telegrafního a telefonního spojení, uzavřením hranic a zrušením pravidelné trajektové přepravy do španělského přístavu Algeciras. Zemi se světem spojovaly jen letecká linka do Londýna a trajekty do Maroka.

V důsledku nové situace Londýn zahájil sérii finančních dotací své korunní kolonie, a sice v rámci rozvojových programů telefonizace, podpory bydlení

a vzdělávání a řady sociálních programů. Zároveň byla vybudována tepelná elektrárna a španělskou pracovní sílu nahradili migranti z Maroka.

Evropská integrace a oteplení britsko-španělských vztahů

Spolu s Velkou Británií, odpovědnou za zahraniční politiku a bezpečnost Gibraltaru, vstoupil Gibraltar roku 1973 do řad Evropských společenství. Ve smyslu článku 277 Římské smlouvy vznesla gibraltarská vláda požadavek nepodílet se na společném celním tarifu, společné zemědělské politice a placení daně z přidané hodnoty.

V polovině sedmdesátých let zemřel generál Franco. Jeho smrtí se otevřel manévrovací prostor pro postupné odstranění izolace Gibraltaru. Rozhovory se pak s přestávkami vedly od roku 1977 a byly završeny bruselskou dohodou mezi oběma zeměmi v listopadu 1984. Španělsko se v dohodě zavázalo postupně odstranit restriktive zavedené v minulosti. Motivací byla bezesporu snaha o začlenění do rámce Evropských společenství (ES), k němuž také v roce 1986 došlo. Samotná blokáda byla odvolána již v roce 1985. Sporným bodem však zůstal osud gibraltarského letiště. Původní liberalizační dohodou v rámci ES z roku 1983 bylo zahrnuto mezi britská regionální letiště. Revizi této dohody v roce 1987 blokovalo Španělsko po svém vstupu do evropských struktur právem veta až do doby, kdy Velká Británie přes nesouhlas gibraltarské samosprávy svolila k režimu společného britsko-španělského využívání gibraltarského letiště. Gibraltarská vláda proto

vznesla žalobu k Evropskému soudnímu dvoru, kterou napadla liberalizační dohodu ES pro nezahrnutí letiště v Gibraltaru do svého rámce. Po šestiletém řízení Evropský soudní dvůr konstatoval, že projednávání tohoto sporu mu nepřísluší.

V roce 1987 také nahradil dlouholetého předsedu GLSP Josshua Hassana po čtyřiceti letech předsednictví J. Bossano, jenž stál v čele místní vlády až do roku 1996, kdy ve všeobecných volbách zvítězili do té doby opoziční sociální demokraté, vedení Peterem Caruanou (GSD-Gibraltar Social Democrats). Za Bossanova předsednictví v první polovině 90. let 20. století byla identifikována potřeba změn přežitého ústavního pořádku z roku 1969. Nutnost změn se spatřovala zejména ve vztahu k začlenění kolonie do Evropských společenství, ale zejména ve vztahu k zaručení práva na sebeurčení obyvatel Gibraltaru. Nová ústava však byla ratifikována až za Caruanovy druhé vlády v únoru 2002. Bossano rovněž podnikl několik misí do OSN,

kde hledal podporu pro dekolonizaci Gibraltaru do roku 2000.

Další kolo španělských obstrukcí nastalo roku 1991, kdy se měla podepsat dohoda států ES o demarkaci vnějších hranic ES. Tím měly být naplněny smluvní články týkající se svobody pohybu. Španělsko odmítlo britský požadavek zahrnout území Gibraltaru do rámce ES, čemuž oponovala Velká Británie tvrzením, že Gibraltar se stal součástí ES podle článku 227 Římské smlouvy již v roce 1973, a tento status je tudíž nezpochybnitelný. V této věci rovněž nebylo dosud dosaženo dohody.

Současný vnitropolitický vývoj Gibraltaru

V jedné věci se však vlády obou království – britského i španělského – ve svých názorech sblížují, a sice na výkladu mírové smlouvy z Utrechtu. Z deklarace gibraltarského parlamentu vyplývá, že Velká Británie považuje právo obyvatel Gibraltaru za omezené příslušnými ustanoveními utrechtské mírové smlouvy. Španělsko jde v této záležitosti ještě dále, když tvrdí, že ustanovení zmíněné mírové smlouvy zbavuje obyvatele Gibraltaru práva na sebeurčení vůbec. Proto se gibraltarská exekutiva pod Bossanovým, respektive Caruanovým vedením tolik snažila zviditelnit svůj boj za právo na sebeurčení na půdě OSN v rámci procesu dekolonizace (červenec 1992, červenec a říjen 1993).

Výše citované stanovisko gibraltarského zákonodárného sboru proto již jen vyzývá Velkou Británii a OSN, aby v tomto vleklém sporu požádaly Mezinárodní soudní dvůr v Haagu o poradní stanovisko, zda utrechtská mírová smlouva omezuje nebo zbavuje gibraltarský lid práva na sebeurčení. V souladu s tímto názorem se gibraltarské vlády snažily zaujmout rovnocennou pozici při britsko-španělských rozhovorech, kde bylo doposud gibraltarskému předsedovi vlády přiznáno jen místo člena britské vyjednávací skupiny.

Dne 10. září 1993 slavil Gibraltar svůj první „National Day“, který doprovázely masivní demonstrace za přiznání práva na sebeurčení. V listopadu 1994 se premiér Bossano zúčastnil ženevského jednání Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva a vyjádřil při něm přání, aby Výbor zajistil plné respektování Úmluvy o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

V květnu roku 1996 se konaly volby, které se ziskem 51 procent všech odevzdaných hlasů vyhráli gibraltarští sociální demokraté. Okamžitě po zvolení sestavil Peter Caruana kabinet, jehož základním požadavkem byla přeměna dvoustranných britsko-španělských rozhovorů na třístranné za účasti samostatné gibraltarské delegace disponující rovnocenným hlasem. Tato výrazná změna do rozhodovacího procesu o budoucnosti poslední evropské

minikolonie měla podle jeho názoru přinést nový náboj do vleklých vyjednávaní o osudu tohoto malého kousku Evropy. Přesto se i další kolo britsko-španělských rozhovorů v prosinci 1997 odehrávalo bez zástupce kolonie.

Vedle již tradičních cest a vyjednávaní premiéra Caruany s výbory OSN se však objevila nová snaha gibraltarských politiků o revizi ústavního pořádku kolonie za účelem modernizace již přežitých ústavních vazeb k metropoli. V průběhu roku 1998 gibraltarská delegace dvakrát oficiálně navštívila Brusel, aby zamezila snahám Španělska o vyšachování Gibraltaru z participace na podporách přicházejících z Evropské unie. Nezanedbatelným výsledkem těchto misí bylo i otevření gibraltarské kanceláře v Bruselu.

V únoru 1999 Evropský soud pro lidská práva konstatoval, že Velká Británie porušila závazky plynoucí ze smluvního instrumentária Evropské unie tím, že odepřela občanům Gibraltaru právo volit ve volbách do Evropského parlamentu.

„Dokonaná dohoda“ a politika prázdné židle

Posledních několik let vývoje tohoto nelehkého sporu o budoucnost posledního koloniálního území, jehož osud se nezlepšil ani se vstupem obou stávajících aktérů bilaterálních rozhovorů do Evropských společenství, je poznamenáno tím, že gibraltarská reprezentace aplikuje pasivní politiku prázdné židle a hovoří o „dokonané dohodě“ (done deal) o nás bez nás, čili dohodě mezi Velkou Británií a Španělskem bez relevantní účasti řádně zvolených reprezentantů do značné míry autonomního území Gibraltaru. Jednání obou delegací byla znovuzahájena v roce 2001 a jejich výsledkem má být schválení bilaterální mezistátní dohody. Obsahově se má tato dohoda dotýkat i ožehavé otázky suverenity Gibraltaru, kde má být ustoupeno Španělsku ve směru vytvoření sdílené suverenity obou států nad Gibraltarem. Problémem je však preambule ústavního pořádku Gibraltaru, v níž se praví, že jakékoli postoupení suverenity na jiný stát stran Velké Británie nesmí být uskutečněno proti svobodně a demokraticky vyjádřenému přání gibraltarského lidu. K překlenutí této klauzule již Velká Británie vyjádřila úmysl předložit návrhy založené na principech odsouhlasených oběma evropskými mocnostmi gibraltarskému obyvatelstvu k vyjádření v referendu.

Poslední vývoj ve věci britsko-španělské dohody však zkomplikovaly výroky španělského ministerského předsedy José Marii Aznara z dubna tohoto roku. Aznar se vyjádřil v tom smyslu, že se Španělsko nezřekne svého třisetletého nároku na úplné převzetí suverenity nad Gibraltarem, a to ani v případě, když bude mezi oběma

zeměmi podepsána dohoda o společné suverenitě. Na druhou stranu Španělsko má svým podpisem na dohodě zastavit politiku vylučování Gibraltaru z celé řady dohod přijatých v Evropské unii. Caruanova vláda Aznarovo prohlášení striktně odmítla. Odmítla i jakékoli návrhy na sdílenou suverenitu obou evropských zemí s poukazem na skutečnost, že Španělsku otevírá cestu k dalším ústupkům v otázce suverenity. Jakákoli dohoda mezi těmito zeměmi není dle jejího názoru legitimní, protože nezohledňuje právo obyvatel Gibraltaru na sebeurčení v poloze práva rozhodnout o své vlastní budoucnosti. Tak to formuloval dne 29. dubna tohoto roku Peter Caruana před Výborem OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva. Na počátku června 2002 ministerský předseda Caruana vyzval OSN k ukončení podpory britsko-španělských rozhovorů o osudu kolonie.

Co bude dál?

Dne 18. března 2002 vyšla do ulic téměř celá populace kolonie, aby podpořila požadavky své vlády. Plných 79 procent britských respondentů je podle agentury Mori také podporuje. Podle španělského listu La Vanguardia se však jen 42 procenta Španělů vyslovuje pro myšlenku, aby obyvatelé Gibraltaru rozhodli sami o své budoucnosti. Gibraltarská reprezentace jen těžce nese skutečnost, že je zpochybňována utrechtská mírová smlouva a britská suverenita nad kolonií. Na které straně je tedy pravda?

Španělsko nárokuje svou někdejší integrální součást, která však prošla v posledních třech letech naprosto odlišným politicko-hospodářským a etnickým vývojem. Jedná se však o prosperující finanční středisko a dopravní uzel vklíněný mezi Pyrenejský poloostrov a španělská severoafriická města. Velká Británie se snaží vyhovět dekolonizačním požadavkům OSN i Evropské unie, snaží se bránit nové izolaci kolonie ze strany Španělska i Evropské unie, která je ve věcech společné zahraniční a bezpečnostní politiky ve vleku zásady jednomyslného rozhodování, a především se brání dalším značným finančním výdajům, které by si tato izolace od zbytku bezprostřední Evropy vyžádala. A mezi všemi těmito zájmy se ozývají stále hlasitější stesky obyvatel gibraltarské autonomie, které prozatím zůstávají nevyšlyšeny. Každopádně stávající nedůvěřivý pohled Gibraltaranů zdáli směrem k jednacím stolu, za nímž sedí Španělé a Britové, nesvědčí o budoucí průchodnosti návrhů Britů vzešlých z případných britsko-španělských dohod. OSN i Evropská unie vyčkávají. Co se ale bude dít v případě, že se Španělé a Britové nedohodnou, anebo když návrhy vzešlé z dohody nebudou akceptovány obyvateli kolonie? Kdo je pak na tahu?

V.Kostal@seznam.cz

Perspektivy evropské energetické bezpečnosti

ALEŠ GRYC

Proces sjednocování evropského trhu neustále pokračuje a evropské hospodářství se v globální ekonomice stále přesvědčivěji profiluje jako koherentní celek. V souvislosti s evropskou integrací, a zejména intenzivním propojováním světových trhů, dochází v ekonomice EU ke strukturálním změnám. Rychlý růst evropského hospodářství se mimo jiné také projevuje zvýšenou energetickou poptávkou.¹⁾

Náklady spojené s energií jsou základní vstupní hodnotou do hospodářství. Její cena zásadně ovlivňuje konkurenceschopnost hospodářství jako celku, a je tedy esenciální udržet ji co nejnižší. Nestalo se tak náhodou, že dvě ze tří zakládajících smluv Evropského hospodářského společenství (ESUO a EURATOM) se týkaly energií a rovného přístupu k nim. Tyto smlouvy měly zajistit společný postup při rozdělování uhlí, určování jeho cen a koordinaci sdílení výsledků atomového výzkumu. Dohled nad Společenstvími byl svěřen nadnárodním autoritám, předchůdcům dnešní Komise. Obě smlouvy byly snahou zajistit Evropě energetickou bezpečnost na bázi tradičního uhlí a revoluční atomové energie. Dnes je stále zřejmější, že ani uhlí, ani atomová energie nebudou hrát v energetické budoucnosti Evropy zásadní roli, obě z důvodů ekologické nepřijatelnosti.

Hospodářský rozvoj přinesl jiný zdroj energie – levnější, snáze manipulovatelný a zpracovatelný – totiž ropu.²⁾ Závislost na ropě rychle rostla spolu s rozvojem hospodářství. Velká část elektrické a tepelné energie byla generována těžkými ropnými palivy a spolu s poválečnou obnovou Evropy a rozvojem konzumní společnosti stoupla i spotřeba pohonných hmot.³⁾ Jelikož evropský kontinent je na ropu tradičně chudý a jeho zdroje ani zdaleka neměly šanci pokrýt rychle rostoucí poptávku, byly státy nuceny zajistit si zdroje mimo Evropu. Získávání ropných zdrojů se stalo součástí zahraniční a energetické politiky suverénních států a nebylo předmětem evropských integračních snah. Při současné úrovni integrace evropského trhu a perspektivách jeho vývoje je absence zajištění energetické bezpečnosti Unie vážným problémem.⁴⁾ Tento problém má růst energetické poptávky ještě zvýšit a zatím neexistuje mandát, na jehož základě by mohla Komise nějak zasáhnout. Komise jakožto garant a nejvyšší autorita Evropského společenství nedisponuje dostatečnými legislativními prostředky pro ovlivňování otázek energetické bezpečnosti, proto se k tématu vyjádřila zatím pouze prostřednictvím Zelené knihy (Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, Luxemburg, 2001).

Ropa

Evropské závislosti na energiích dnes dominují ropa s 41 procenty a zemní plyn s 22 pro-

centy (uhlí 16 procent)⁵⁾, jaderná energie odpovídá 15 procentům⁶⁾ a obnovitelné zdroje 6 procentům). Zhruba 80 procent evropské poptávky po ropě je kryto dovozem. Členské státy jsou samy schopny vyprodukovat pouhých 20 procent své spotřeby.⁷⁾ Struktura dovozů ropy viz tabulka 1 a 2:

Tab. 1 Dovoz ze zemí OPEC

Saúdská Arábie	13 %
Libye	10 %
Írán	9 %
Irák	7 %
Alžírsko	4 %
Nigérie	4 %
Kuvajt	2 %
Venezuela	2 %

Tab. 2 Celkové dovozy ropy do EU

OPEC	51 %
Norsko	21 %
bývalý Sovětský svaz	18 %
Mexiko	2 %
Ostatní	8 %

Zdroj: Green Paper: Security of energy supply, 2001.

Z podstatné části je ropa nakupována na světových trzích (57 procent celkové spotřeby)⁸⁾, kde je Evropská unie druhým největším spotřebitelem a nemá žádné prostředky ovlivňovat nabídkovou stranu trhu.⁹⁾ Absence jakékoliv spolupráce v energetických otázkách společný trh poškozují. Evropští importéři totiž nakupují zcela nekoordinovaně za ceny, které jsou z velké části uměle stanoveny. Evropský trh je tedy v celé své velikosti vystaven cenovým výkyvům, způsobeným úmyslnými manipulacemi cen, burzovními spekulacemi, geopolitickými problémy a působením nestálých směnných kurzů, neboť ropa na světových trzích se nakupuje za dolary. **V případě sladěného postupu by se velikost evropského trhu změnila v jednoznačnou výhodu** – v důsledku probíhající liberalizace energetiky se zostří konkurenční boj, zvýší se tak obchodování s ropou a podaří se zmírnit vliv vyvážejících zemí. Zároveň se posílí vyjednávací pozice Evropy a možnost na zmíněné země vytvářet nátlak (alespoň jako významný spotřebitel).

Zemní plyn

Jako nejmladší energetická surovina má zemní plyn před sebou velkou budoucnost a zcela jistě bude hrát v evropské energetice velice významnou roli. V jeho prospěch hrají mnohé ekonomické faktory na úrovni výroby elektrické energie¹⁰⁾, využití v dopravě, snadné zpracování a distribuční manipulace a v neposlední řadě také zaručuje velice ekologický provoz.

Geografické rozmístění ložisek zemního plynu je pro Evropu příznivější než v případě ropy. Opět je kontinent sám na surovinu chudý, nicméně z hlediska dodávek je obklopen hlavními světovými ložisky – Rusko, Norsko, Alžírsko, Blízký východ a v nedaleké budoucnosti se v dosahu bude nacházet i kaspický region. Blízkost všech těchto oblastí je velice důležitá, protože v obchodě s plynem se ještě nevytvořil světový trh v takovém rozsahu jako u ropy a obchoduje se většinou regionálně¹¹⁾ – zdrojové regiony jsou zároveň největšími konzumenty.

Tab. 3 Dovozy zemního plynu do EU

bývalý Sovětský svaz	41 %
Alžírsko	29 %
Norsko	25 %
ostatní	8 %

Zdroj: ENI, World oil and gas review, 2001.

Geografická poloha Evropy poskytuje z obchodního hlediska velkou výhodu, protože se na jejím trhu potýká norská, britská, holandská, alžírská, libyjská a ruská konkurence¹²⁾ a na některých se tak vytváří lokální spot-market (okamžitý trh)¹³⁾ – například v Británii v St. Fergus či v Zeebrugge v Belgii.

Evropské těžební společnosti jsou vesměs soukromým kapitálem, a mají tedy velký zájem na prodeji plynu, aby si zajistily návrat vysokých investic do off-shore zařízení. Trh s plynem je přímo spjat s ropným trhem, protože ceny plynu jsou indexovány podle cen ropy, takže se pohybují současně. Ceny plynu tedy neodpovídají skutečné tržní poptávce. Proto je do budoucna nezbytné, aby se ceny plynu od cen ropy odpoutaly. Fakt, že zemní plyn není obchodován na mezinárodních trzích v takové míře jako ropa, hraje ve prospěch spotřebitelů.¹⁴⁾

Nicméně existují určité obavy z kartelizace budoucího globálního trhu s plynem. Dosud tento trh alespoň v evropském měřítku kartelizován byl a omezený geografický výskyt plynu, který je ve světě ještě vzácnější než ropa, takovému budoucímu uspořádání jen nahrává.¹⁵⁾ V takovém případě by ceny plynu podléhaly stejným nepřírozeným vlivům jako ropa, protože po liberalizaci energetických trhů se z energie stalo zboží, jako je každé jiné, a **fyzický trh se opírá o finanční trhy, které přirozeně vytvářejí riziko a cenovou nestabilitu.**

Díky stoupající spotřebě plynu si Evropa opět vytváří závislost, která nebude bez zajištění zdravé dodávky o mnoho bezpečnější než závislost na ropě.¹⁶⁾ Podle předpovědí naroste mezi lety 1998–2030 poptávka po zemním plynu v EU-15 o 45 procent, zatímco podíl ropy na celkové energetické spotřebě se sníží z dnešních 42 procent na 38 procent.¹⁷⁾

Prevence

Prohlubování závislosti na dovozu energetických surovin se Komise v rámci své autority na společném trhu snaží předcházet. **Komisi navrhovaná opatření jsou dvojího charakteru: vnitřní změny ve smyslu sjednocení vnitřního energetického trhu a změny vnější – aktivní zahraniční energetická politika.**

V první řadě je třeba zajistit maximální **rozšíření a rozvoj stávajících domácích ložisek.** Jedná se o využití nových, již dnes dostupných technologií a postupů (horizontální ražba) k efektivnější exploataci ložisek.

Vnitřní změny se budou týkat usměrnění a **sladění daňové politiky vůči energiím.** Členské země mají různé vysoké daňové zatížení pohonných hmot a energií, některé do daně zahrnují i daň z CO₂. Tato výrazná různorodost daňových sazeb narušuje jednotu vnitřního trhu. Využití daňových sazeb pro ovlivňování poptávkové strany trhu je velice efektivní a mělo by se pro tento účel stát základním nástrojem EU.

Vnitřní trh s energiemi musí také projít významnou restrukturalizací. Zejména je důležité dosáhnout oddělení producentů energie od jejich přepravců, neboť tato dvě odvětví byla často předmětem činnosti státních monopolních společností, které se o své dominantní postavení jen nerady nechají připravit. Touto restrukturalizací se má dospět k **větší liberalizaci trhu,** a tedy ostřejší konkurenci a z ní vyplývajícím snížení cen.

Zvýšením kapacit národních sítí pro eventuální přeshraniční transport energie se dosáhne větší provázanosti trhu, aby se zamezilo podobným krizím jako na jaře a v létě 2001 v Kalifornii.

Členské státy budou odpovědné za důsledný rozvoj programů zaměřených na podporu úspory energie, zejména v dopravě, stavebnictví a službách.¹⁸⁾ Velké naděje jsou vkládány do alternativních pohonných systémů pro automobily, nejžádnější konzumenty drahých ropných produktů.

Jako nástroje pro zajištění vnějších energetických dodávek rozvíjejí evropské státy i orgány Společenství řadu aktivit. Především je všech patnáct členských států EU členem **IEA – International Energy Agency,** na jejíž práci se podílí i Komise.¹⁹⁾ IEA byla založena jako odpověď na ropné šoky v roce 1974. Vznikla jako silová skupina spotřebitelských států, které měly okamžitou potřebu zareagovat na jednostrannou cenovou politiku OPEC a dnes tvoří její hlavní protipól. IEA sídlí v Paříži a její administrativu vypracovává expertní analýzy zaměřené na průzkum možností, jak snížit světovou energetickou spotřebu, a tedy i závislost na energiích. Vlády jsou členstvím vázány ke koordinaci svých energetických politik s ostatními státy, k podpoře a rozvoji programů vedoucích k úspoře energie. Mezi základní závazky členů IEA patří vybudování strategických rezerv, které obsahují zásoby ropy nebo ropných produktů minimálně na 90 dní (počítáno při aktuální průměrné spotřebě). Stejnou podmínku stanovuje členským státům ES Směrnice vydaná Komisí.²⁰⁾ Ta však nemá žádný mandát k použití těchto rezerv. Jedním z cílů Komise je disponovat právem pro použití alespoň části evropských ropných rezerv.²¹⁾

Na mezinárodním poli rozvířila hladinu snaha o globální snížení emisí skleníkových plynů, a tedy globální závislosti na ropě, jejíž využití

generuje většinu znečištění – v rámci závazků **Kjótského protokolu.** Tento pokus, ať je jakkoliv šlechtitným gestem vůči svědomí všech ekologicky smýšlejících Evropanů, je především nesmírně výhodný pro EU z pohledu evropské strategie energetické bezpečnosti a ekonomické perspektivy. EU se nachází v situaci, kdy tak jako tak bude muset přikročit k nákladným a nevratným investicím do obnovitelných zdrojů, které výrazně zatíží její ekonomiku. Přenesení těchto nákladů na celosvětovou ekonomiku by mohlo vyrovnat jejich zátěž v Evropě.

V případě úspěchu by mohl být považován za mistrovský tah evropské diplomacie, která návrh prosazovala již na Earth Summit v Rio de Janeiru v roce 1992 pod záštitou OSN a sama se iniciativně zavázala ke snížení emisí.²²⁾

Dlouhodobým cílem EU je geografická diverzifikace surovinových zdrojů a zajištění maximální průchodnosti dodávek ropy a plynu na domácí trhy. Jako nástroj pro dosažení tohoto cíle byl vytvořen program **INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe).** Jeho cílem je podpořit regionální integraci transportních sítí zajištěním přílivu soukromých a mezinárodních investic do výstavby potrubních systémů v tranzitních zemích. Mezi signatářské země patří státy od Uzbekistánu a Turkmenistánu po Řecko a Slovensko. INOGATE se zaměřuje na východní sousedy EU – zvětšení a zkvalitnění transportních kapacit z Ruska a oblasti Kaspického moře.²³⁾ Počítá se například s položením produktodů mezi Tureckem a Řeckem.

Perspektiva růstu evropské spotřeby vyžaduje, aby dodavatelské země byly schopny eventuálně zvyšovat vývozní kapacity a odpovídat tak na zvýšenou poptávku či nahradit výpadek jednoho z dodavatelů. Komise proto navazuje dialog o energetické politice s producenty zeměmi. Jak již bylo zmíněno, zejména v případě plynu se v producentských zemích nešetří spotřebovává významná část vytěžené suroviny, která jde na úkor vývozu. Komise smluvně najímá expertní agentury, které udržují dialog s národními autoritami dodavatelských států a spolu s nimi vyhodnocují priority energetické politiky. Samozřejmě se zaměřují na mechanismy úspory energie a zlepšení bezpečnosti dodávek. Takovou agenturou je například francouzská ADEME (Agence de l'Environnement et de la Maitrise de l'Energie), která připravuje platformu spolupráce v oblasti energetické politiky s Íránem a Ruskem.

Důslednou spoluprací s producenty zeměmi se musí EU maximálně přiblížit ideálnímu stavu – zamezení vzniku kartelů na světovém trhu s plynem a zajištění dodávek pro svůj liberalizovaný trh, kde konkurence stlačí ceny dolů. Zároveň musí kontinuálně vést politiku úspory energie a snížit tak na minimum závislost na vnějších zdrojích energie, zejména ropy.

Použitá literatura:

Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, Office for Official publications of the European Communities, Luxembourg, 2001. Science et Vie, 3/2003, zvláštní číslo věnované energetice a budoucnosti energií.

Další zdroje:

Financial times (www.ft.com)

The Economist (www.economist.com)

Platts (www.platts.com)

Energy Information Administration (www.eia.doe.gov)

¹⁾ V Evropské unii roste poptávka po energii od roku 1986 1–2 procenta ročně. Zatímco v průmyslu zůstává relativně stabilní, poptávka roste díky překotnému rozvoji sektoru služeb a spotřeby domácností, které konzumují stále větší množství elektrické a tepelné energie a pohonných hmot (Green Paper, p. 36).

²⁾ Připomeňme si, že před rokem 1973 se ceny ropy pohybovaly kolem 2–3 dolarů za barel, zatímco dnes oscilují mezi 20–30 USD/barel.

³⁾ Doprava dnes tvoří 67 procent celkové evropské (EU) poptávky po ropě (Green Paper, p.112).

⁴⁾ Odhaduje se, že zvýšená energetická poptávka rychle rostoucích hospodářství budoucích členů EU se výrazně promítne v celounijním průměru.

⁵⁾ Využití uhlí v evropské energetice se stává stále vzácnější a je odsunováno do pozice spíše záložního paliva, využívaného v krizových obdobích.

⁶⁾ Po nehodách v Three Mile Island (1979) a v Černobylu (1986) je v Evropě štěpení jádra odmítaným zdrojem energie. Přijatelným zdrojem je pouze ve Francii, Finsku a Velké Británii, přičemž s budováním nových kapacit v příštích několika letech se počítá pouze ve Finsku.

⁷⁾ Největšími evropskými producenty ropy jsou Norsko, Velká Británie, Nizozemsko – dále pak Rusko, Rumunsko.

⁸⁾ Green Paper, p. 23.

⁹⁾ Tři hlavní světové trhy, kde se obchoduje ropa: NYMEX (New York Mercantile Exchange), IPE (International Petroleum Exchange of London) a SIMEX (Singapore Mercantile Exchange).

¹⁰⁾ Například nízké investiční náklady do plynových elektráren a jejich krátkodobá návratnost. Z hlediska soukromých investorů se plynové elektrárny jeví jako nejvýhodnější instalace pro liberalizovaný evropský energetický trh, neboť pořizovací cena pro ně nebude překážkou.

¹¹⁾ Důvodem je obtížný transport, neboť výstavba plynodů je velice nákladná stejně jako dosud jediná alternativa, kterou je námořní doprava.

¹²⁾ Až na Alžírsko se jedná o geopoliticky stabilní regiony. Ruské dodávky vykazují za posledních třicet let překvapivou stabilitu.

¹³⁾ Výhodou tohoto trhu je, že fyzické obchody se zde uzavírají okamžitě a není při tom mnoho prostoru pro spekulace s futures.

¹⁴⁾ EU nakupuje pouze 20 procent dovezeného plynu na světových burzách (oproti 57 procentům u ropy). Důvodem je právě fakt, že producentské země většinu plynu samy konzumují. Navíc je přeprava plynu mnohem nákladnější než u ropy – vyžaduje nákladnou loď, přístavní a skladovací infrastrukturu (Science et Vie, 3/2001).

¹⁵⁾ Obchodovalo se především prostřednictvím dlouhodobých kontraktů, které od roku 1998, kdy byl zemní plyn zahrnut do vnitřního trhu, legislativa ES klasifikuje jako porušení konkurence. Dnes je však toto omezení vážnou překážkou pro investičně náročné projekty, které byly z dlouhodobých kontraktů tradičně financovány (Financial Times, 21/04/2002).

¹⁶⁾ Pro příklad můžeme uvést Německo, které je po USA druhý největší dovozce plynu na světě a po Velké Británii jeho největším konzumentem v Evropě. Alternativa plynových tepelných elektráren je pro německé voliče jedinou přijatelnou energetickou volbou (v červnu 2001 bylo rozhodnuto, že do 20 let nebude v Německu v provozu jediná atomová elektrárna).

¹⁷⁾ Green Paper, p. 67.

¹⁸⁾ Hospodářské sektory s největší spotřebou energie jsou domácnosti a služby – doprava.

¹⁹⁾ IEA je autonomní agentura napojená na OECD. Česká republika je jejím členem od roku 2001.

²⁰⁾ Směrnice 68/414/EEC doplněná Směrnicí 98/93/EC.

²¹⁾ Podobnou rezervou (Strategic Petroleum Reserve) disponuje i vláda USA. Několikrát ji již použila – G. Bush během války v Zálivu 1991, B. Clinton v červenci 2000.

²²⁾ Pokud nebudou učiněny radikální kroky, EU nedostojí svému závazku stabilizovat v roce 2000 emise CO₂ na úrovni roku 1990 a v letech 2008–12 je snížit o 8 procent.

²³⁾ Cestou z Ruska se v důsledku nekalitních plynovodních instalací ztratí v průměru 15 procent přepravovaného plynu (Science et Vie, 3/2001).

transatlantického týmu a specializace v bezpečnostní oblasti

BOŘEK LIZEC

Při pohledu na transatlantickou diskusi o otázkách vzájemné bezpečnostní spolupráce vyvstávají do popředí dvě základní témata. Vedle dilematu EU versus NATO (otázka negativních implikací vytváření „autonomní“ evropské vojenské kapacity pro Severoatlantickou alianci) nabývá na intenzitě pokládání otázky o správnosti evropské strategie „dohánění“ – evropského úsilí přiblížit se vojenským kapacitám Spojených států v jejich celé škále.

Je rozvoj vojenských kapacit (z nákladového pohledu zjevně méně efektivní volba zajišťování evropské bezpečnosti) v Evropě v méně rozvinutých oblastech opravdu nutný? Protínávrh založený na principu dělby práce předpokládá užití komparativních výhod obou transatlantických spojenců a jejich specializaci směrem k vytvoření jakéhosi makro „interlocking“ partnerství.

Ať již Evropa přistoupí k dalšímu budování projektu Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP) podle principu transatlantické dělby práce, či ne (či pouze v určité omezené míře), jedno směřování by tomuto procesu nemělo dominovat. V transatlantické perspektivě by cílem vytváření EBOP neměla být vize dvou silných protipólů v jedné alianci (inkompatibilita obsažená v takovém směřování je zřejmá již z lingvistického pohledu), ale dvou silných blízkých spojenců. V ideálním případě by nám tato aliance měla připomínat jeden tým, ať již složený ze dvou univerzálních hráčů, či hráčů specializovaných na různé herní situace vyvstávající v průběhu utkání.²⁾ Zatímco v hokeji jsou těmito specialisty obránce a útočník, v bezpečnostní oblasti by se jimi mohli stát severoamerický player s těžištěm ve vojenské složce krizového managementu a jiných bojových úkolech a evropský player s těžištěm v civilní složce krizového managementu, institution-building a jiných úkolech postkonfliktní rehabilitace.

Tato podoba transatlantické dělby práce je zjevně pouze jedna z mnoha možných. Je také vhodné doplnit, že se jedná z evropské perspektivy o verzi poněkud citlivou, obvykle považovanou za odsuzující Evropskou unii do pozice aktéra druhé kategorie. Ve „vyhranějším“ pohledu inspirovala dokonce ke vzniku interpretace přístupu USA k mezinárodní, a zvláště k transatlantické, spolupráci v bezpečnostní oblasti v podobě konceptu tzv. „tří F“ – hovořícím o distribuci úkolů na „Fight“ (bojové úkoly) Spojeným

ným státům, případně jimi vedené Severoatlantické alianci, „Feed“ (humanitární a rozvojová pomoc) Organizaci spojených národů a „Fund“ (financování) Evropské unii.

Nežřídka se lze setkat i s následující variantou možného rozdělení činností. Americká specializace na oblast bojových úkolů zůstává zachována, rozvíjejí se v ní však i evropské kapacity, s výjimkou těch sektorů, ve kterých EU v současnosti zvláště zaostává (například projekce masivní síly na velké vzdálenosti). I tato další možná verze se však zdá být v Evropě jen těžko přijatelná.

Nyní by se mohlo zdát správné učinit následující závěr. I když metafora transatlantického týmu ulehčuje orientaci v dané problematice, jako mnohé jiné obdobné paralely má v některých aspektech určité trhliny. Fakt, že se princip specializace hráčů postupně rozšířil snad do všech sportů, nemusí mít totiž bezpodmínečně vysokou vypovídací hodnotu, pokud jde o budoucí vývoj transatlantické bezpečnostní spolupráce ve střednědobé časové perspektivě. I když je druhé modifikované uspořádání transatlantické specializace z pohledu efektivity jistě žádoucí volbou, možná, že ve srovnání s těmito sporty rozvoj mezinárodních (a transatlantických) vztahů nepokročil dostatečně daleko a kritéria čisté efektivnosti nehrájí a možná nemohou hrát primární roli.

Přesto by však měly být ještě položeny některé otázky. První otázkou je, co vede Evropu k odmítnutí transatlantické dělby práce. Rozhodně by to neměla být motivace ve smyslu budování protiváhy vůči Spojeným státům. V kontextu „transatlantické bouřky“³⁾ silící od 11. září lze však přítomnost této motivace v uvažování nikoli nevýznamné části evropského názorového spektra jen obtížně přehlédnout. Pokoušet se tímto způsobem přimět Američany ke „skutečnému vyhrazení místa stolu, kde jsou činná rozhodnutí“ by bylo liché. Pomineme-li všechny ostatní důvody, není to správná

cesta už proto, že nelze očekávat, že by vedla ke sledovanému cíli. Výsledkem by daleko spíše bylo celkové přehodnocení dosavadního vztahu USA ke starému kontinentu, včetně ukončení jejich tzv. aktivní přítomnosti v Evropě. Přesvědčivější argumenty jsou ale také k dispozici. Na obecnější úrovni je to myšlenka, že by Evropa měla být schopna „udělat si doma (v Evropě) pořádek sama“. To se týká regionálních evropských krizí makedonského typu. Nemělo by být tak obtížné najít na druhé straně Atlantiku porozumění pro tuto oprávněnou evropskou ambici, už proto, že to je přesně to, po čem četné americké hlasy ironicky zpochybňující evropskou schopnost postarat se být jen o své vlastní záležitosti dlouho volaly. Kontext protiteroristické kampaně v Afghánistánu, konkrétně potřeba nahradit americké síly na Balkáně Evropany, poskytuje této argumentaci ve prospěch evropské „soběstačnosti“ ještě jasnější kontury. Neměli bychom však přehlédnout, že ne vyčerpávajícím způsobem. Hovoříme o zvládání regionálních krizí. V této oblasti je evropská soběstačnost stále ještě kompatibilní s transatlantickou specializací.

Nyní jsme dospěli k závažné úvaze z pohledu budoucnosti transatlantických vztahů. To, že bychom se před odmítnutím jakékoli možnosti transatlantické dělby práce měli vyvarovat zužování diskuse na jednu či dvě možné podoby specializace, bylo již řečeno. Zdá se, že výzva, před kterou v současnosti stojíme, leží v identifikaci takové podoby specializace, která by nevyvolávala v Evropě pocitu „hráče druhé ligy“. Je nalezení takového uspořádání možné? Nepochybně je k tomu nezbytné úsilí na obou stranách Atlantiku. Pakliže by odpověď měla znít ne (zvláště, jestliže důvodem by byl nedostatek porozumění a vůle k ústupkům na americké straně a „přecitlivlost“ a „nedůvěra“ na evropské straně), bylo by to znepokojivé pro celou myšlenku transatlantického týmu.

Myšlenka týmové specializace a Evropa

Mohlo by se zdát, že by s rostoucím stupněm evropské integrace v oblasti bezpečnosti a obrany a v souladu s myšlenkou „EU – jednotný globální aktér“ mohli být cílovou vizí pouze dva hráči v transatlantickém týmu. Vnitroeurospá specializace, tj. více hráčů v týmu, však není ani s jedním v rozporu. Jestliže Evropa bude i nadále založena na principu „jednota v různorodosti“, je zde naopak prostor pro dlouhodobou specializaci. Armády jednotlivých členských států EU mají velmi odlišné tradice, z nichž se odvíjejí určité zvláštní předpoklady a komparativní výhody.

Mezi důvody mé volby ledního hokeje pro týmovou metaforu patří okolnost, že hráči nejsou ve hře po celou dobu utkání, a dále existence specializovaných „minitýmů“ – skupin hráčů přicházejících společně

do hry v situacích, pro které mají předpoklady (komparativní výhody), a na které se proto specializují. V ledním hokeji mají první a druhá formace ofenzivní úkoly, zatímco formace třetí a čtvrtá mají úkoly defenzivní.

Vrátíme-li se nyní k různým národním vojenským tradicím, přirozené kandidáty pro přidělení bojových úkolů („ofenzivních úkolů“ – kandidáty pro první a druhou formaci) je třeba hledat mezi státy, jejichž armády mají nejvyšší zkušenost v této oblasti, tj. zejména Velká Británie, Francie, případně Nizozemsko. Podíváme-li se ještě blíže na podobu specializace, vedle předurčení Velké Británie a Francie pro oblast jaderných zbraní, se jako neopodstatněná nejeví specializace Německa na konvenční, Velké Británie na námořní a Francie vzdušné síly. To však neznamená, že by Velká Británie neměla mít své letectvo. Spíše by v oblasti své specializace vycházela z celého evropského a nikoli pouze národního rámce a zaměřovala by na tuto oblast i svůj výzkumný potenciál.

Specializace má určité limity. Hokejový obránce trénuje kromě obranných aspektů hry také, jak skórovat. Netrénuje to tak často, neboť to není jeho specializace, přesto by však měl disponovat v tomto směru „určitými“ schopnostmi. Poznamenejme, že pouze ti obránce, kteří jsou velmi dobří v těchto druhých aspektech hry, jsou skutečně dobrými hráči, které by chtěl každý mít ve svém týmu. I v této souvislosti se zdá, že také Evropa jako celek potřebuje spíše extenzivní rozvoj svých vojenských schopností. Specializace se tedy i pod vlivem tohoto argumentu bude spíše ubírat směrem k vysoké míře univerzality jednotlivých hráčů.

Je zřejmé, že od malých a středních členských států EU lze očekávat daleko méně extenzivní příspěvek. Možnost spojit vojenské kapacity s ostatními členskými státy je důležitým předpokladem pro zajištění bezpečnosti těchto zemí, a tím i otázkou životní důležitosti. Je to zřejmé, jestliže uvážíme pořizovací náklady sofistikovaných zbraňových systémů. Ty se na jedné straně nacházejí za hranicemi možností těchto zemí, na straně druhé jsou však nezbytné pro schopnost čelit novým hrozbám. Nejzávažnější nové hrozby jsou na rychlém vědním a technologickém pokroku založeny, totéž je nutné pro prostředky určené pro jejich případnou eliminaci.

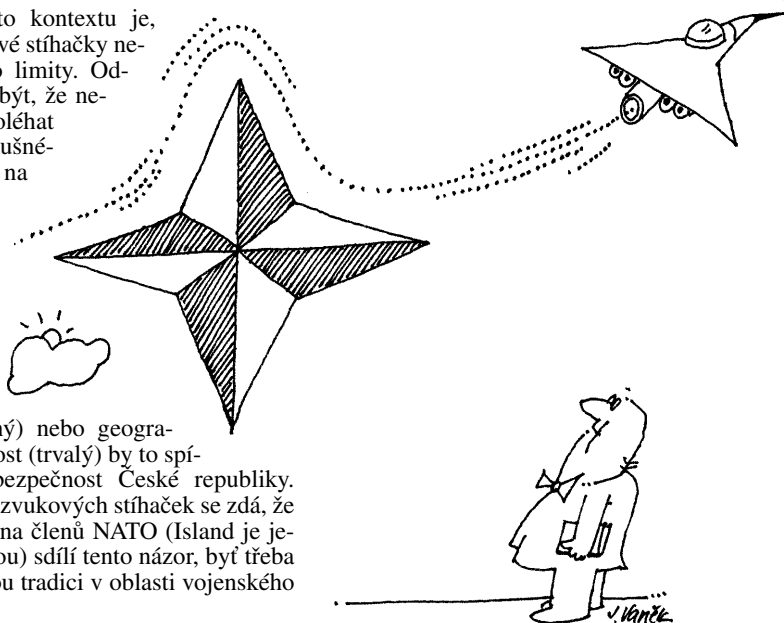
Poznámky předchozího odstavce se vztahují i na Českou republiku. V týmové metafoře nebude český hráč nejvyšším a nejsilnějším ve smyslu fyzických dispozic. Nebude tedy ani nejuniverzálnějším členem týmu. Předpokládáme, že český hráč je velmi rychlým bruslařem (specifická kvalita – komparativní výhoda, například protichemická ochrana), což implikuje, že bude přicházet na led ve specifických situacích, kdy se tato silná stránka transformuje v důležité aktivum týmu (například při hře tři na tři). I pro českého hráče platí, že specializace má určité limity. Konkrétní otázkou vyvstá-

vající v tomto kontextu je, zda nadzvukové stíhačky nepřesahují tyto limity. Odpovědí může být, že nepřesahují. Spoléhat v ochraně vzdušného prostoru na sousední státy by mohlo být problematické. Z mnoha důvodů jako současná úroveň interoperability (dočasný) nebo geografická vzdálenost (trvalý) by to spíše oslabilo bezpečnost České republiky. V případě nadzvukových stíhaček se zdá, že naprostá většina členů NATO (Island je jedinou výjimkou) sdílí tento názor, byť třeba nemají takovou tradici v oblasti vojenského letectví.⁴⁾

Vzhledem k tomu, že nelze očekávat, že by Rakousko, Irsko, Švédsko a Finsko v blízké budoucnosti změnilo svůj negativní postoj k účasti ve vojenských aliancích, je relevantní stručná poznámka k jejich možné účasti v týmu. Dominantní komparativní výhoda těchto zemí se odvíjí od vyšší přijatelnosti – „předurčení stát kredibilní morální instancí krizového managementu Evropské unie“.⁵⁾ Ve specializaci třetí a čtvrté hokejové formace na defenzivní úkoly mohou být určité odlišnosti. Diskutované země mohou připomínat čtvrtou formaci schopnou hrát specifický obranný systém, zvláště účinný proti určitým útočným strategiím, či v některých herních situacích – vykonávat „senzitivní“ peacekeepingové mise.

Specializace v bezpečnostní oblasti (per se velmi senzitivní otázka) není pouze otázkou transatlantickou. Existuje prostor pro vnitroeurovskou specializaci (mimo jiné i v oblasti výzkumných a vývojových kapacit), v jehož rámci mohou všechny země nalézt své místo jako cenní členové (hráči) týmu (jak Evropské unie, tak transatlantického). Pro malé a střední země se tato specializace jeví jako nevyhnutelná, ba nutná.

Specializace se navíc zdá být jedinou cestou, jak zajistit skutečnou interoperabilitu společenství dvaceti šesti (možný počet členů NATO po pražském summitu) plus čtyř členů (členské země EU – nečlenské země NATO). Při vědomí technologického náskoku Spojených států je tato skutečná komplexní interoperabilita více než obtížný úkol pro ty nejvyspělejší evropské země. Od „více než obtížný“ se musí odvíjet přívlastek pro vyjádření pozice zemí, které vstoupí do Aliance po pražském summitu. Vezmeme-li tedy v úvahu fundamentálně odlišné úrovně technologické a další vyspělosti mezi těmito přibližně 30 státy, interoperabilita v celé škále bezpečnostních a obranných nástrojů se nezdá být realistickou volbou.

Určitá míra soutěživosti v týmu je zdravá

Václav Havel se ve svém projevu v italském senátu v dubnu letošního roku pozastavil nad jedním ze závěrů barcelonského summitu Evropské rady, konkrétně nad stanoveným cílem Evropy stát se k určitému datu hospodářsky nejsilnější entitou na světě – „dohnat a předejít“ Spojené státy. Při zamyšlení se nad otázkou, proč se musíme definovat proti Americe, označil tyto snahy za hodné nejprůběžnější kritické analýzy. Jak uvedl, „lze v nich totiž snadno rozpoznat známou a zřejmě hluboce zakořeněnou evropskou sebeidentifikační nejistotu, prozrazující se osvědčeným velikášstvím a potřebou nadřadit se nějaké „jinakosti““. „Což je kvalitní život jen věcí nějakých závodů?“ zněla jedna ze vznesených otázek v této souvislosti.⁶⁾

Přestože vážné zamyšlení nad důvody ke znepokojení, identifikovanými Václavem Havlem, je více než namístě, úvaha, co by znamenala skutečná aplikace takového přístupu pro Evropu, vybízí k dalším řádkům. Východním bodem by při jejich psaní mělo být uvážení charakteru současného světa. Neměli bychom opomenout silný vliv trhu stále obtížněji kontrolovatelného státními strukturami v kontextu ohromných komerčních toků zboží a jiných aktiv. Přesto, že by se to nemělo stát hlavním axiomem evropského uvažování ve vztahu k okolnímu světu a zaujímat prominentní místa v deklaracích přijatých nejvyššími evropskými představiteli, neměli bychom ani zapomínat na administrativu Spojených států bránící zájmy své ekonomiky někdy dokonce v rozporu se svými vlastními zásadami. V dnešním světě je to legitimní jak na americké straně, tak přirozeně na straně evropské.

Má toto nějaké implikace pro myšlenku transatlantické dělby práce? Následující příklad týkající se bezpečnostních materiálů

ních kapacit svědčí pro kladnou odpověď. Je dostatečně známé, jaké přínosy pro hospodářství Spojených států znamená americký zbrojní průmysl. To ilustruje i fakt, že jako vojenský projekt vznikl Internet. Jsou to výdaje USA na (a všeobecné podmínky vytvořené pro) vědecký výzkum, které přivedly „ústí řeky mozků na jejich území“ a které jim významně pomohly dostat se tam, kde jsou dnes. Je skutečně v zájmu Evropy využívat high-tech produkty založené na technologii přicházející ze Spojených států, anebo by měla postupovat cestou svých vlastních, možná dokonce paralelních (duplicitních) projektů (projekt EU Galileo versus projekt USA Global Positioning System /GPS/)? Na jedné straně vystává opět problém výdajové efektivity. Nebylo by lepší využít prostředky na jiné účely, než je vývoj již fungující technologie (navíc v případě GPS volně přístupné)? Na straně druhé lze svěření ambiciózních projektů evropským výzkumným centrům považovat za pobídku k jejich opravdovému rozvoji.

Jak jde takový soutěživý přístup dohromady s myšlenkou transatlantického týmu? Alespoň na první pohled se zdá, že dobře.

Pro vysvětlení sáhneme opět po týmové metafoře. Na úvod je však nutné ještě více představit tým, o kterém hovoříme. Začneme následující citací: „Nejlepší týmy obvykle mají svou superstar, kolem níž je tým vybudován. Tyto týmy uspějí, protože zabudují svou superstar do týmu sjednoceného základním cílem zvítězit v soutěži.“⁷⁾ Zdá se být vhodné doplnit, že tyto týmy uspějí nejen „protože“, ale „pouze když“ se jim podaří zabudovat svou superstar do týmu. Inkorporace superstar do týmu vyžaduje úsilí na obou stranách. Nejen na straně všech dalších hráčů, ale také této superstar, která se musí stát „týmovým hráčem“. Úsilí na obou stranách je ještě více třeba na poli transatlantické spolupráce, neboť zde bychom oproti lednímu hokeji těžko hledali kouče, který by byl tomuto procesu nápomocen. Odbočme v této souvislosti krátkou poznámkou. Jak EU, tak hokejový tým nemohou ve všem spoléhat jen na svou superstar (tou jsou myšleny v případě transatlantického týmu Spojené státy). Minulost ledního hokeje jasně prokázala, že týmy bez velké hvězdy dokázaly vítězit, protože měly na rozdíl od svých papírově silnějších soupeřů týmového ducha. Je relativně snadné porazit tým spoléhající příliš na svou superstar využitím časem osvědčené strategie. Cesta k úspěchu vede přes důslednou obranu tohoto jednoho hráče. Sáhne-li pro inspiraci ke sci-fi literatuře, není tak těžké si představit takový scénář v realitě mezinárodních vztahů. O potřebě rozvoje evropských kapacit v oblasti bezpečnosti a obrany není pochyb.

Nyní se vraťme k otázce soutěživosti v týmu. Základním axiomem následujících úvah bude přesvědčení, že určitá míra soutěživosti v týmu je zdravá.

Jestliže se tým setká se skutečně kvalitním protivníkem, pro vítězství je třeba více než jeden vynikající hráč. Jak je získat? Základem je, že všichni hráči (nejen superstar)

na sobě pracují a musí pracovat během tréninku s maximálním nasazením. Motivací všech dalších hráčů je cíl stát se superhvězdami v budoucnosti. To mě přivádí zpět k východisku, že určitá míra rivality, která nepřekročí hranici nefér praktik, je pro tým přínosem.

Ve sportu se navíc říká, že pouze hrou s dobrými hráči je možné stát se či zůstat dobrým hráčem. V tomto smyslu je tedy v zájmu superstar mít dobré hráče v týmu. Tato myšlenka je čitelná v pozadí následujícího doporučení Jamese P. Thomase pro oblast transatlantické bezpečnostní spolupráce: „Spojené státy budou muset spoléhat více na koaliční spolupráci, aby byly schopny akcelarovat změny v rámci svých vlastních sil, nezbytné pro to čelit dlouhodobým bezpečnostním výzvám přesahujícím Evropu“.⁸⁾ Superhvězda potřebuje více pro své zlepšování (kontinuální zlepšování je základním předpokladem pro to zůstat superhvězdou) než se setkávat s jinými vynikajícími hráči na ledě pouze během konfrontace s jinými týmy. V tomto bodě se paralela mezi sportem a mezinárodními vztahy stává poněkud cynickou. V oblasti obrany je skutečně příliš pozdě na zlepšování, když dojde na konfrontaci.

Na závěr zdůrazněme, že by transatlantické soutěžení nikdy nemělo přesáhnout „zdravou“ úroveň, která prospívá týmu. To je jediný recept, jak se vyhnout nebezpečí, před kterým nás varuje historická zkušenost: ekonomické soupeření přerůstá velmi lehce v soupeření vojenské. Otázka, která se v této souvislosti nabízí, je, jestli by transatlantičtí spojenci neměli respektovat určitě hranice i v hospodářském soupeření. Odvozenou velmi konkrétní a současnou otázkou je, zda se projekt Galileo nenachází již za takovou hranicí. Neměla by být udržována určitá „bezpečnostní vzdálenost“ od této senzitivní linie? Nemělo by dojít ke vzniku „bezpečnostní zóny“, která by bránila pohybu již v její blízkosti? Rád bych připomněl, že cesta k vytvoření takové „bezpečnostní zóny“ vede přes úsilí na obou stranách Atlantiku. Uvalení cel na evropské vývozy oceli do Spojených států totiž určitě tomuto procesu také neprospívá. Spojené státy by si zřejmě více než v minulosti měly klást otázku „proč“. Proč je v Evropě tak silný pocit, že logicky vystávající paralelní dimenze k jimi zdůrazňovanému podílení se na nákladech, tedy podílení se na rozhodování, zůstává jaksi opomenuta? Proč mají Evropané pocit, že s nimi není zacházeno jako s rovnými partnery? Evropa by měla vyslyšet volání Spojených států po podílení se na nákladech posilování světové bezpečnosti, a to nejen v úzkém finančním smyslu. Spojené státy požadují také sdílení širších politických a z nich rezultujících ekonomických nákladů ve smyslu ústupu od „politiky bezkonfliktních postojů“ příliš připomínající strategii „černého pasažéra“.

Závěr

Zdá se, že překračování výše zmíněné hranice bylo, je a po nějakou dobu i bude něčím, čeho se oba transatlantičtí partneři nedokáží zcela vyvarovat. V takových případech je nanejvýš důležitý záchranný zásah „magické neviditelné ruky“ jejich společné hodnotové základny, který nás zastaví na cestě k tragickým následkům, jež by přinesla éra transatlantického soupeření v širším smyslu. Současná transatlantická bouřka je zjevně kontraproduktivní a dále oslabuje onu neviditelnou ruku pohybuji se navíc ve stále náročnějším prostředí. V tornádu se řítící vlak zastavuje obtížněji.

Význam transatlantického partnerství v době, pro niž je charakteristické stále rostoucí množství nových rizik nejen v bezpečnostní oblasti, není třeba zdůrazňovat. Spolu s magickou neviditelnou rukou společných hodnot se zdají být povědomí o historicky prokázané životní důležitosti americké přítomnosti v Evropě v minulém století a dlouhá tradice transatlantické spolupráce dostatečně přesvědčivými argumenty pro to uvěřit, že se transatlantická bouřka utiší a že na obou stranách budou učiněna „správná“ rozhodnutí ve smyslu transatlantické specializace i dalšího směřování transatlantického partnerství obecně. Správná pro budoucnost Evropy, Spojených států a světa.

Lizcovi@volny.cz

¹⁾ Slovo „autonomní“ se v souvislosti s kredibilní evropskou vojenskou kapacitou objevilo poprvé ve francouzsko-britském prohlášení ze St. Malo (první impuls ke vzniku tzv. Rapid Reaction Force). Jaký bude konečný výklad slova autonomní? Bude mít bezpečnostní emancipace EU nějakou hranici? Dospěje EU ke společné obraně, tj. stane se EU vojenskou aliancí (jak byt ve velmi opatrné formulaci předpokládá Smlouva o EU)? To jsou asi nejdůležitější otázky související s dilematem EU vs. NATO.

²⁾ Harknett, Richard J.: *New Strategies to Meet the Security Challenges of the 21st century a World Challenged: Globalization, Sovereignty, and the Material Capability to Harm*. Přednáška na Diplomické akademii Vídeň, 5. 3. a 19. 3. 2002.

³⁾ Tigrid, Pavel: *Transatlantická bouřka*. Mladá Fronta Dnes, 23. 2. 2002.

⁴⁾ Čeští letci v bitvě o Británii, domácí výrobce vojenských letadel atd.

⁵⁾ Goetschel, Laurent: *Neutrality, a Really Dead Concept? Cooperation and Conflict – Nordic Journal of International Studies*. Svazek 34, číslo 2, červen 1999.

⁶⁾ Havel, Václav: *Projev prezidenta republiky Václava Havla „Evropa a svět“*. Řím, Senát 4. 4. 2002, <http://www.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>

⁷⁾ Harknett, Richard J.: *A World Challenged: Globalization, Sovereignty, and the Material Capability to Harm*. Přednáška na Diplomické akademii Vídeň, 13. 3. 2002 (překlad autora).

⁸⁾ Thomas, James P.: *The military Challenges of Transatlantic Coalitions. The International Institute for Strategic Studies*, květen 2000 (překlad autora).

Jak postupovat proti státům podporujícím terorismus?

Během posledního desetiletí byl terorismus v USA opakovaně označen za největší mezinárodní hrozbu. Vnímání této hrozby se však během posledního roku rapidně změnilo. Zdánlivě nenadále vyoření amorfni teroristické sítě zastínilo pocity nebezpečí pramenící z terorismu sponzorovaného státem. I tak je však otázka státní podpory teroristických organizací stěžejní, protože útoky skupin, které takovou podporu dostávají, jsou v průměru osmkrát smrtelnější než atentáty spáchané skupinami bez státní podpory. Tento článek se zamýšlí nad základními možnostmi boje proti státům sponzorujícím terorismus.

ADAM DOLNÍK

Historický kontext

Ve Spojených státech byl terorismus donedávna považován za problém, který je nutno řešit na státní úrovni. Proto v roce 1979 začalo ministerstvo zahraničí vydávat seznam zemí, které „opakovaně poskytují podporu pro akty mezinárodního terorismu“. Cílem tohoto seznamu, který bývá každoročně obnoven, je „izolovat a vyvinout tlak na státy, aby se vzdaly používání terorismu, přestaly podporovat teroristy a pomohly je dovést ke spravedlnosti.“⁽¹⁾

S přítomností státu na seznamu ministerstva zahraničí jsou automaticky spojeny sankce sestávající ze zablokování zahraničních účtů, zákazu poskytování zahraniční pomoci včetně zbraní a zastavení zahraničního obchodu s danou zemí. Na původním seznamu publikovaném v roce 1979 byly Irák, Libye a Sýrie. Později byly přidány Kuba (1982), Irán (1984), Severní Korea (1987) a Súdán (1993). Afghánistán se na seznamu nikdy neobjevil, především kvůli neochotě Clintonovy vlády *de facto* uznat Tálibán co by oficiální afghánskou vládu. Politika ostrakizace států sponzorujících terorismus pochopitelně také zahrnuje mechanismus pro její zrušení.⁽²⁾ Avšak i přes rapidní snížení sponzorských aktivit po skončení studené války se tento seznam nezměnil od doplnění Súdánu v roce 1993. Pouze ve dvou případech byl stát odstraněn, a to Irák v době spolupráce s USA během války s Iránem (1982–1990) a Jižní Jemen (1990), když po sloučení se severním Jemenem přestal formálně existovat.

Kromě unilaterálních sankcí automaticky vyplývajících z přítomnosti státu na seznamu ministerstva zahraničí se USA několikrát také zasadily o uvalení mezinárodního embarga v souvislosti s terorismem. Po obvinění dvou agentů libyjské zpravodajské služby z bombového útoku na letadlo Panam 103 přijala Rada bezpečnosti OSN rezoluci 731, která odsoudila mezinárodní terorismus a vybídla Libyi ke spolupráci při vyšetřování. Dalším krokem byla hrozba uvalení sankcí podle článku 41 Charty OSN, a když ani poté Libye nereagovala, byly sankce zavedeny. Jejich podstatou bylo zastavení leteckých spojů, prodeje zbraní a snížení počtu libyjských diplomatů v zahraničních misích. Posléze byly sankce rozšířeny na zmrazení libyjských účtů v zahraničí, zákaz obchodu s vybavením souvisejícím s těžbou ropy a úplná izolace libyjských národních aerolinek. Když v roce 1999 Libye podezřelé předala, sankce byly zrušeny.

V dalším případě vydala Rada bezpečnosti OSN rezoluci 1267, která požadovala předání Usámy bin Ládina, uvalila sankce na afghánskou leteckou společnost Ariana a zablokovala zahraniční konta patřící Tálibánu. V roce 2001 se přidalo embargo na aceton, hydrid, látku používanou v produkci heroinu. Tálibán však tlaku odolal.

Americký Kongres se též několikrát pokusil o posílení sankcí vyplývajících z označení státu za sponzora mezinárodního terorismu přijetím zákonů, jako byly Helms-Burtonův zákon (Helms-Burton Act) nebo Zákon o sankcích proti Iránu a Libyi (Iran-Libya Sanctions Act). Tato legislativa, která kodifikovala uvalení sekundárních sankcí na zahraniční firmy obchodující s vybranými sponzorskými státy, nebyla nikdy příliš rozsáhle využita, především kvůli odporu mezinárodního společenství.

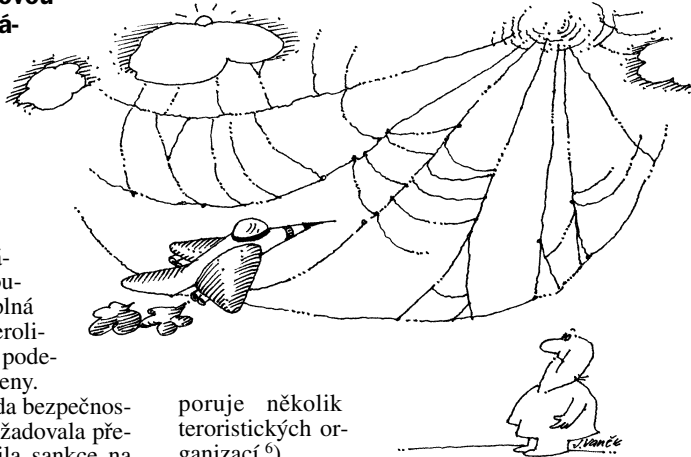
Kromě sankcí se americká vláda také několikrát odhodlala k použití vojenské síly proti sponzorským státům. V roce 1986, poté co dva američtí vojáci zahynuli v bombovém útoku na diskotéku v Berlíně, odpověděly Spojené státy bombardováním cílů v libyjských městech Tripolis a Bengázi. Další podobná odvěta byla iniciována po iráckém pokusu o atentát na prezidenta George Bushe staršího v roce 1993, kdy dvacet tři řízené střely dopadly na základnu irácké zpravodajské služby v Bagdádu. Třetí kampaň následovala bombové útoky na americké ambasady v Keni a Tanzánii v roce 1998, kdy téměř sto raket dopadlo na cíle související s aktivitami al-Káida, mezi nimiž byla i farmaceutická továrna al-Sífa v Súdánu, která měla údajně vyrábět nervový plyn VX.

Podle nejnovější zprávy vydané 21. května 2002 americkým ministerstvem zahraničí jsou následující státy v současné době zapleteny do mezinárodních teroristických aktivit:⁽³⁾

Kuba: Americké ministerstvo zahraničí uznává, že Kuba „již nepodporuje boje v Jižní Americe a jiných částech světa“. Kuba však „stále poskytuje azyl členům některých teroristických organizací“.⁽⁴⁾

Irán: V posledních několika letech je Irán označován za jednoho z nejaktivnějších sponzorů terorismu a za „přímého plánovače a účastníka teroristických akcí“. Iránská podpora terorismu má formu „financování, výcviku a zásobování zbraněmi“.⁽⁵⁾

Irák: Podle zprávy ministerstva zahraničí pokračuje irácká zpravodajská služba v atentátech na disidenty doma i v zahraničí. Husajnov režim také údajně přímo podpo-

poruje několik teroristických organizací.⁽⁶⁾

Libye: Libyjská účast

na mezinárodním terorismu v poslední době výrazně poklesla. Kaddáfí také předal podezřelý z již zmíněného útoku na Panam 103. Libye však stále zůstává na seznamu, protože „stále ještě nepřiznala vinu a nezaplátila příslušné kompenzace.“

Severní Korea: Americké ministerstvo zahraničí je přesvědčeno, že „Severní Koreu nelze s jistotou dávat do souvislosti s žádným teroristickým útokem od roku 1987“. Zůstává však i nadále na seznamu, protože „stále ještě poskytuje azyl členům Japonské Rudé Armády, kteří unesli letadlo japonských aerolinek do Severní Korey v roce 1970“.

Súdán: V roce 2000 se Súdán připojil ke všem 12 mezinárodním úmluvám o boji s terorismem a podnikl v tomto ohledu několik dalších pozitivních kroků. Přesto však soudánské území „stále slouží jako útočiště pro členy některých teroristických organizací“.⁽⁷⁾

Sýrie: „Sýrie nemá přímý podíl na aktech terorismu od roku 1987, ale nadále poskytuje útočiště členům několika teroristických skupin.“⁽⁸⁾

Ostrakizace a sankce

Jak již bylo zmíněno, v současnosti používá americká vláda metodu ostrakizace států sponzorujících terorismus a jejich automatické sankcionování. Tato metoda sází především na politické a ekonomické tlaky související s přítomností dané země na seznamu států, které terorismus sponzorují. Přestože podle kritiků sankce často trestají nevinné obyvatelstvo za prohřešky diktatury, američtí představitelé doufají, že právě ekonomická nouze způsobená sankcemi může posílit veřejnou podporu pro opozici, kte-

rá pak daný režim svrhne. Současná opatření podle zastánců sankcí také pomáhají podtrhnout „morální vůdcovství“ USA v boji proti terorismu a ukazují „dlouhodobou paměť“ v souvislosti se „zlotřilým chováním“ států.

Ačkoli části této argumentace se vyznačují určitou logikou, má současná strategie mnoho děr. Především se jedná o absenci mechanismu, jenž by umožnil vyjádřit spokojenost nad tím, že daný stát podnikl pozitivní kroky k nápravě, i když by tyto kroky samy o sobě nestačily k odstranění státu ze seznamu. Přestože státní sponzorské aktivity se za poslední desetiletí značně omezily, pouze ve dvou případech byly státy škrtnuty ze seznamu, a ani v jednom z těchto případů se nejednalo o reakci na „zlepšené chování“ v souvislosti s terorismem. Nedostatečné vyjasnění toho, co výraz „žádná podpora“ ve skutečnosti znamená, nechává otázku dodržování pravidel otevřenou malichernému zkoumání absurdních detailů kvůli vzniklé dichotomické situaci „bud-nebo“.

Tyto problémy s odstraňováním států ze seznamu ministerstva zahraničí z velké části mohou za zřejmý nedostatek pozitivní motivace mezi ostrakizovanými státy cokoli měnit. Bez šance stav změnit není důvod se o změnu snažit. Vysílání takového signálu může mít výrazně negativní následky pro státní podporu terorismu i pro dodržování jiných mezinárodních norem.

Další velkou nevýhodou současné strategie je nedostatečná důslednost při určování viny. Země jako Kuba a Severní Korea, které již minimálně 10 let nemají s terorismem nic společného, stále na seznamu zůstávají. Naopak třeba Pákistán, jehož podpora teroristických skupin operujících v Kašmíru je všeobecně známa, se na zmíněném seznamu nikdy neobjevil. Celkový dojem, že je těžší se na seznam dostat, než z něj být odstraněn, ruší jakoukoli zastrašující hodnotu ostrakizace. Dále dojem, že zahrnutí státu mezi sponzory terorismu často nemá s terorismem nic společného, může mít negativní vliv na mezinárodní podporu uvalení sankcí na státy z daného seznamu. A protože sankce mají jen malou šanci na úspěch bez rozsáhlé účasti, nedostatek mezinárodní podpory může být pro americké snahy zničující.

Pružná metoda „cukru a biče“

První výhodou metody „cukru a biče“ je možnost rozlišení mezi různými úrovněmi státní účasti, jaké představují např. ideologická podpora, finanční podpora, logistická operační podpora, iniciace útoků a přímá účast na útocích. Na tyto různé stupně odpovědnosti by bylo možné reagovat trestnými opatřeními různého rozsahu. Stejně tak by rozdílne stupně „polepšení“ bylo možné ohodnotit různými úrovněmi spolupráce. Takový přístup by mohl kombinovat pozitivní i negativní prvky, které jsou pro dosažení redukce státní podpory terorismu zapotřebí.

Druhou výhodou této alternativy je možnost diverzifikovat přístupy s ohledem na specifický kulturní a historicko-politický kontext dané situace. Zatímco v některých případech může „tvrdý“ přístup dosáhnout snížení sponzorských aktivit (např. Libye),

v jiných může vyústit v totální rozpad státu (např. Súdán). A i když potrestání daného režimu může být žádoucí, totální kolaps pravděpodobně vytvoří prostředí, které se stane pro terorismus lhostejný.

Další možnou výhodou je snazší prosazení tohoto přístupu v současné mezinárodní atmosféře. Většina států, které jsou v současnosti na seznamu ministerstva zahraničí, odsoudila teroristické útoky z 11. září a nabídl svou pomoc. Tato situace nabízí vhodnou příležitost pro učinění vstřícného gesta směrem k některým státům bez ztráty vlastní tváře.

I tato strategie má pochopitelně své nedostatky. Především se jedná o politickou obtížnost dialogu se státy, které byly do současné doby demonizovány. Z jedné strany bude tento krok považován za slabost, z druhé za legitimizaci despotických režimů prostřednictvím dialogu. Praktický problém také může vyvstat v případě malé kategorie vlád, proti kterým tento přístup nebude mít naději na úspěch. Iracionalita některých režimů může zapříčinit neúčinnost tlaku ekonomickými a diplomatickými prostředky a zároveň nedostatek politického prostoru pro pozitivní gesta kvůli jejich represivnímu chování (např. Tálibán). A nakonec pozitivní přístup k režimům, které léta sponzorovaly terorismus, může vyslat nežádoucí signál, že takové chování bude v budoucnu tolerováno.

Rozšíření „války proti terorismu“ na sponzorské státy

Možnými výhodami rozšíření „války proti terorismu“ na sponzorské státy je manifestace absolutního odhodlání americké vlády bojovat s terorismem všemi prostředky. Teoreticky by tato možnost také mohla mít odstrašující efekt na potenciální sponzory. Dále by mezinárodní nesouhlas s použitím vojenských opatření mohl mít nepřímý pozitivní účinek v tom, že by přiměl státy zavést tvrdší diplomatická opatření proti sponzorským státům ve snaze předejít dalším vojenským akcím tak, jak tomu bylo v případě bombardování Libye v roce 1986.⁹⁾ Za třetí může použití síly zvýšit odolnost a morálku amerického obyvatelstva. Přidruženou výhodou je také pravděpodobně zvýšení popularity amerického prezidenta v případě použití vojenské síly v boji proti terorismu.

Tato možnost má pochopitelně i řadu závažných nedostatků. Prvním z nich je skutečnost, že většina zemí na seznamu státních sponzorů terorismu se nachází na Blízkém východě. Vojenská ofenzíva v této oblasti by pravděpodobně zesílila pocit muslimů, že spíše než o terorismus jde o Americe o boj s islámem. Takové pojetí situace by mohlo zvýšit protiamerické nálady a vyústit v zintenzivnění teroristických útoků proti americkým zájmům. Druhým závažným problémem je extrémní povaha této možnosti. Protože pouze flagrantní účast na výjimečně destruktivním teroristickém útoku by mohla ospravedlnit vojenskou napadení třetí země, tato strategie nenabízí žádné alternativy pro případ méně rozsáhlé a hůře prokazatelné účasti státu na teroristickém útoku. Další závažnou nevýhodou je skutečnost, že na rozdíl od teroristických organizací nemohou vojenské schopnos-

ti států být nikdy úplně eliminovány. Nelze tedy nikdy úplně předejít odvetě ze strany napadeného státu a riziku následné eskalace bludného kruhu násilí.

Závěr

Současná strategie, v jejíž rámci je prakticky nemožné ocenit pozitivní kroky, je kontraproduktivní. Lepší alternativou je individualizovaný přístup kombinující sankční opatření se strukturovaným systémem pozitivních stimulů. Taková strategie by poskytovala širokou škálu možných opatření, aniž by zároveň eliminovala jakékoli možnosti do budoucna. Navíc by tato alternativa umožnila vytvoření rozdílných strategií pro jednotlivé země. A i přes určitá politická rizika poskytuje současná mezinárodní prostředí vhodnou příležitost pro její implementaci s možností zachovat si tvář. Odhodlání Spojených států k „boji s terorismem“ pak představuje jedinečný výchozí bod ke vstřícnému gestu. Vzhledem k tomu, že mnoho států, které v současné době sponzorují terorismus, je zároveň jeho obětí,¹⁰⁾ nabízí se možnost spolupráce v boji proti společnému nepříteli. Kromě možnosti dokázat, že USA budou bojovat s terorismem bez ohledu na to, kdo je jeho cílem, by tato spolupráce mohla položit základy pro budoucnost. Navíc by kooperace v boji proti terorismu mohla umožnit státům zanechat podpory teroristických organizací, aniž by se musely obávat, že se stanou obětí jejich hněvu.

Přestože zmíněná alternativa má určité nedostatky, zdá se metoda „cukru a biče“ být tou nejlepší dostupnou možností pro redukci státní sponzorovaného terorismu.

¹⁾ Výstřižková služba Kongresu – Congressional Research Service Issue Brief 95112, „Terrorism, the Future and U.S. Foreign Policy 1996“.

Internet <http://www.fas.org/irp/crs/95-12.htm>

²⁾ Podle Zákona o exportní administrativě (Export Administration Act) může být stát odstraněn ze seznamu, pokud „prezident potvrdí Kongresu, že daný stát nepodporoval terorismus během posledních 6 měsíců (anebo že došlo v daném státě k závažné změně vedení a že současně vedení terorismus nesponzoruje) a že tento stát poskytl záruky, že v budoucnu terorismus sponzorovat nebude“.

³⁾ Ministerstvo zahraničních věcí – U.S. State Department: „Patterns of Global Terrorism – 2001“ Internet. www.state.gov

⁴⁾ Především členové baskické Vlasti a svobody (ETA), kolumbijských Revolučních ozbrojených sil (FARC) a Národní osvobozené armády (ELN) údajně žijí na Kubě.

⁵⁾ Mezi organizace čerpající tuto podporu patří především libanonský Hizballáh, palestinský Hamás a Islámský Džihád a organizace Ahmeda Džibrila Lidová fronta pro osvobození Palestiny – Generální velitelství (PFLP-GC).

⁶⁾ Organizace těšící se irácké podpoře zahrnují Arabskou osvobozenou frontu, již neaktivní Organizaci 15. května, Frontu pro osvobození Palestiny (PLF), organizaci Abu Nidal (ANO) a fránskou Mujahedin-e Khalq (MEK).

⁷⁾ V Súdánu nacházejí útočiště především al-Káida, al-Gama'a al-Islamiyya, egyptský a palestinský islámský džihád a Hamás.

⁸⁾ Sýrie podporuje především Hamás organizaci Ahmeda Džibrila Lidová fronta pro osvobození Palestiny – Generální velitelství (PFLP-GC), Palestinský islámský džihád (PIJ), organizaci Abu Musy Fátáh a Lidovou frontu pro osvobození Palestiny George Habáše (PFLP).

⁹⁾ Alex Schmid: „Western Responses to Terrorism“ Cass & Company Limited, 1990. str. 316.

¹⁰⁾ Například Írán je opakovaně napadán skupinou Mudžahedin-el-Chalk, a Libye má přetrvávající problémy s teroristickými organizacemi jako Hnutí islámských mučedníků, Bojová islámská skupina a organizace Abu Nidal, která začala útočit poté, co ji libyjské vedení přestalo sponzorovat.

Thajská bezpečnostní a zahraniční politika v Mezinárodní politice

Ústav mezinárodních vztahů navštívil 12. září 2002 na pozvání redakce Mezinárodní politiky pan M. R. Sukhumbahand Paribatra, který v doprovodu velvyslance Thajského království v Praze pana Tamnu Tangkanasinga přednášel o zahraniční politice svého státu, o bezpečnostní situaci v jihovýchodní Asii i s ohledem na výročí 11. září a konečně odpovídal na otázky týkající se vnitřní politiky své země.

Význam této návštěvy nespočívá jen ve zdvořilém přijetí a vyslechnutí. Pan M. R. Sukhumbahand byl a je totiž členem parlamentu (od roku 1996) za Demokratickou stranu, která je v současné době v opozici a jejíhož výkonného výboru (předsednictva) je členem a vidí zahraniční politiku svého státu jinými očima než přítomný velvyslanec a než současný ministr zahraničních věcí Surakiart Sathirathai. Diskutující host měl ovšem ještě další *pouvoir* ke svému exposé mezi odborníky a odbornou veřejností (byli mezi nimi hned dva bývalí velvyslanci ČR a ČSFR v Bangkoku – pánové Stehno a Bečka). Byl totiž až do února 2001 necelé čtyři roky náměstkem ministra zahraničních věcí Thajského království a mnozí analytici thajské politiky se domnívají, že bude po volbách 2004 ministrem. Kromě toho je nebo byl ještě v celé řadě dalších zajímavých zaměstnání. Například byl ředitelem Ústavu bezpečnostních a mezinárodních studií na univerzitě v Čulalongkornu a na této instituci přednáší mezinárodní vztahy již téměř dvacet let, dělal politického poradce hned několika nejvyšším thajským politickým představitelům, a abychom nezapomněli, M.A. si udělal jednak na Pernbroke College na Oxford University, jednak na Georgetownu.

Jeho vystoupení bylo pozoruhodným příspěvkem k pochopení mezinárodní politiky před a po 11. září, kterého v té době sice byly plné noviny, ale přednášející upozornil zejména na to, že existuje ještě jiný než evropský nebo americký pohled na celou záležitost. Formálně sice rozdělil svou přednášku do tří rovin thajské politiky – multilaterální, bilaterální a tu vnitřní, která zahraniční politice vytváří, podle jeho názoru, potřebné a formující zázemí.

Neopomněl také zdůraznit význam OSN, její Rady bezpečnosti, ASEAN a jiných světových a regionálních organizací (včetně EU), ale přece jenom bylo možné zaznamenat, že hovořil s menším zaujetím o APEC a ASEU, nedávno vzniklé organizaci, která měla poskytnout možnost pro jednání mezi EU a ASEAN. Na úrovni multilaterálních vztahů viděl jako hlavní problém současné světové politiky předcházení lokálním, případně regionálním konfliktům a podstatněji, než je obvykle veřejnosti předkládán, strukturovanější boj proti terorismu. V Thajsku a vlastně v celé významné části kontinentální jihovýchodní Asie má totiž zcela zřetelnou souvislost s prodejem zbraní a produkcí, přepravou a distribucí drog víc než kdekoli jinde na světě. Ačkoli se totiž thajská vláda domnívá, že se jí podařilo na svém území zcela eliminovat výrobu narkotik, přesto vedou touto zemí *traffic lines*, z nichž některé končí, jak víme ze sentimentálních článků v českém tisku na obranu českých přepravců drog, ve střední a západní Evropě. Z onoho trianglu *production-traffic-dealing* se tedy Thajsko obává nejvíce onoho prostředního článku, a protože se ví, že zbraně a narkotika jsou zdrojem nejrychlejších peněz, lze předpokládat trvalý zájem národních i nadnárodních zájemců o tento druh jejich výroby.

Tím se vlastně dostáváme k druhému a podstatnějšímu, nejen pro české posluchače, ale zřejmě i pro thajské politiky, problému zahraniční politiky Thajského království. Jsou jím bilaterální vztahy uvnitř regionu a na úrovni globální. Bylo typické, že přednášející se věnoval především thajsko-barmským vztahům, a i když vzhledem k délce přednášky to

byla jen přiměřená pozornost, dalo se z jeho vystoupení poznat, že se jedná o mnoha staletími ověřenou oboustrannou zkušenost. Jistě bylo pro české posluchače zajímavé vyslechnout, že i na bilaterální úrovni musí thajská zahraniční politika brát v úvahu existenci jakéhokoli miniaturního střetu civilizací v jihovýchodní Asii a skutečnost, že zde existují *různá náboženství*, jako je křesťanství, islám, hinduismus, buddhismus a komunismus, což je ještě zajímavější, když si uvědomíme, že tato náboženství vytvářejí své instituce (církve, strany, kláštery), které působí na národní i mezinárodní úrovni. Snad by se sem daly ještě připojit aktivity nejrůznějších zpravodajských služeb, které také používají spikleneckých metod, vyznávají určité hodnoty (mj. existenci symbolu zlatého telete) a angažují se s neumdlévajícím úsilím v obchodování narkotiky.

Obecně sdílené hodnoty, v téměř anglosaském pojetí, jsou přece jen determinantou thajské vnitřní a zahraniční politiky a účta stejně jako loajalita k politické autoritě, symbolizované královskou rodinou, je zřetelnou konstantou celé thajské historie. To ovlivňuje povahu celého politického systému, chápání demokracie a asijských hodnot a specifickou interpretaci lidských práv v jihovýchodní Asii, jak ji známe i z ostatních zemí této oblasti.

Zdá se tedy, že Thajsko přikládá důležitou roli ve své zahraniční politice zejména vztahům se stále socialisticky uzavřenou Barmou-Myanmarem, odkud přes Thajsko vede hned několik důležitých tras drogových obchodníků. A protože socialistická vláda Myanmaru dokáže využívat této situace i k politickému nátlaku, je problém demokratizace Myanmaru pro Thajsko nejen otázkou abstraktních hodnot a postojů, ale i věcí každodenní politiky. Také poněkud tradičně je tento problém spojován s podporou nebo omezováním práv menšin a mezi nimi i malé skupiny muslimů (asi 1,5–2 procenta populace), kterým thajská vláda dala několikrát v minulosti jasně najevo, že jsou především thajskými občany, a teprve potom příslušníky nadstátní nebo nadnárodní náboženské obce.

Thajskou vládu však více než nevelká skupina thajských muslimů zajímá jiný problém související s islámem a mezinárodními vztahy. Tím je Indonésie, její centralistická, separatistická nebo iredentistická tendence a tlak mezinárodního společenství na demokratické reformy. Profesor Sukhumbahand opakovaně upozornil na skutečnost, že Indonéská republika je asi nejvýznamnějším pilířem vnitřní i vnější bezpečnosti celé jihovýchodní Asie a jakákoli destabilizace poměrů v této zemi může ovlivnit destabilizaci poměrů v celé

oblasti. Thajský model státního uspořádání, role obranných a bezpečnostních struktur (my bychom mohli tento model vzhledem k situaci v Evropě označit jako *turecký*), se zdá být použitelný i pro Indonésii, kde obavy z vnitřního i vnějšího nepřítele aktivizovaly tradiční politickou instrumentalizaci islámu, a snad by mohl být vzorem pro vyřešení i tamějších regionálních vnitřních a vnějších konfrontací. S politickým islámem souvisí také islámský (nebo přesněji islámu zneužívající) terorismus, který Thajsko znepokojuje zejména s ohledem na existenci teroristických základů a aktivit na Filipínách, ale i na případné nově vznikající v Malajsii, na severní Sumatře nebo ve východní Indonésii.

Thajsko podporovalo mírové řešení a způsob předání svrchovanosti na Východním Timoru místnímu obyvatelstvu a jím zvoleným reprezentantům, ale neměli bychom zapomínat, že v jihovýchodní Asii více než v Evropě jsou si vědomi zájmů některých evropských zemí v oblasti (připomeňme si ožívování výsledků Konference u kulatého stolu v Den Haagu 1949) a australského angažmá v timorské krizi, které jsou vnímány i v historických souvislostech.

Další konstantou thajské zahraniční politiky a regionální bezpečnosti jsou bilaterální vztahy vietnamsko-thajské, které prožily tolik historických peripetií, že ta poslední, založená na mírové spolupráci a ekonomické soutěži, je vnímána jako optimální. Thajsko si je vědomo povahy stále ještě komunistického režimu (připomeňme si, co jsme uvedli výše o komunismu jako náboženství), ale hlavní obavou je rychlý ekonomický růst Vietnamu a v jeho rámci zejména růst zemědělské produkce hlavní potraviny i vývozního artiklu – rýže. Vietnam, se svými čtyřmi ročními sklizněmi, je dnes v jihovýchodní Asii a vlastně již i mimo ni jednoznačně nejvýznamnějším vývozcem, a tak se zdá, že hypotéza o hydraulických civilizacích se do regionu opět vrátila v trochu nověji prožívané podobě.

Vztahy k ČLR, Japonsku a USA jsou podle prof. Sukhumbahanda proklamativně nejvyšší prioritou thajské zahraniční politiky, ale přesto bylo možné z kontextu jeho odpovědí na otázky pokládané v diskusi pochopit, že nejaktuálnějšími problémy na úrovni bilaterálních vztahů jsou vztahy k Myanmaru a Vietnamu. V této souvislosti je pak zajímavé připomenout si, co zmínil jen okrajově nebo o čem vůbec nemluvil. Byly to především Laos, Malajsie a Singapur, což není zase tak nepochopitelné, zopakujeme-li si témata, kterým se věnoval intenzivně, byť obezřetně – drogy, islámský terorismus a komunismus.

Zdeněk Zbořil

Charta základních práv – hodnotové východisko společné Evropy

Na jaře letošního roku uspořádaly Evropský dům Jihlava a EU-Forum Nordhessen Kassel s podporou Evropské komise společně dva semináře o Chartě základních práv EU, možném základu budoucí Evropské ústavy.

První seminář se uskutečnil v Jihlavě dne 31. května 2002. Zúčastnilo se ho asi 50 posluchačů, a to jak z řad odborníků, tak především asi 35 studentů jihlavského gymnázia a Vyšší odborné školy Jihlava. Účastníci se seznámili s historií vzniku Charty a s jejím vývojem (dr. Erich Wendl – Evropská akademie Wien), byla představena pozice ČR k Chartě a k diskusi o Evropské ústavě (dr. Lenka Pitrová – Parlamentní institut Praha) a poté probíhala diskuse na téma „Od Charty k Ústavě“ (prof. Heiner Timmermann – Evropská akademie Otzenhausen). Důležitou roli sehrála aktivní účast studentů, z jejichž řad zaznívaly v diskusi velmi otevřeně otázky, které mohou klást zřejmě jen studenti. Jejich přítomnost se stala pozitivní a konstruktivní součástí průběhu celého semináře.

Druhý seminář se uskutečnil o tři týdny později, dne 21. června 2002 v Německu, v hessenském městě Kassel. Zde účastníci vyslechli příspěvek k diskusi o významu Charty z pohledu Evropského parlamentu (Barbara Weiler, MEP), poté následovala velice důležitá součást semináře – přednáška o společných hodnotách v Evropě (prof. Carsten Thiede), na niž navázala závěrečná diskuse o evropské identitě (Thomas Mann, MEP).

Oba semináře byly významným příspěvkem k současné diskusi o Chartě základních práv EU a případné budoucí Evropské ústavě. Jednoznačně zaznělo, že nelze zapomínat na to, že Evropa, resp. EU není jen o financích, o kvótách, ale především o společných hodnotách, na nichž je nutno stavět. Společné hodnoty, mezi něž se řadí solidarita a sociální spravedlnost, svoboda, mír, demokracie, jsou a musí zůstat základem jakékoli diskuse a uvažování týkající se EU a členství Čes-

ké republiky v této organizaci. Důležitou součástí dialogu tvoří také návrat k původním, židovsko-křesťanským kořenům evropské civilizace.

Semináře, hlavně ten jihlavský, se staly důležitým impulsem pro další práci Evropského domu Jihlava (EDJ), občanského sdružení založeného v roce 1999, které se jako člen Mezinárodní federace evropských domů (FIME) se sídlem v Saarbrückenu podílí na aktivitách souvisejících s Evropskou unií. Snaží se oslovit evropsky orientované společenské síly v České republice a organizovat dialog mezi nimi. Nástroje, které EDJ k uskutečnění svých cílů využívá, jsou mnohé. Jedná se o organizování konferencí, seminářů, přednášek a v neposlední řadě o úzkou spolupráci v mediální oblasti. EDJ je samozřejmě aktivní také v postoji k aktuálním evropským otázkám, což souvisí s tím, že se mohl v minulých letech napojit na dlouhou tradici evropských akademií a domů a společně s nimi převzít spoluzodpovědnost za vytváření cesty k evropské integraci. EDJ nabízí spolupráci těm silám doma i v zahraničí, které se zabývají spoluprací v Evropě a chtějí být spoluzodpovědní za vývoj i v České republice.

Spoluorganizování cyklu seminářů o Chartě základních práv EU, potažmo o Evropské ústavě je v plném souladu se zaměřením práce EDJ. Semináře ukázaly, jak důležité je šíření znalostí o Evropské unii v regionech, a otevřely diskusi, z níž by EDJ do budoucna ve svých aktivitách orientovaných na práci Konventu EU a na prohlubující se význam Charty základních práv i možné budoucí Evropské ústavy rád vycházel.

Tomáš Sedlák

J. Bystřický: *Texty k postmoderně I*, Praha: FHS UK 2001, 123 s.

Autor zde recenzovaného textu vyvolal zájem čtenářů Mezinárodní politiky, a to dokonce i v zahraničí, když publikoval v č. 5/2002 svou stať Kontingence a politika (ss. 4–7). Ačkoli jsme si byli vědomi, že jde o téma pro tento časopis poněkud atypické, přece jenom zde tento text vyšel a upozornil na to, co je v teoretických úvahách o mezinárodní politice poněkud opomíjené. Jde totiž o postmoderní přístupy, myšlení a medializaci politiky, a to i na úrovni mezinárodních vztahů. Abychom nemuseli opakovat některé myšlenky již publikované stati a odkazovat na její souvislosti, informujeme alespoň o nové publikaci téhož autora, a snažíme se tak přiblížit jeho způsob uvážování, pojmosloví a způsoby pozorování věcí. Z jeho několika v poslední době rychle za sebou vydaných textů jsme vybrali *Texty k postmoderně*, jejichž vydání dokonce ještě předěšlo publikování Bystřického *Kontingence* v Mezinárodní politice.

První díl *Textů* je zdařilou ukázkou rozboru myšlení, které ještě stále ovlivňuje teoretický diskurs převážně humanitních disciplín. Většina témat uvedených v první části předpokládá dvousvazkové práce je věnována oblastem teoretického rozboru a interpretace pojmů, které se příliš často na domácí scéně nevyskytují, a řekněme rovnou, že některé z nich si v podstatě obývají svou opožděnou premiéru. Jisté novum spočívá i v tom, v jakém kontextu a s jakou interpretací prací autor přichází.

Z tohoto hlediska lze první svazek rozdělit do tří částí. První je orientována na samotnou problematiku postmoderního diskursu, speciálně pojednáváném v širokém kontextu literárně-vědním, mediálním a ovšem i filosofickým. Kontext je dále obohacen o téma propojování znaků, jejich návazností (viz Greimas, s. 14), způsobu spojování významů, který jen o několik stránek dále, v následujícím příspěvku, směřuje k problematice komunikativního jednání, ironických strategií a téměř všudypřítomné hře s tzv. kolonizačním potenciálem režimu identifikací (ss. 39–41).

V momentu, kdy se do rozboru výše uvedených pojmů začíná dostávat i téma mediálního prostředí, tj. téměř celá třetí část práce, přicházejí na řadu otázky, které mají přímou souvislost s diskursem politiky. Jedním z centrálních témat tohoto okruhu, přesněji IV. kapitoly (ss. 51–63), kde jsou podstatné souvislosti odvozovány například od J. Habermase, A. Honneta, M. Foucalta atp., je spojení jinak oddělených systémů – moci, z jedné strany v podání image-makerů, a důsledků jejich režimů vizualizací, z druhé strany, kdy vyniká snaha o odsátí podstaty politické reality díky produkci těch, kdož ji ve světě mediální dominance tvoří. Tedy jakýchsi konstruktérů reálné politiky s výsadní pomocí prvků simulací, zpětně vazebního systému mediálně předformátovaných znakových polí,

Texty k postmoderně

a nakonec i v poloze ideologického přeformátování světa, který je ovšem pro většinu z nás téměř nedostupný.

Oba výše uvedené jevy, tedy kolonizační potenciál režimu identifikací, převážně spojený s technikou distribuce uznání v podání aparátů moci, a jejich systémy potlačení a marginalizace osobních iniciativ, dále navazující na dialogické zkoumání jinak do sebe uzavřených speciálních prostředí spekulativního kapitálu, vytváří osobitý celek, v němž se střetávají *imagologie* a *ideologie* (viz Bystřického inspiraci Milanem Kunderou) nikoliv jako konkurenční paradigma, ale jako kooperativní instance režimu přepisování politického řádu a jeho pravidel disciplinace. Právě z tohoto spojení *odtažitého* lze usuzovat na změny sociálních, kulturních a politických institucí, na jejich specifický vnitřní řád, který vytlačuje jedince na periferii důležitosti či významu jeho osobního života.

Zřejmě i z důvodů jakési osobní hygieny lze považovat za nevšední a přitom přínosné podněty, které autor nabízí především v těchto souvislostech a zároveň poskytuje dostatečné množství témat k novému promýšlení toho, co běžně považujeme za efekt jisté historické samozřejmosti.

Podívejme se však ještě na některá témata, jež tomuto svazku dominují, byť nemají zvláštní místo v rozdělení kapitol tohoto textu. Na prvním místě je to problematika *seduktivních her* soudobého diskursu, *otázky simulací* a umělého světa médií a rovněž některé další podněty z oblasti *fatálních strategií* či rozborů pravidel, v nichž nebo s jejichž pomocí se odehrávají mediální a politické režimy přesvědčování a ovlivňování. V druhém plánu lze pak sledovat spojení výše uvedených témat s problematikou moci a produktivní praxe politických a mediálních instancí rozhodování, konstruování *reálného* a *horké výstupy* soudobého diskursu – tedy *digitální ontologii* a *instantní gratifikaci*.

Takto spojeny vytvářejí jednotlivé pojmy ohniska interpretační práce, která ovšem nespočívá v pouhé vnitřní diferenciaci pojmů, ale vede dále až k otázkám po tvorbě významňování světa, jeho institucí a pravidel *provozu* aparátů moci, médií a jednáni aktérů uvnitř těchto institucí.

Zvláštní pozornost si zaslouží autorův zájem, který věnuje *estetice mizení* a její doprovodné funkci *formám zneplatňování reálného*, které jsou zcela patrné především tam, kde do problematiky vstupují aktéři mocenských her, stratifikačních postupů

a technik identifikačního zisku. Takto popsáno lze říci, že se jedná o hlavní okruhy prvního ze dvou dílů práce J. Bystřického k problematice postmoderny.

Pozoruhodný je také na závěr připojený slovník frekventovaných pojmů, který slouží jednak jako orientační pomůcka, jednak umožňuje číst některé pasáže textu v nových a přiměřenějších souvislostech. Zvláště bych chtěl upozornit na pojmy *postmoderna*, *diferance* a *epistémé*, které se ještě nestačily dostat do kvalitního slovníkového zpracování, a čtenář má díky tomuto dodatku jistou výhodu. Uvedené pojmy totiž spolehlivě suplují svou absenci v českém politologickém a sociologickém pojmosloví.

Autor si zjevně dával záležet především na tom, aby nová témata dostala přiměřený kontext a jisté významové krytí. Chápu to tak, že přednost dostala výkladová a interpretační část knihy, před pouze deskriptivní podobou, což je na jedné straně zcela evidentní přednost, neboť můžeme sledovat pohyb pojmů v kaskádách postmoderních režimů interpretační práce, tzn. i snahu o celostní vystižení kontextu a ovšem, i šíři záběru, který se často pohybuje v souvislostech několika vědeckých disciplín. Namátkou, kromě filosofických a sociologických konsekvencí přijde na pořad a například literární věda, politologie či psychoanalýza.

Na druhé straně je nutné poctivě připustit, že tento text není žádnou snadnou četbou, zcela určitě není úvodem do problematiky a vyžaduje spíše erudovaného čtenáře nebo alespoň někoho, kdo si dá tu práci, že bude číst nadvakrát. A samozřejmě, i to může být někdy málo. První díl textů k postmoderně je svým záběrem a prolínáním disciplín poměrně obtížnou knihou, která ovšem nabízí poněkud více, než je na první pohled zřejmé. Především se však dostáváme k tématům a popisům fenoménů, které ve většině případů získáváme z druhé ruky. Zde je máme pohromadě s kontexty, které se nejenom nabízejí, ale které jsou i výsledkem značné interpretační práce autora. V tom lze ostatně spatřovat hlavní přínos knihy. Nejde totiž o nic jiného, než přivést čtenáře ke kritickému promýšlení témat, u kterých musíme začít znovu od začátku a hlavně jinak, než jsme navyklí myslet. Samo o sobě je to dost na to, abychom text Jiřího Bystřického přivítali jako podnět k dialogu se svým myšlením.

Zdeněk Zbořil

zboril@iir.cz

Analýza německého sjednocení

Ten years of German unification. Transfer, transformation, incorporation? – Edited by Jörn Leonhard and Lothar Funk – 1st ed. – Birmingham: University of Birmingham, 2002 – 261 s. ISBN 1-902459-12-1.

Příspěvky obsažené v této publikaci byly poprvé prezentovány na mezinárodní konferenci „1989/90–2000: Ten years of German Reunification“ v Londýně roku 2000. Sešli se zde odborníci v oblasti historie, práva, politických i ekonomických věd. Konference zdůraznila význam interdisciplinární spolupráce a komplexního pohledu na danou problematiku. Na závalu nebyly ani rozdílné metodologické přístupy.

Úvodem **Jörn Leonhard** sleduje německé sjednocení v období politických změn v Evropě po roce 1989 z hlediska interdisciplinárních perspektiv a srovnávání transformace a demokratizace v různých zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy. „Na rozdíl od Řecka, Portugalska a Španělska historické zkušenosti nepřispívají snadno k výkladu kolapsu východoevropských režimů. Třebaže český stát byl pokládán za model demokracie v meziválečném období a byl též v popředí utváření nezávislé třetí cesty socialismu v roce 1968, události v Praze přerostly v občanskou revoluci teprve poté, kdy se zhroutil režim v NDR.“⁽¹⁾ Autor poukazuje na skutečnost, že události po podzimu 1989 neprokazují přímou souvislost mezi ekonomickými variantami a politickým děním. Zdůrazňuje, jak rozmanité přístupy k otázce německého sjednocení umožňují pohledy z mnoha perspektiv a přispívají ke komplexnějšímu chápání problematiky.

Ve vlastní kapitole, uvozující část publikace věnované *historickým a zahraničně-politickým aspektům*, charakterizuje revoluční roky v německých dějinách – rok 1848/49, 1918 a 1989/90, jejich význam jako mezníků v historii utváření německého národa, úlohu politických a sociálních zájmů. V souvislosti s revolučními roky 1989/90 věnuje značnou pozornost otázkám transformace východního Německa.

Jonathan Grix kritizuje přílišné zdůrazňování zahraničněpolitických a ekonomických faktorů v posledních interpretacích a *výkladech kolapsu NDR*, poukazuje na význam komplexního chápání událostí roku 1989, zvláště vlivu vnějších faktorů na občany NDR a jejich postoje. Všimá si změn vztahů státu a společnosti, průběhu transfor-

mace společnosti, přetrvávání rozdílů mezi západním a východním Německem i jejich příčin. Charakterizuje specifickosti režimu reálného socialismu v NDR i transformačního procesu, včetně traumatických zkušeností z přerušování kontinuity. „Skupina vědců, mnozí z východního Německa, či sympatizujících s NDR, analyzuje současné události prizmatem minulých socializačních procesů. To naráží na problém v sociálních vědách...na obtíže domácích komentátorů při získávání odstupů od objektu výzkumu.“⁽²⁾

Martin Sabrow se soustřeďuje na problematiku *srovnávání diktatur v německých dějinách*. Ukazuje, jak takové srovnávání vede k otázce, jakým způsobem by se měla interpretovat bývalá Německá demokratická republika, zda se na ni má nahlížet z hlediska jejího kolapsu, kolapsu diktatury i v souvislosti s diktaturou národního socialismu, nebo zda reprezentuje historicky legitimní paralelu ke Spolkové republice Německo. Autor analyzuje kriticky totalitní přístupy, demonstruje analogické postupy moderního totalitarismu. Kromě toho však též precizně definuje důležité rozdíly mezi nacistickým režimem a režimem SED. Na otázku, čeho může být dosaženo takovým srovnáváním diktátorských forem autority a legitimních systémů, uvádí, že „umožňuje rozlišit specifický charakter dvou rozdílných kultur dominance.“⁽³⁾

Arnd Bauerkämper analyzuje problém *kontinuity sociálních hodnot NDR po roce 1989/90*, charakterizuje východoněmeckou kombinaci diktátorské vlády a paternalistické sociální bezpečnosti. Ukazuje, že NDR nebyla od základu nelegitimním diktátorským režimem ani pouze „chybným experimentem“ v německých dějinách, že místo společnosti založené na sociálním konsensu byla spíše kombinací socialistických prvků a znaků charakterizujících společnost „reálného socialismu“ v NDR. SED a její styl paternalistického diktátorství nedokázaly vytvořit novou společnost s novými hodnotami, příliš lpěla na silném respektu k autoritativnímu státním strukturám, měla málo pochopení pro pluralismus zájmů a rozdílné názory. Autor pak osvětluje i mentalitu východních Němců po roce 1990, vazbu k silnému státu a sociální bezpečnosti. „Východní Němci posilovali státní tradici a paternalistickou vládu shora, protože představovala nejen omezování, ale i záruky sociálních jistot.“⁽⁴⁾

Konrad Jarausch ve své kapitole polemizuje s tezemi o *zkušenostech ze dvou dik-*

tatur v Německu ve 20. století, které zanechaly dvojí zátěž traumatických vzpomínek a vyústily ve specifické politické přístupy ovlivňující současné diskuse o německé identitě. Autor zdůrazňuje polarizaci politické kultury v těchto diskusích. Zatímco levice hájí antifašistický přístup, pravice trvá na primárnosti antikomunismu jako základny jakékoli svobodné společnosti. K. Jarausch proto poukazuje na nutnost „soustředit se na nová východiska, např. přemístění německých problémů národní identity více do evropského kontextu.“⁽⁵⁾

Hlavním tématem příspěvku **Christiana Hackeho** je otázka definování *národních zájmů* v oblasti zahraniční politiky po roce 1989/1990. Západoněmeckou zahraniční politiku do roku 1989 charakterizuje dvěma základními aspekty: západní integrací ve sféře politiky i ekonomiky a odmítáním použití síly ve vztazích k Východu. Po roce 1990 muselo sjednocené Německo utvářet nové strategie v mezinárodní politice, zvláště při konfliktech na Balkáně a v Perském zálivu. „Základní prvky kontinuity německé zahraniční politiky – její geografické pozice, její dějiny v evropském kontextu, její politické a ekonomické zájmy...přetrvaly rok 1989. Nyní vnitropolitické podmínky a projekty spjaté s politickou jednotou Evropy jsou charakterizovány s větší komplexností, jež je zároveň přítomna při působení procesu globalizace.“⁽⁶⁾

V druhé části publikace, zabývající se *právními aspekty*, se **Anna Deutelmoserová** věnuje *ústavám „nových“ – východoněmeckých zemí*, zaměřuje se na ústavní dějiny po roce 1990. Po přistoupení Německé demokratické republiky ke Spolkové republice Německo bývalé východoněmecké země se staly zeměmi federace a schvalovaly nové ústavy včetně částí týkajících se základních práv. Autorka shledává, že nové ústavy nejprve reflektovaly „nové vnímání státu – místo ohrožení občanských práv jako demokratickou instituci, podporující každého individuálního občana.“⁽⁷⁾ Všimá si ale i mentality hájící paternalistický sociální stát. Ústavy „nových“ zemí označuje jako *výraz měnícího se vnímání státu*.

David Gill rozebírá *problematiku státní bezpečnosti v NDR*, její obrovský státní bezpečnostní aparát. Rekonstruuje kořeny Federální komise pro archivy Stasi, vlivy politické a právní. Ukazuje ji jako modelový příklad, jak se vyrovnávat s represivními institucemi v minulosti. „Komise, jež je významnou politickou institucí a její předseda politickou osobností, je nejen činitelem politické diskuse o minulosti Německa a správným způsobu, jak ji zpracovávat, ale také expertem pro interpretaci a výklad archivních fondů.“⁽⁸⁾

Obsahem třetí části publikace jsou především *politické a ekonomické aspekty* vývoje Německa po sjednocení. Analýza **Rolanda Czady** je zaměřena na *západoněmecký model politické ekonomie*, založený na národním konsensu, spolupráci průmyslu a bank, odborů a státních institucí. Srovnává struktury z roku 1960 a 1980 se struktu-

rami z roku 1990 a dochází k závěru, že sjednocené Německo má více společného s Německou říší z roku 1871 či s Výmarskou republikou než se západoněmeckým modelem existujícím mezi lety 1949–89. Dokazuje, že současné Německo je více heterogenní ve sféře politické a socioekonomické terminologie a že z této perspektivy 40 let západoněmecké „bonnské“ republiky s jejími homogenními ekonomickými a sociálními strukturami představuje cosi anomálního v moderních německých dějinách. Autor upozorňuje na změny po roce 1990, na vliv sjednocení jako katalyzátora transformace německé politické ekonomie.

Carsten Hefeker a Norbert Wunner rozebírají *omyly hospodářské politiky* v průběhu německého sjednocování. Velký vzrůst nákladů na mzdy nad vzrůstem produktivity vedl k obrovským problémům – hlavně k růstu nezaměstnanosti. „Strategie vysokých mezd... přijímaná zaměstnavateli i zaměstnanci... neblaze ovlivnila nezaměstnanost ve východním Německu.“⁹⁾ Také v politice privatizace docházelo k chybám. Narůstaly konfliktní situace mezi západním a východním Německem, mezi kapitálem a prací a byly ještě zesilovány – jak autoři upozorňují – vnějšími faktory.

Lothar Funk polemizuje ve své kapitole s hypotézou Michaela G. Huelshoffa v souvislosti s *německým modelem politické ekonomie*. Vyzdvihuje dlouhodobé strukturální problémy – jako postupný růst nezaměstnanosti a mylně uváděný růst produktivity. Dokumentuje, jak sjednocení z roku 1990 přineslo výhody západoněmeckým institucím a exportovalo určité negativní prvky – nepružnost vztahů mezi průmyslem, odbory a vládou. „Aby byly zajištěny pozitivní prvky zvyšování produktivity... měly by být podporovány reformy vedoucí k překonání

hlavních nevýhod *německého modelu* – jako je především vysoká a vleklá nezaměstnanost...“¹⁰⁾

Henning Klodt se věnuje vztahu mezi *veřejnými převody a průmyslovou restrukturací ve východním Německu*. Dochází k závěru, že přetrvávající ekonomické problémy ve východním Německu už nejsou součástí krize transformace, ale úporné strukturální krize. „Když východní Německo přistoupilo k ekonomické, monetární a sociální unii se Spolkovou republikou Německo, úroveň jeho produktivity byla menší než 30 procent ve srovnání se západním Německem. Do roku 1994 asi polovina tohoto rozdílu byla vyrovnána, ale poté produktivita východního Německa stagnovala asi na 60 procentech západoněmecké produktivity.“¹¹⁾

Stephen Frowen pak následně vykládá *okolnosti provázející německou měnovou unii*, její vnitropolitické dopady i mezinárodní důsledky. Uvádí, že zatímco Spolková banka a Rada ekonomických expertů veřejně odmítly měnovou unii jako předčasnou a nerealistickou, federální vláda v čele s kancléřem Kohlem se postavila za zřízení měnové, ekonomické a sociální unie již počátkem února 1990. Vládní rozhodnutí bylo politicky motivováno. Autor upozorňuje, že „německá měnová unie z roku 1990 nemůže být hodnocena stejně jako předcházející klasické německé měnové reformy – jako např. z roku 1923 a 1948.“¹²⁾

Kapitola **Horsta Friedricha Wünscheho** přispívá k rozšíření pohledu na *německou ekonomickou politiku*. Svou analýzou se liší od většiny příspěvků v publikaci. Zaměřuje se na dlouhodobou perspektivu v oblasti makroekonomie, ne na krátkodobý vývoj následující po německém sjednocení roku 1990. Na rozdíl např. od kapitoly

R. Czady Wünsche sleduje běžné problémy německé ekonomiky zpětně od nedostatku sociopolitického myšlení v tradici konceptu Ludwiga Erharda. Charakterizuje Erhardovu sociálně tržní ekonomiku jako nikoli pouhou ekonomickou politiku, ale jako řídicí úkol zabezpečit svobodu ve společnosti, „založenou na ekonomické nezávislosti“.¹³⁾

Celkově lze shrnout, že autoři kapitol v předkládané publikaci chtěli hlavně zdůraznit, že každá interpretace procesů vedoucích ke sjednocení Německa roku 1990 a následnému vývoji vylučuje jakékoli zjednodušování. Nacházíme zajímavé prolínání prvků – přenos ústavních, administrativních a právních institucí a procesů politického rozhodování ze Západu na Východ, zároveň však i přetrvávání kolektivistických dispozic formovaných po 40 let budování socialismu v NDR. Setkáváme se s otázkou kontinuity a diskontinuity, ať již při analýze aspektů historických, právních či politickoekonomických a správně chápání prvků kontinuity a diskontinuity určitě napomáhá porozumět komplexní problematice německého sjednocení a celého následného období.

Ivona Řezanková

¹⁾ Viz: Ten years of German unification: Transfer, transformation, incorporation? Edited by Jörn Leonhard and Lothar Funk, 1st ed., Birmingham: University of Birmingham, 2002 – s. 4.

²⁾ Viz: tamtéž, s. 64, 65.

³⁾ Viz: tamtéž, s. 75.

⁴⁾ Viz: tamtéž, s. 87.

⁵⁾ Viz: tamtéž, s. 110.

⁶⁾ Viz: tamtéž, s. 120.

⁷⁾ Viz: tamtéž, s. 137.

⁸⁾ Viz: tamtéž, s. 142.

⁹⁾ Viz: tamtéž, s. 175.

¹⁰⁾ Viz: tamtéž, s. 199.

¹¹⁾ Viz: tamtéž, s. 212.

¹²⁾ Viz: tamtéž, s. 230.

¹³⁾ Viz: tamtéž, s. 242.

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

32 49 079
AFRICAN
African Foreign Policies: Power and Process / Edited by Gilbert M. Khadiagala and Terrence Lyons. – 1st ed. – Boulder: Rienner, 2001. – 7, 247 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 1-55587-966-7

32 49 038
BERTRAND, Gilles
European Futures: Five Possible Scenarios for 2010 / Gilles Bertrand, Anna Michalski, Lucio R. Pench. – 1st ed. – Cheltenham: Elgar, 2000. – 11, 117 s.: tab. – Pozn.-Rej. ISBN 1-84064-450-8

31 D 49 021
BÍLÁ
Bílá místa / Autoři textu: Jan Eichler aj. – 1. vyd. – Praha: Univerzita Karlova, 2002.

– 176 s.: gr., tab. – (Studijní texty; č. 2). – Pozn.-Příl.

32 49 032 PK
DEJMEK, Jindřich
Československo, jeho sousedé a velmoc ve 20. století (1918 až 1992): Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky / Jindřich Dejmek. – 1. vyd. – Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002. – 384 s.: tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86547-07-8

34 49 084
DIZDAREVIĆ, Raif
Od smrti Tita do smrti Jugoslávie: Svědectví / Raif Dizdarević. – 1. vyd. – Praha: Vašut, 2002. – 351 s.: fot., tab. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7236-171-6

32 49 077
EAGLE
Eagle Rules?: Foreign Policy and American Primacy in the Twenty-first Century / Edited by Robert J. Lieber. – 1. vyd. – New Jersey: Upper Saddle River, 2002. – 15, 366 s. – Pozn.-Rej. ISBN 0-13-090987-4

32 49 033
EHL, Martin
Globalizace pro a proti / Martin Ehl. – 1. vyd. – Praha: Academia, 2001. – 185 s. – Pozn.-Rej. ISBN 80-200-0897-7

32 49 082
EU
EU Enlargement and Beyond: The Baltic States and Russia / Edited by Helmuth Hubel. – 1st ed. – Berlin: Spitz, 2002. –

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

18, 479 s. – (Nordeuropäische Studien; Nr. 18). – Pozn.-Rej.
ISBN 3-8305-0271-0

32 De 49 086
EURÓPSKA
Európska únia dnes: Súčasné trendy a význam pre Slovensko / Editori: Vladimír Bilčík a Martin Bruncko. – 1. vyd. – Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2001. – 160 s.: gr., tab. – Pozn.
ISBN 80-88935-23-7

32 49 035
FIERKE, Karin M.
Constructing International Relations: The Next Generation / Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen. – 1st ed. – Armonk: Sharpe, 2001. – 10, 286 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-7656-0739-5

32 49 036
FOREIGN
The Foreign Policies of Middle East States / Edited by Raymond Hinnebusch, Anoushiravan Ehteshami. – 1st ed. – Boulder: Rienner, 2001. – 8, 381 s.: mp. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 1-58826-020-8

32 49 073
FOREIGN
Foreign Policy in a Constructed World / Edited by Vendulka Kubálová. – 1st ed. – Armonk: Sharpe, 2001. – 9, 302 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 0-7656-0788-3

31 49 019
GÜRÜN, Kamuran
The Armenian File: The Myth of Innocence Exposed / Kamuran Gürün. – 1st reprint. ed. – Nicosia: Rustem, 2001. – 9, 328 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 975-97030-4-1

31 49 034
HAHNOVÁ, Eva
Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání / Eva Hahnová a Hans Henning Hahn. – 1. vyd. – Praha: Votobia, 2002. – 234 s.: mp., obr. – Pozn.-Rej.
ISBN 80-7220-117-4

34 49 078 PK
HENDERSON, Harry
Terrorism / Harry Henderson. – 1st ed. – New York: Facts on File, 2001. – 300 s. – (Library in a Book). – Bibl.-Pozn.-Přil.-Rej.
ISBN 0-8160-4259-4

32 49 096
HOFFMAN, Bruce
La Mécanique terroriste: Traduit de l'anglais par Bertrand Dietz / Bruce Hoffman. – 1. ed. – Paris: Calman-Lévy, 1999. – 302 s. – Bibl.-Pozn.
ISBN 2-7021-3040-2

32 49 087
JOPP, Mathias
Germany's European Policy: Perceptions in Key Partner Countries / Edited by Mathias Joop, Heinrich Schneider, Uwe Schmalz. – 1st ed. – Bonn: Europa Union, 2002. – 280 s. – (Europäische Schriften; Nr. 78). – Pozn.
ISBN 3-7713-0611-6

32 49 025
MORAVCOVÁ, Dagmar
Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932 / Dagmar Moravcová. – 1. vyd. – Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2001. – 388 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-86130-14-2

34 49 074
PROBLEMATIC
Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities / Edited by Stephen D. Krasner. – 1st ed. – New York:

Columbia University, 2001. – 13, 367 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 0-231-12179-2

34 49 093
RESPONSES
Responses to Terrorism: Or: Is There a Route from the Hunt down in Afghanistan to Sustainable Globalization? – 1st ed. – Budapest: Strategic Defense Research Office, 2002. – 327 s. – Pozn.
ISBN 963-8117-88-5

31 49 017 PK
ROZUMĚT
Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1989 / Autoři textu Václav Kural aj. – 1. vyd. – Praha: Gallery; Ministerstvo kultury ČR, 2002. – 302 s.: fot., obr., mp. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86010-55-4

32 D 8 457/122/2001
RUSSLANDS
Russlands Europäische Dimension und weltpolitische Herausforderungen. – 1. Aufl. – Hamburg: Körber Stiftung, 2002. – 126 s. – (Bergerdorfer Gesprächskreis; Nr. 122). – Pozn.
ISBN 3-89684-233-1

32 De 49 030
ŠRONĚK, Ivan
Diplomatický protokol a praktické otázky společenské etikety / Ivan Šroněk. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2002. – 166 s. – Pozn.-Přil.
ISBN 80-246-0247-4

32 49 008
TOWARD
Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives / Edited by Janusz Bugajski and Marek Michalewski; Text: Vladimír Votápek, Aleksander Duleba et al. – 1st ed. – New York: Council on Foreign Relations, 2002. – 14, 215 s.: tab. – Pozn.
ISBN 0-87609-310-1

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

JUDr. Mgr. Vratislav Košťál, nar. 1976; vystudoval Fakultu mezinárodních vztahů UK v Praze, obor mezinárodní vztahy, a Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně; absolvoval studijní stáž v Mnichově (Max-Planck Institut) a Tallinu (Tallinská pedagogická univerzita), mj. přispívá i do časopisu Právní rádce, člen Česko-estonského klubu, zabývá se rovněž problematikou evropské integrace. (str. 25)

Jiří Šedivý, nar. 1963; vystudoval angličtinu a politologii na Filozofické fakultě UK a válečná studia na King's College v Londýně. V současnosti učí v Institutu politologie FF UK, je ředitelem Ústavu mezinárodních

vztahů a předsedou redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy. (str. 6)

RNDr. Alexandr Vondra, nar. 1961; vystudoval Fakultu přírodních věd UK – obor geografie. V letech 1985–1987 působil v Náprstkově muzeu v Praze. Po podepsání Charty 77 pracoval mimo profesi (topič, počítačový programátor), byl aktivní v československé demokratické opozici (vydavatelská činnost v samizdatu). V roce 1989 se stal mluvčím Charty 77; za organizaci lednových demonstrací v r. 1989 a za petici Několik vět byl odsouzen k dvouměsíčnímu nepodmíněnému trestu odnětí svobody, v listopadu téhož roku se stal spoluzakladatelem hnutí Občanské fórum. V letech 1990–92 zahraničněpolitický poradce prezidenta Havla, v létě 1992 jmenován do funkce 1. náměstka ministra pro meziná-

rodní vztahy ČR, v lednu 1993 1. náměstkem ministra zahraničních věcí ČR, v roce 1997 jmenován velvyslancem ČR v USA, na jaře 2001 byl jmenován zmocněncem pro přípravu summitu NATO v Praze, v srpnu 2002 náměstkem ministra zahraničí pro otázky NATO. (str. 4)

Ing. Bořek Lizec, nar. 1974; absolvent VŠE, Fakulta mezinárodních vztahů (1998), absolvent M.A.I.S. na Diplomatické akademii ve Vídni (2000–2002), doktorand VŠE, zabývá se bezpečnostní politikou EU. (str. 30)

Ing. Tomáš Sedlák, nar. 1961; vystudoval ekonomiku a řízení výroby na VUT v Brně, postgraduálně absolvoval studium managementu na univerzitě v St. Gallenu ve Švýcarsku. Od roku 1999 vede Evropský dům v Jihlavě. (str. 36)